

**İKTİDAR MUHALEFET
HABERLERİNİ MERKEZ-ÇEVRE
ÇATIŞMASI BAĞLAMINDA OKUMAK
Latif BİLGİLER
(Yüksek Lisans Tezi)
Eskişehir, 2014**

**İKTİDAR MUHALEFET HABERLERİNİ MERKEZ-ÇEVRE ÇATIŞMASI
BAĞLAMINDA OKUMAK**

Latif BİLGİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Basın Yayın Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Banu DAĞTAŞ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Şubat, 2014

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Latif BİLGİLER'in, "İktidar Muhalefet Haberlerini Merkez-Çevre Çatışması Bağlamında Okumak" başlıklı tezi 7 Şubat 2014 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Basın ve Yayın Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

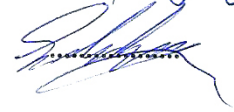
Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Banu DAĞTAŞ

Üye : Doç.Dr.Nuray TOKGÖZ

Üye : Yard.Doç.Dr.Bülent Aydın ERTEKİN

Prof.Dr.B.Zafer ERDOĞAN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yüksek Lisans Tez Özü

**İKTİDAR MUHALEFET HABERLERİNİ MERKEZ-ÇEVRE ÇATIŞMASI
BAĞLAMINDA OKUMAK**

Latif BİLGİLER

Basın Yayın Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Şubat 2014

Danışman: Doç. Dr. Banu DAĞTAŞ

Bu çalışmanın amacı, iktidar muhalefet haberlerini merkez-çevre çatışması bağlamında okumaktır. Bu bağlamda, CHP ile AKP arasındaki polemikler merkez-çevre çatışması bağlamında incelenmiştir. *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Vatan*, *Star*, *Yenişafak* ve *Zaman* gazeteleri çalışma kapsamında incelenmiştir. Bahsi geçen gazeteler, *eleştirel söylem çözümlemesi* yöntemine göre incelenmiştir.

Çalışma, birinci bölümde Türkiye siyasetinde belirleyici olan merkez-çevre çatışmasına odaklanmıştır. Bu bağlamda, *modernleşme* ve *batılılaşma* olguları incelenmiştir. Çalışmada, Osmanlı-Türkiye modernleşmesinde basının rolüne de değinilmiştir. Bu bağlamda, *modernleşme* sürecinde basının önemi öne çıkarılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye basınından seçilen gazeteler *eleştirel söylem çözümlemesi* yöntemine göre incelenmiştir. Elde edilen bulgular, çalışmanın birinci bölümünde yer alan kuramsal kısım bağlamında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, gazetelerde yer alan iktidar muhalefet polemiklerinin nasıl bir söylemle haberleştirildiği incelenmiştir. Farklı ideolojik referanslı 6 gazetede yer alan polemik haberlerinde, CHP ile AKP arasında merkez-çevre çatışması okumasına olanak veren polemiklerin yaşandığı görülmüştür. *Cumhuriyet* gazetesi iktidara muhalif bir haber söylemi kurmuştur. *Hürriyet* ve *Vatan* gazeteleri her iki tarafın söylemlerini yeniden üretmiştir. *Star*, *Yenişafak* ve *Zaman* gazeteleri ise iktidarın söylemlerini destekler bir eğilim göstermiştir.

Sonuç olarak, güncel siyasetten hareketle CHP-AKP arasındaki polemik konularının merkez-çevre çatışması okumasına olanak verdiğini ve incelenen gazetelerdeki söylemlerden hareketle merkez-çevre çatışmasının devam ettiğini söylemek mümkündür.

Anahtar kelimeler: İktidar, muhalefet, merkez, çevre, modernleşme, batılılaşma, basın.

Abstract

READING THE NEWS ABOUT BETWEEN THE POWER AND THE OPPOSITION WITHIN THE CONTEXT OF CENTER-PERIPHERY CONFLICT

Latif BİLGİLER

Department of Journalism

Anadolu University, The Graduate School of Social Sciences, February 2014

Advisor: Associate Professor Banu DAĞTAŞ

The purpose of this study is to read the news about between the power and the opposition within the context of center- periphery conflict. In this regard, the polemics between CHP and AKP have been analysed within the context of center-periphery conflict. *Cumhuriyet, Hürriyet, Vatan, Star, Yenişafak* ve *Zaman* newspapers have been analysed within the scope of the study. The newspapers mentioned above have been analysed according to *critical discourse analysis* method.

In the first chapter, the study has been focused on the center- periphery conflict which is a determinant in Turkish Politics. In this regard, *modernisation* and *westernisation* have been analysed. In the Study, the role of press on the modernisation of Ottoman-Turkey has been mentioned. In this regard, in the course of modernisation importance of press has been highlighted.

In the second chapter, newspapers chosen among the Turkish Press have been analysed according to *critical discourse analysis* method. The findings have been evaluated within the context of contextual part which is mentioned in the first part. In this regard, it has been examined how the power- opposition polemics on the newspapers have been reported as news. In the news reported in six different ideological referenced newspapers, it has seen that polemics which allow “center-periphery conflict reading”

existed between CHP and AKP. *Cumhuriyet* adopted a discourse opposite to power. *Hurriyet* and *Vatan* have reproduced the discourse of power and opposition. As for *Yenişafak*, *Star* and *Zaman* they showed a tendency supporting the discourses of the power.

As a consequence, considering the current politics, polemics issues between CHP and AKP allow center-periphery conflict reading. Considering the discourses on the examined newspapers, it is possible to say center-periphery conflict continues.

Key Words: Power, opposition, center, periphery, modernization, westernization, press.

10.02.2014

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK TAAHHÜTNAMESİ

Anadolu Üniversitesi Bilim Etiği Kılavuzunu okuduğumu ve anladığımı; lisansüstü çalışmalarım boyunca bu kılavuzda belirtilen hususlara uyacağımı; çalışmalarım kapsamında kendi başıma ve/veya başkalarıyla birlikte yürüteceğim anket, görüşme, gözlem, alan araştırması, uygulama ve inceleme, vb. etkinliklerde sağlık, güvenlik, insan hakları, mevcut mevzuat hükümleri, hukukun genel ilkeleri ve etik ilkeleri ihlal etmeyeceğimi; etik açıdan tereddüt yaratan gelişmeleri en kısa zamanda Anadolu Üniversitesi Etik Kuruluna bildireceğimi kabul ve taahhüt ederim.

Latif BİLGİLER

Önsöz

Bu çalışmada beni yönlendiren ve tez danışmanlığımı yapan hocam Doç. Dr. Banu Dağtaş'a çok teşekkür ederim.

Çalışma süresince beni motive eden ve her zaman yanımda olan aileme, Babam Bektaş Bilgiler'e, annem Deste Bilgiler'e, kardeşlerim Ali Rıza, Sonay, Birgül ve Eylül Bilgiler'e, her zaman beni destekleyen sevgili eşim Seda Bilgiler'e çok teşekkür ederim.

Özgeçmiş

Latif BİLGİLER

Basın Yayın Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Ls.	2009	Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Basın Yayın Bölümü
Lise	2003	Besni Lisesi

İş

Şubat 2013-	Uzman, Gaziosmanpaşa Üniversitesi
-------------	-----------------------------------

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri/yılı: 09.11.1986/ Besni

Cinsiyet: Erkek

Yabancı dil: İngilizce

İçindekiler

Jüri ve Enstitü Onayı.....	ii
Yüksek Lisans Tez Özü	iii
Abstract.....	v
Önsöz.....	viii
Özgeçmiş	ix
Giriş.....	1
Birinci Bölüm	9
Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevre Tezi	9
1. Osmanlı Türkiye Modernleşmesi	9
1.1. Tanzimat Fermanı (1839)	13
1.2. Islahat Fermanı (1856).....	17
1.3. (1876) I. Meşrutiyet Dönemi.....	20
1.4. II. Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki	22
1.5. Yeni Türk Devleti	28
2. Şerif Mardin'in Merkez-Çevre Tezi	31
3. Türkiye Siyasal Hayatında Merkez-Çevre İlişkileri	40
3.1. Tek Parti Dönemi	41
3.2. CHP'de Muhalefet ve Demokrat Parti	46
3.3. 1960 Darbesi ve Siyasal Partiler.....	49
3.4. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Siyasal Partiler	52
3.5. 1980 Darbesi ve Siyasal Partiler	54
Osmanlı-Türkiye Modernleşmesinde Basının Rolü.....	58
4. Dönemlere Göre Basın	58
4.1. Modernleşme-Basın İlişkisi.....	58
4.2. Osmanlı Modernleşmesinde Basın	61
4.3. Türkiye Modernleşmesinde Basın	67
4.4. Çok Partili Hayata Geçişte Basın	70
4.5. 1960 Askeri Müdahalesi ve Basın	74
4.6. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Basın.....	76
4.7. 2000'lerde Siyasal İktidar ve Basın	79
İkinci Bölüm	84

1. İktidar Muhalefet Polemiklerinin Türkiye Basınındaki Sunumu	84
1.1. Çalışmanın Yöntemi	84
1.2. İktidar Muhalefet Polemiklerinin Arkaplanı.....	87
1.3. İncelenen Polemik Haberlerine İlişkin Nicel Veriler.....	88
2. İktidar-Muhalefet Polemikleri Haberlerine İlişkin Bulguların Çözümlemesi .	90
2.1. Sentaktik ve Semantik Analizler.....	90
2.2. Haber Aktörleri.....	90
2.3. Haberlerde Öne Çıkan Temalar	91
2.4. Haberde Kullanılan Kelime Tercihleri	94
2.5. Aşırı Kelime Vurguları.....	100
2.6. Sentaktik Çözümleme	104
2.7. Doğrudan Alıntılar.....	109
Bulguların Değerlendirilmesi.....	115
Sonuç ve Değerlendirme.....	119
Kaynakça	124

İktidar Muhalefet Haberlerini Merkez Çevre Çatışması Bağlamında Okumak

Giriş

Türkiye siyasetinin anlaşılır bir zemine oturtulması için tarihsel bir inceleme yapılmalıdır. Ülkede gelişen bütün olaylar dizgesinin ne gibi bir ortamda cereyan ettiğinin belirlenmesi önemli bir unsurdur. Bu bağlamda, Şerif Mardin (1995: 34), merkez-çevre ilişkilerini, Türk siyasasını açıklayan bir anahtar olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan, merkez-çevre ilişkilerinin incelenmesi bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Şerif Mardin (2011b: 272), merkez-çevreyi, bölünme ve çatışmanın çizgilerini belirleyen toplumsal gruplar olarak ifade etmektedir.

“Burada merkez, Osmanlı Devleti’nin bir arada tutmayı başardığı merkezi bürokratik aygıtı olduğu kadar, bu devletin işlemlerini mümkün kılan meşruiyetin özünü temsil eder. Çevre ise, geri kalan toplumsal alanla, merkezden ayrı yaşayan ve onunla ancak gevşek bir bütünleşme içinde olan kurumlara ve coğrafi alana işaret etmektedir” (Mardin, 2011b: 272).

Bu bağlamda, Mardin’in “büyük” ve “küçük” kültürel gelenek tanımlamalarına değinmek gerekmektedir. “Büyük” ve “küçük kültürel geleneği” kabaca “halk” ve “divan” edebiyatı ikiliğinin daha genel ve bilimsel bir ifadesi şeklinde tanımlayan Mardin, “her toplumda bir ölçüye kadar her şeyi bilen şehirliler ile bunların karşısında yer alan halkın kültürüne” değinir (Mardin, 2011c: 22-23). Bu noktadan hareketle, merkez ve çevre kavramlarının daha anlaşılır bir yorumu mümkündür.

Bu tanımlamalardan yola çıkarak, merkez ve çevrenin genel hatlarını belirleyen Mardin (2011b: 272), merkez’in sahip olduğu “dünya görüşüne”¹ işaret eder ve bu dünya görüşünü tarihsel bir bağlam içerisinde irdeler. Bu dünya görüşü, zaman içerisindeki değişimlere rağmen aynı şekilde kalmıştır. Bahsi geçen “bu dünya görüşü, 19. yüzyılda askeri okullar ve Mülkiye Mektebi gibi meslek okullarının kurulmasıyla sürekli hale getirilerek modernleştirilmiştir. 20. yüzyılda modern Türkiye’yi bu

¹ “Bu dünya görüşü, kısmen İslamcılığın ilk dönemlerine ve Çin uygulamalarına kadar geri giden, devlet adamı davranışının unsurlarını içinde toplamıştır. Özetle bunlar; şartlar elverdiğince her konuda itidal, resmi temaslarda soğukkanlılık ve kendine hakim olma, saray okullarındaki özel eğitimde alınan ince (refined) ve kısmen gruba özgü bir kültür ve nihayet kitlelere, hatta Ortodoks İslam hukukçularına bile, açık olmayan laik bir bilimsel bilgi olarak tanımlanabilirler” (Mardin, 2011b: 273).

okullarda yetişmiş ve Cumhuriyet'in tek partili siyasal sistemi ile kısmen bütünleşmiş olan askeri ve sivil bürokratik seçkinler kurmuştur" (Mardin, 2011b: 273).

Merkez-çevre çatışmasının daha anlaşılır bir noktada irdelenmesi için Osmanlı Devleti'nin geçirmiş olduğu tarihsel süreçlerin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin 18. ve 19. yüzyılda yaşadığı siyasal ve toplumsal olaylar merkez-çevre çatışmasının derinleşme nedenini açığa çıkartır. Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başlaması ile başlayan *modernleşme*, ıslahat hareketi merkez-çevre çatışmasını derinleştiren bir anlamı içerisinde barındırır.

Bu noktadan itibaren değinilmesi gereken önemli bir nokta ise, *modernleşme* olgusudur. Mardin (2011c: 25), *modernleşme* olgusunu, toplumların giderek farklılaştıkları ve merkezileştikleri bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, *modernleşme* olgusunun Batı'da ve Osmanlı Devleti'nde farklı şekillerde ortaya çıktığını ifade eden Mardin, *modernleşmenin* merkez ile çevre arasında bir dizi karşılaşmayı beraberinde getirdiğini ve bunun sonucunda belli bir bütünleşmenin yaşandığını vurgular. Mardin'e göre Osmanlı Devleti'nde bu durum, merkez ile çevre arasında tek boyutlu bir karşılaşma şeklinde ve çatışma olarak ortaya çıkmıştır (Mardin, 1995: 36-37).

Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesi ile başlayan Islahat hareketi, devletin Batı'lı anlamda yeniden yapılanmasına yol açmıştır. Mesut Yeğen, 18. yüzyılın başlangıcını idarede söz sahibi olan yönetici elitin, Osmanlı tarzı idareye olan güveninin sarsılmaya başladığı zaman olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin, giderek güç kaybetmesi ve Batı karşısında güçsüzleşmesinin fark edilmesi ile birlikte klasik Osmanlı sisteminin ıslah edilmesi düşüncesi ortaya çıkmıştır (Yeğen, 1999: 41-42). Bu durum ise, Osmanlı Devleti'nde Batılı anlamda bir yenileşme hareketinin başlangıcı olmuş ve *Batılılaşma modernleşme* olarak ifade edilen hareket, yakın dönem Türkiye tarihine kadar ülkenin gündeminde olan önemli bir kavram halini almıştır.

Yeğen, *modernleşme*, *Batılılaşma* olgusunun son dönem Osmanlı ve Türkiye siyasetinde belirleyici bir görev üstlendiğini ve *modernleşme Batılılaşma* olgusunun Osmanlı-Türkiye siyasetinin temel eksenini olduğunu belirtmiştir (Yeğen, 1999: 56). Bu bağlamda *Batılılaşma* kavramının ne olduğunun açıklanması gerekir. Mardin, *Batıcılığın* tanımını şu şekilde yapmıştır: "Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikrîsel

bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşım” (Mardin, 2007: 9). Mesut Yeğen’in², “batılılaşıma-modernleşme terimiyle karşılanmak istenen, bütün karmaşıklığı ve iç farklılaşmalarıyla birlikte, son iki yüzyılın ıslahat ve inkılâp çabalarının toplamına tekabül eden bir tarihsel toplumsal serüvendir” (Yeğen, 1999: 41) şeklinde yorumladığı *Batılılaşıma* kavramını Ortaylı şu şekilde yorumlamıştır: “Batılılaşıma; yani Batı gibi olmak, Batıyı benimsemek... Bu kavram Türkiye’nin hayatında 18. yüzyıldan beri rahatsız eden, görünmeyip hissedilen bir Demokles kılıcı gibi var. 2. Meşrutiyetten beri adıyla sanıyla tartışılıyor. Cumhuriyet döneminde ise resmen programda var” (Ortaylı, 2005: 17). Bu noktadan itibaren, *Batılılaşıma modernleşme* kavramının Osmanlı-Türkiye siyasetinde etkili olan bir kavram olarak ifade etmek mümkündür.

“Modernleşme, Batılılaşıma siyasetinin Osmanlı toplumsal yapısı üzerindeki önemli etkilerinden birisi, Osmanlı ülkesinde taşra ile merkez arasında devam edegelen gerilimin tırmanması olmuştur. Bu durumun en doğrudan sebebi, Osmanlı ıslahat teşebbüsü içerisinde merkezileşme siyasetinin oldukça hacimli bir yer tutmasıdır” (Yeğen, 1999: 57). Bu nedenle, merkezileşme olgusu bu çalışmanın eğildiği önemli bir noktadır. Bir diğer açıdan, “modernleşme olgusu, Osmanlı dünyasında hâkim dinin tartışılmasını, ona atfedilen kurum ve kuralların sarsılmasını, değişikliğe uğramasını birlikte getirmiştir” (Ortaylı, 2005: 13). Ancak, *modernleşme* projesi, dönem dönem tepkilerle de karşılaşmıştır. Eşdeyişle, Osmanlı’nın ıslahat girişimleri ile hız kazanan *Batılılaşıma, modernleşme* olgusu, toplumda belli bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur. Patrona Halil isyanı Batı’ya karşı duruşun ilk örneğidir. 1807’deki Kabakçı isyanı, 1859’daki Kuleli Vakası ve 1909’daki 31 Mart İsyanı, bu anlamda örnek gösterilebilir (Mardin, 2007: 10-11).

Merkez-çevre çatışmasının görünür olduğu bir zaman dilimi ise, Kurtuluş Savaşı’nın yaşandığı sırada, meclis içerisinde yaşanmıştır. Dönemin merkez ve çevre şeklinde yorumlanmasına imkân veren grupları birinci ve ikinci grup olarak ifade edilmektedir. Koçak, “Birinci Grup” olarak ifade edilen grubun Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk grubu olduğunu ifade etmiş ve seçimler sonrası azınlıkta kalmasına rağmen siyasal gelişmelere yön veren gruba, Mustafa Kemal’in başkanlık ettiğini ifade etmiştir (Koçak, 1987: 88). “İkinci Grup” olarak ifade edilen grup ise, merkezileşme karşıtı bir nitelik göstermektedir. Mardin (1995: 58), ikinci grubu dağınık bir eşraf

² Mesut Yeğen (1999), *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu* adlı kitabında Batılılaşıma modernleşme tanımını dipnot şeklinde tanımlamıştır. Bu alıntı Yeğen’in kitabında 41. sayfadaki dipnottan alınmıştır.

partisi olarak nitelemiş ve bu grubu Kemalistlerin mücadele etmek durumunda olduğu grup olarak belirtmiştir.

Kurtuluş Savaşı sonrası kurulan yeni Türk devletinde, *Batılılaşma modernleşme* projesi devam etmiştir. Yeğen (1999: 53), yeni rejimle birlikte, Türkiye'nin *modernleşme* projesine dâhil olduğunu, *din* ve *gelenek* kavramlarının geçmişe ait simgeler olarak kavramlaştırıldığını ve bu kavramların *batılılaşma* ile çatışma halinde olan değerler olarak görüldüğünü ifade etmiştir. 1923 ile başlayan Cumhuriyet Türkiye'sinde merkezileşme bağlamında önemli adımlar atılmıştır. Yeni Türk devletinin kurucu kadroları, ulus-devlet, sekülerleşme ve ulusal kimlik oluşumu bağlamında çalışmalar yürütmüştür. Lewis, Türklerin devrimlerinin özünün *Batılılaşma* olduğunu ifade etmiş; bu hareket ile, İslami mirasın büyük bölümünden vazgeçilerek Avrupa'nın yönetimi, toplum ve kültür konuları üzerinde kesintisiz ve kararlı bir çaba sarf edildiğini vurgulamıştır (Lewis, 2008: 658). Bu bağlamda, İslami muhalefet gittikçe taşrada laikliğe karşı birleşmiştir. Kemalistler ise, taşrayı gericilik mekânları olarak tanımlamıştır (Mardin, 1995: 55). Örneğin, Kürt ayaklanması ve Menemen olaylarının yaşanması taşranın laikliğe ihanetle suçlanmasına neden olmuştur (Mardin, 1995: 60). Bu bağlamda, "Cumhuriyetin resmi tutumu, Anadolu'nun dama tahtasına benzeyen yapısını, hiç sözünü etmeden reddetmekti. Cumhuriyet ideolojisinin benimsettirildiği kuşaklar da böylece yerel, dinsel ve etnik grupları Türkiye'nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar olarak görüp reddettiler" (Mardin, 1995: 64).

Osmanlı İmparatorluğu, bünyesinde birçok milleti barındırmış ve devam eden süreçte parçalanarak ulus-devlet halini almıştır. Ulus-devlet halini aldıktan sonra Cumhuriyeti kuran Kemalist kadro, sıkı bir *modernleşme* projesi yürütmüş, halkın yaşam tarzları, günlük alışkanlıkları ve davranışları gibi toplumsal olguları etkilemeye çalışmıştır. Göle, Batı modernleşmesi ile Batılı olmayan modernleşmeyi birbirinden ayırarak Batılı olmayan modernleşmenin farklı olduğunu, kültürel düzey, yaşam tarzı ve cinsiyet kimlikleri alanlarında siyasal bir batılılaşma iradesinin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, Göle, Türkiye modernleşmesinin bahsi geçen iradi kültürel değişimin en radikal örneği sayıldığını ifade etmiştir (Göle, 2011: 115–116).

Göle, kaynağını Fransız Pozitivizmine dayandığı *düzen* ve *ilerleme* olgularının Türk milliyetçiliğinde toplumsal kontrol mekanizması olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, yönetici elit olan Kemalist grup için asıl hedef olan toplumdaki birlik,

Batı tarzı ilerleme sayesinde gerçekleşecektir. “Bu bakımdan, Cumhuriyet tarihi boyunca, etnik, ideolojik, dinsel ya da ekonomik nitelikli her türlü farklılaşma çoğulcu bir demokrasinin doğal bileşenleri olarak değil, birlik ve ilerlemeyi tehdit eden, istikrarsızlığa yol açan unsurlar olarak görülmüşlerdir” (Göle, 2011: 116). Bu bağlamda, merkezi oluşturan yönetici elit ile halkın oluşturduğu ve *Batılılaşma modernleşmeye* karşıt olan kesim çevre içerisinde barınmış ve merkezin sert tutumu ile karşılaşmıştır.

1950’ye gelindiğinde ise, 1923’ten beri tek partili dönem içinde olan Türkiye’de Demokrat Parti (DP) seçimle iş başına gelmiştir. Önceki çok partili denemelerde olduğu gibi geniş kitlelerin desteğini alan parti, önceki partilerden farklı olarak 10 yıl süresince iktidarda kalmış ve merkez karşısında çevrenin temsilcisi olarak vücut bulmuştur. Mardin, bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) eski ideallere sımsıkı bağlanan bir parti olarak bürokratik merkezi oluşturduğunu, Demokrat Parti’nin (DP) ise demokratik çevreyi oluşturduğunu ifade etmiştir (Mardin, 1995: 72-73). 1960’a gelindiğinde ise, merkezin askeri kanadı tarafından askeri bir müdahale ile DP iktidarı son bulmuştur. Bu durumu Mardin, merkezin değişmez bir düzenin korunması ile özdeşleştirildiği ve müdahalenin merkez-çevre arasındaki kopukluğu vurguladığı şeklinde ifade etmiştir (Mardin, 1995: 73).

Osmanlı Devleti’nden başlayarak yakın dönem Türkiye tarihine kadar devam etmiş olan merkez-çevre çatışması, siyasal alanda varlığını gösteren bir durum olmuştur. Türkiye’de yaşanan 1960, 1971 ve 1980 askeri müdahaleleri ise merkez-çevre çatışmasının önemli bir göstergesidir. Yaşanan bu müdahaleleri Faroz Ahmad, yapısal krizler olarak nitelemekte ve bu ara rejimlerin Kemalizm’e dönüş anlamına geldiğini vurgulamaktadır (Ahmad, 1996: 198). Bu bağlamda, merkez-çevre çatışması Türk siyasal hayatında önemli bir olgu niteliği göstermektedir.

Merkez-çevre çatışmasına odaklanan çalışmanın üzerine eğildiği önemli bir konu ise basındır. Bir ülkenin geçirmiş olduğu tarihsel süreçler, o ülkenin siyasal, ekonomik ve kültürel değerleri üzerinde belirleyicidir. Tarih, bahsi geçen ülkenin değerlerinin anlaşılır bir zemine oturmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, tarihin yeni kuşaklara aktarılması, önemli bir noktada yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında, her türlü basılmış eser, aynı zamanda o ülkenin belli bir dönemine ışık tutan, o dönemin ayrıntıları hakkında ipucu veren birincil önemde kaynaklardır. Basın, bu noktada oldukça önemli bir anlam taşımaktadır. Basın, bir ülkenin siyasal, ekonomik, kültürel ve

her türlü çatışmanın, uzlaşının kamusal alana çıktığı tarihsel bir belgedir. Bir diğer açıdan, aynı anda birden çok insana ulaşan basın, insanların fikirsel alanlarına hitap etmekte ve bu anlamda bir işlev görmektedir. Bu nedenle, oldukça önemli bir noktada yer alan basın, dönemin iktidar ilişkilerini anlamak açısından da büyük önem taşımaktadır.

“Modernleşme sürecinde çeşitli topluluklara ait olan bireyler ulus devletin bir vatandaşı haline getirilirken; yeni ulusal kimliğin ve toplumsal düzenlemelerin toplum tarafından benimsenmesi ve desteklenmesi için medyaya önemli görevler verilir” (Dağtaş ve Tazegül, 2005: 76). Bu noktadan hareketle, *modernleşme* bağlamında basın, belirleyici bir güç olarak kendini konumlandırmıştır. İlk gazetelerden başlayarak Osmanlı Devleti’nde ve sonrasında oluşan yeni Türk devletinde, yeniliklerin benimsenmesi için kullanılan ve *modernleşme* hareketinin geniş kitlelere yayılması anlamında önemli olan basın, kilit bir rol üstlenmiştir.

Zürcher, basın ve eğitim kurumlarının, Kemalist ideolojiyi yaymak için seferber edildiğini vurgulamaktadır (Zürcher, 1999: 263). Önderoğlu ise, tek partili dönemde iktidarın basına kendi politikalarını desteklemek görevi verdiğini savunmaktadır (Önderoğlu, 2003: 67). Bu bağlamda, Türkiye’de çok partili yaşama geçiş sürecine kadar basın, merkezi politikaların yayılmasını sağlayan bir araç olmuştur. Eşdeyişle, merkezileşme olgusunda basın, etkili bir araç olmuştur. Ancak, özellikle Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi ile basın tek parti dönemine oranla daha rahat bir hareket alanına kavuşmuştur.

DP dönemine kadar olan süreçte, özellikle ulus-devletleşme ve kimlik oluşumunda, yeni Türk devletinin en büyük destekçisi basın olmuştur. Çok partili hayata geçiş ve sonrasında gelişen, çevresel bir hareket niteliğinde olan partiler, dönem dönem siyasal iktidarı ele geçirmiştir. Basın, her zamanki gibi bu dönemlerde de etkili bir araç olarak kendini konumlandırmıştır. Ancak, gerek iktidar ve basın arasındaki ilişkiler, gerekse basının zaman içerisinde değişen sahiplik yapısı basının duruşunu belirleyen faktörler olmuştur. Merkezileşmenin kesintiye uğradığı ve çevresel hareketlerin ön plana çıktığı yeni dönemde de basın, *modernleşme* bağlamında oldukça ilerleme kaydetmiş ve basın özgürlüğü konusunda görece iyileşmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda, basın ilkinden farklı bir noktada bulunmaktadır.

Gelinen son dönemde, iktidar ile muhalefet arasındaki polemiklerin merkez-çevre çatışması bağlamında değerlendirilmesi mümkündür. Çünkü günümüzde iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), çevresel bir hareket olarak tanımlanmaktadır. Ana muhalefette bulunan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ise, yeni Türk devletinin ilk partisi olan ve *modernleşme* bağlamında, ulus-devletleşme ve Türk kimliğinin oluşması bağlamında etkili adımlar atan bir parti olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, CHP'nin konumu merkez paydasında yer almaktadır. AKP ve CHP arasındaki polemiklerin söyleminin açığa çıktığı haberler ise, bu çalışmada incelenecek olan metinlerdir.

Çevresel bir hareket olan AKP'nin, özellikle CHP'nin iktidarda bulunduğu (1923-1950) tek partili döneme ilişkin değerlendirmelerinin incelenmesi, merkez-çevre çatışmasının anlaşılır hale gelmesi için önemli bir noktada yer almaktadır. Tarihsel bir belge niteliği taşıyan basın ve basının birer çıktısı olan haberler, söylemin meşrulaştığı ve her türlü uzlaş ve çatışmanın kamusal alana çıktığı bir metin özelliği taşır. Modernleşme ve merkezileşme bağlamında önemli ve kilit bir noktada bulunan basın, aynı zamanda, çevresel hareketin de kamusal alana çıktığı bir araç anlamını taşımaktadır. Dönemin iktidar ilişkilerinin tarihsel bağlamına oturtulması ve basının süreç içerisindeki yerinin belirlenmesi ile yapılacak analizler, iktidar muhalefet ilişkilerinin anlamlı bir zeminde okunmasına olanak tanımaktadır. Bu noktadan hareketle, bu çalışmada, 10 Kasım 2011 ile 10 Mayıs 2012 arasında yayınlanan iktidar-muhalefet polemikleri haberlerinin merkez-çevre çatışması bağlamında okuması yapılmıştır.

AKP, 2002 genel seçimlerinden sonra Türkiye siyasetinde iktidar partisi olarak görev almış, CHP ise bu süreçte ana muhalefet partisi olmuştur. AKP iktidara geldikten sonra dönem dönem CHP'nin iktidarda olduğu tek partili dönemi eleştirmiştir. Güncellik açısından son dönem iktidar-muhalefet polemikleri haberleri de merkez-çevre çatışmasını görünür kılan haber metinleri olarak okunmaktadır. CHP milletvekili olan Hüseyin Aygün'ün Dersim katliamı ile ilgili vermiş olduğu röportaj, iktidar ve muhalefet arasındaki polemiği canlandırmış ve iktidarın, tek parti dönemine ilişkin söylemlerini açığa çıkarmıştır. Bu bağlamda, 10 Kasım 2011'de başlayan ve 10 Mayıs 2012'ye kadar olan altı aylık süreç, çalışma bağlamında incelenmiştir.

Çalışmanın kuramsal kısmında ise, Türkiye siyasetinde merkez-çevre ilişkileri üzerine odaklanılmıştır. Tez için belirlenen kuramsal çatı üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, ‘Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevre Tezi’ başlığı altında incelenmiştir. Bu başlığın altında, ‘Osmanlı-Türkiye Modernleşmesi’, ‘Şerif Mardin’in Merkez-Çevre Tezi’ ve ‘Türkiye Siyasal Hayatında Merkez-Çevre İlişkileri’ne değinilmiştir.

Çalışmanın kuramsal kısmında önemle değinilen bir başlık ise basındır. Bu anlamda, ‘Osmanlı-Türkiye Modernleşmesinde Basının Rolü’ başlığı altında, günümüze kadar basının geçirmiş olduğu dönemler incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde çözümleme çalışması yapılmıştır. Öncelikle çalışmaya uygulanan yöntem tanıtılmış, analiz birimi olarak seçilen gazetelere uygulanacak olan araştırma kategorileri incelenmiştir. Sonrasında ise, AKP-CHP arasındaki polemiklerin gazetelerdeki söylemleri üzerine odaklanılmıştır. Çıkarılan söylemler, merkez-çevre çatışması bağlamında okunmuştur.

Çalışmada, *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Vatan*, *Star*, *Yenişafak* ve *Zaman* gazetelerinde yayınlanan AKP-CHP polemik haberleri incelenmiştir. İdeolojik referanslarına göre seçilen gazeteler, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın “yandaş ve candaş medya” tanımlamalarına da uygun bir ideolojik referans göstermektedir. “Bugüne kadar, malum medya dünyasındaki çevreler; AK Parti’ye destek veren bir medya grubu varsa, damgayı şöyle vuruyordu: Yandaş medya... Ama iki medya türedi şimdi. Candaş ve yoldaş medya...”³ Başbakan Erdoğan’ın tanımlaması çerçevesinde candaş ve yoldaş medya AKP’ye muhalif bir anlam taşımaktadır. Bu bağlamda, bahsi geçen gazetelerde, AKP-CHP polemikleri haberleri incelenmiştir.

³<http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/05/25/erdogan.mansetle.gelen.mansetle.gider/577603.0/index.html>. (Erişim tarihi: 14.12.2012).

Birinci Bölüm

Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevre Tezi

1. Osmanlı Türkiye Modernleşmesi

“Modernleşme kuramları, değişme kavramından, batı ülkelerinde ulaşılmış gelişme çizgisine doğru bir farklılaşmayı anlarlar; bu farklılaşma, iktisadi toplumsal veya kültürel alanlarda gerçekleşir. Burada değişme kavramının içeriğini dolduran ve ima edilen, en genel şekliyle gelişme olgusu ve bu olgunun temsil ettiği batı düzeyidir” (Aydın, 2000: 22). Bu noktadan hareketle, modernleşmede Batı önemli bir kavram halini alır. Sanayileşmiş ülkelerdeki modernleşme ile diğer ülkelerdeki modernleşmelerin ayrı tutulduğunu belirten Aydın, sanayileşmiş ülkeler dışında kalan ülkelerin üç ayrı sınıflandırmaya tabi tutulduğuna işaret eder. Bu sınıflandırmadan ilkinde, sömürge durumunda olmayan ülkelerin iradi modernleşmesi yer almaktadır. İkinci sınıflamada, sömürge yönetimlerinin ortadan kaldırılması yolu ile ulusallaşan modernleşme ifade edilir. Son sınıflandırmada ise, prekapitalist, emperyal veya çok kavimli devletlerin yönettiği yerlerde bağımsızlaşma, modernleşme türü yer almaktadır (Aydın, 2000: 27). Bu noktadan hareketle, Göle (2011: 116), Türkiye modernleşmesini, iradi kültürel değişimin radikal bir örneği olarak nitelendirmiştir.

Bu kavramsallaştırmadan hareketle, Osmanlı Türkiye modernleşmesi üstten alta doğru olan bir modernleşmedir. Aydın, Osmanlı Devleti’nde yönetici bürokrat kesim ve sarayın, modernleşen seçkinleri meydana getirdiğini ve bu seçkinlerin toplumun modernleşmesini yönettiğini ifade etmiştir (Aydın, 2000: 15). Bu bağlamda, yönetici ve bürokrat kesiminin ıslahat düşüncesi Osmanlı Devleti’nde modernleşmenin başlangıcını oluşturmaktadır. Ancak, değinilmesi gereken konu ıslahatların neden ihtiyaç haline geldiği konusudur.

18. yüzyılın başlangıcı ile birlikte Osmanlı Devleti idaresinde bozulmalar yaşanmaya başlanmıştır. Bu bozulmalar sonucu çıkan ıslahat girişimlerini Yeğen (1999: 64), şu şekilde sıralamaktadır: Devletin gücünün azalması ile birlikte ordu ve devlet idaresinde, devlet gelirindeki azalmalar nedeniyle ekonomi ve maliyede, etnik ayrılıkçılığın çıkması ve büyük devletlerin politik baskısı ile Osmanlı Devleti’nin siyasi idari yapısında bozulmalar yaşanmıştır.

Islahat fikriyatı altında yatan nedenleri açığa çıkaran Yeğen, 18. yüzyılın başlangıcını Osmanlı idaresini şekillendiren zihinsel durumda bir çözülmenin yaşandığı dönem olarak belirtmiş, bu bağlamda Osmanlı tarzı idareye karşı bir güvensizliğin oluştuğunu ifade etmiştir. Bu durumun sonucu olarak da klasik Osmanlı sisteminin ıslah edilmesi düşüncesi yerleşiklik kazanmaya başlamıştır (Yeğen, 1999: 41-42). Bu noktadan hareketle, 18. yüzyıldaki ıslahat düşüncesinde ortak sorun devletin eski gücüne kavuşturulması, Batı karşısında toprak ve güç kaybının engellenmesi isteğidir. Bu bağlam içerisinde, 19. yüzyılda III. Selim ile birlikte sistematik ıslahat hareketi başlamıştır (Yeğen, 1999: 43-44).

Osmanlı Devleti'nin ıslahat programı, 18 yüzyılda başlamış, 19. ve 20. yüzyılda devam etmiştir. Bu noktadan hareketle, Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme hareketini dörde ayıran Aydın (2000: 39), şu şekilde bir sınıflandırma yapmıştır: III. Selim ve II. Mahmut'un padişah olduğu Tanzimat öncesi dönem; Abdülmecit ve Abdülaziz'in padişah olduğu Tanzimat dönemi; V. Murat ve II. Abdülhamit'in padişah olduğu Meşrutiyet ve Abdülhamit dönemi ve son olarak, II. Meşrutiyet ve İttihat-Terakki dönemi.

Yukarıdaki sınıflandırmadan hareketle, III. Selim dönemi Tanzimat öncesi dönemi ifade etmektedir ve Aydın'ın ifadesi ile askeri modernleşmenin olduğu dönem işaret eder (Aydın, 2000: 39). Bu bağlamda, Osmanlı Devleti için sistemli modernleşme hareketi III. Selim dönemi ile başlatılmaktadır (Aydın, 2000: 15). Bu dönemde, ilk olarak Nizam-ı Cedit adında bir ordu kurulmuştur (Akşin, 2004: 18). Karpat, merkezi otoriteyi güçlendirmek isteyen ve III. Selim'le başlayan modernleşme hareketinin politik amaçlar güttüğünü, bir başka deyişle, öncelikli amacın halka hizmet değil; yönetsel gücü pekiştirmek olduğunu ifade etmiştir (Karpat, 2002: 78). Ancak, III. Selim'in yeni kurduğu ordu başarılı olamamış ve ulaşmak istediği amaç gerçekleşmemiştir. Osmanlı Devleti'ndeki otorite dağılmasını engellemeye çalışan ve bu bağlamda merkezileşmeyi önceleyen III. Selim, adem-i merkezci güçler tarafından engellenmiş ve bu durum III. Selim'in hayatına mal olmuştur (Aydın, 2000: 39-40).

III. Selim'in önce tahttan indirilmesi sonrasında ise öldürülmesi nedeniyle II. Mahmut padişah olmuştur. Aydın'ın (2000: 39) ifadesi ile, II. Mahmut dönemi de Tanzimat öncesi dönem içerisinde sınıflandırılmaktadır. Yeğen, Osmanlı içerisinde radikal bir padişah olarak ifade ettiği II. Mahmut dönemini ordu ve idare üzerindeki

ıslahatların devam ettiği dönem olarak belirtmiş; bu dönemde âyanlarla imzalanan Sened-i İttifak belgesinin ise Osmanlı merkezi idari yapısının iflası olduğunu ifade etmiştir. Ancak 1826 yılı, kesintiye uğramış olan ıslahat teşebbüsünü yeniden canlandırmış ve bu dönem devlet iktidarının radikal bir şekilde merkezileşmeye çalıştığı bir dönem olmuştur (Yeğen, 1999: 45).

Yeğen (1999: 45), Sened-i İttifak'ın klasik Osmanlı toprak rejiminin çözülmesinin bir sonucu olduğunu ifade etmektedir. Sened-i İttifak, âyanlar için adem-i merkeziyetçi bir yapı kurarken, bürokrasi için merkeziyetçi bir anlam kazanmaktadır (Karpas, 2010b: 31). Alemdar paşanın uygulamaya çalıştığı bu antlaşma ile merkezi otorite bir nevi sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak, yeniçerilerin ve bazı bürokratların hedefi haline gelen Alemdar Paşa çok geçmeden öldürülmüştür (Karpas, 2002: 86).

Akşin (2004: 19), Sened-i İttifak'ın uygulama alanı bulmadığını; eğer uygulanmış olsaydı, bu metnin anayasalcılığın başlangıcı sayılacağını iddia etmiştir. Ancak durum tersi bir yönde, “Osmanlı devletinde hürriyetlerin ve parlamentarizmin gelişmesini sağlayamayacağı gibi, güçlü bir merkezi devletin varlığını da tehdit edecek, padişahın ve merkezi devlet bürokrasisinin tepkisine neden olacaktır” (Ortaylı, 2005: 36). Bir diğer yandan, Alemdar Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Sekban-ı Cedit ordusu kurulmuştur. Alemdar'ın öldürüldüğü sırada, Sultan II. Mahmut, bu orduyu harekete geçirmemiştir. Askeri alandaki ıslahat girişimleri de 1826'ya kadar gündeme getirilememiştir (Akşin, 2004: 19-20). Bu noktadan hareketle, II. Mahmut'un durumdan hoşnutsuzluğu da ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada âyanların durumlarına değinmek gerekmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, Tımar Sisteminin bozulması ve yerine uygulanan İltizam Sistemi, yerel güçlerin etkisini artıran bir unsur olmuştur. Bu bağlamda, Tımar Sisteminin 18. yüzyılda çöküşü ve İltizam Sisteminin getirilmesi ile birlikte yerel unsurlar siyasal iktidarı tehdit edecek düzeyde bir gelişmeyi beraberinde getirmiştir (Yeğen, 1999: 57). Heper (2006: 64), İltizam Sisteminin bütün devlet hayatı üzerinde olumsuz etkisi olduğunu ifade ederek bu sistemi şu şekilde betimlemektedir:

“Bu yeni vergi sistemi geniş çaplı bir yozlaşmanın ve rüşvet mekanizmasının ortaya çıkması ile sonuçlandı. Ne zaman iltizam hakkı dağıtılacak olsa, muhtemel mültezimler sarraflar ve yüksek dereceli memurlar arasında bir antlaşmaya varılırdı. İltizam hakkını satın almak isteyenlerin ilgili müzayedeye katılabilmeleri için ücreti mukabilinde bir

sarrafi kefil olarak göstermesi ve söz konusu sarrafın kefaletinin geçerliliğinin hazine tarafından onaylanması zorunlu idi. Hazine bazı gelirlerin iltizam olarak dağıtılacağını ilan ettiği zaman, sarraflar kimi üst düzey bürokratlarla temasa geçer, hazine ile mültezimler arasında yapılacak iltizam sözleşmelerinin gerçekleşmesini garantilemek için bu bürokratların nüfuzundan faydalanırlar, bürokratlar da “hizmetlerinin” karşılığını sarraflardan alırlardı. Söz konusu mültezimler kısa zamanda palazlanmışlar ve ayan sınıfı, yani yeni bir eşraf tabakası ortaya çıkmıştır” (Heper, 2006: 64).

Akşin (2004: 11), âyanları bulundukları bölgenin yerlisi olarak ifade ederek, âyanları, iltizam sistemi ile merkezin otorite boşluğunu dolduran, para, nüfuz ve askeri güçleri ile yörelerine egemen olan gruplar olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda, âyanlık, merkezin taşra üzerindeki egemenliği yitirmesi anlamına gelmektedir (Akşin, 2004: 11). III. Selim döneminde ülkenin başlıca sorunlarından olan âyanlaşma süreci Akşin’in deyimi ile doruk noktasına varmak üzeredir. Bu dönemin iki önemli âyanı da bağımsızlaşma yolunda ilerleyen Yanya Âyanı Tepedenli Ali Paşa ve Mısır Âyanı Mehmet Ali Paşa’dır. Mehmet Ali Paşa, Fransız Harp okulunu kurduran, eğitim, sanayi ve tarımda önemli atılımlar yapan ve Avrupa ile ilişkileri süren bir âyandır (Akşin, 2004: 17). Bu bağlamda, Ortaylı’nın ifadesi ile Mısır valisi Mehmet Ali Paşa, ordu, maliye, tarım ve sanayide II. Mahmut’tan daha önce reformlara başlamıştır (Ortaylı, 2005: 53).

III. Selim döneminde, Akşin’in (2004: 17-18) belirttiği üzere, iki önemli sorundan ilki âyanlaşma, ikincisi de yeniçeri ordusudur. Bu iki sorun II. Mahmut döneminde de varlığını sürdüren sorunlardır. Âyanların ülkedeki güçlü konumu, padişahı rahatsız eden başlıca durumlardandır. Bu nedenle, 1812’de âyanlar ve bölgede güçlenmeye elverişli gruplar ortadan kaldırılmıştır. Böylece taşradaki ekonomik kaynaklar üzerinde hâkimiyet kurulmuş ve merkezi otorite güçlendirilmiştir. Âyanların kaldırılması ile yetinmeyen padişah bu sefer yeniçeri ocağını kaldırmıştır (1826). Olası bir tepkiyi önlemek amacı ile bu dönemde faaliyet gösteren Bektaşî dergâhı da kapatılmıştır. 1830’da ise yerel özerkliğe bir darbe niteliğinde olan Evkaf Nezaretini kuran padişah, merkezileşme anlamında önemli adımlar atmıştır (Karpat, 2002: 86-87).

Aydın (2000: 40), Vakây-ı Hayriye olayını merkezkaç odaklara karşı bir zafer olarak nitelendirirken; Akşin (2004: 21) ve Yeğen (1999: 46), Vakay-ı Hayriye ile ıslahatlar karşısındaki direncin ortadan kalktığını, ıslahatların önünün açıldığını ifade

etmiştir. II. Mahmut döneminin batılı anlamda ıslahat programı sadece askeri alanda değil, aynı zamanda, idari ve mali alanlarda da uygulanmış, batıya öğrenciler gönderilmiştir (Yeğen, 1999: 46-47). Bu dönemde, Batı örneğinde ilk yüksekokul olan Tıbbiye kurulmuş ve ilk gazete Takvim-i Vekayi çıkartılmıştır. Bu bağlamda, Harbiye (1834), Mülkiye (1859) ve Tıbbiye’den mezun olan öğrenciler Osmanlı-Türk modernleşmesinin önderliğini yapmıştır (Akşin, 2004: 21-22).

Mehmet Ali Paşa isyanı, II. Mahmut dönemi için önemli bir durumdur. Akşin, devleti ayakta tutan şeyin askeri değil, diplomatik beceri olduğunu ifade ettiği bu dönemi şu şekilde aktarmaktadır: II. Mahmut döneminde Mısır ve Osmanlı ordusu dört kez karşı karşıya gelmiştir. Bu dönemde yapılan Balta limanı antlaşması (1838) ile İngiltere’nin desteği alınacaktır. Her iki ordu dördüncü kez Nizip’te karşılaştığı sırada İngiltere’nin yardımı ile durum Osmanlı lehine sonuçlanmıştır (Akşin, 2004: 22-23).

Bu dönemde uygulamaya konan ıslahat girişimleri askeri ve teknik alanda yapılmaya çalışılmıştır ve asıl amaç devletin eski gücüne kavuşturulması hedefidir. Bu bağlamda, bir ıslahat programına giren Osmanlı Devleti’nde yönetici elitin asıl hedefi devletin güçsüzleşmesinin, erk ve toprak kaybının önüne geçmektir. Bu durum da merkezileşmenin yoğunlaştığı bir anlamı içerisinde barındırmaktadır.

Sonuç olarak, III. Selim ve II. Mahmut döneminde uygulanan ıslahat programları ve yaşanan gelişmeler devleti bulunduğu zor durumdan kurtarmamıştır. Devletin içinde bulunduğu mali ve askeri kriz derinleşerek artmıştır. Ancak, Osmanlı Devleti ıslahat programından vazgeçmemiş, ıslahatlara daha da sarılır olmuştur (Yeğen, 1999: 47).

1.1. Tanzimat Fermanı (1839)

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının uygulandığı döneme genel olarak “Tanzimat Dönemi” denilmektedir. Tanzimat ve Islahat fermanlarının yayınlandığı bu dönemde, asıl amaç, Osmanlı Devleti’nin dağılmasını önlemektir. Bu bağlamda, bir denge siyaseti yürüten Osmanlı Devleti, fermanlar yolu ile dış baskıları bir ölçüde önlemek istemiş; devleti kurtarmanın yolunu da Avrupa tarzı reformların yapılması inancına bağlamıştır (Zürcher, 1999: 87-88).

Tanzimat dönemi, önceki dönemlerden farklı bir niteliğe sahiptir. Ortaylı’nın ifadesine göre, Tanzimat döneminin önceki dönemlerden farklı olması reformların sivil

bürokratlar tarafından yapılmasıdır. Bu bürokratlar, genel olarak dış temsilciliklerde, merkezde veya hariciye ofisinde bulunan kişilerdir (Ortaylı, 2005: 109-110). Bu noktadan hareketle, Osmanlı bürokrasisinde önemli görevlerde bulunan ve Tanzimat Fermanını uygulamaya koyan paşalar, Reşit, Fuat ve Ali Paşa'dır. Şerif Mardin, Avusturya Büyükelçisi Sadık Rıfat Paşa ve Tanzimat'ın mimarı olan Mustafa Reşit Paşa'yı Batı'nın özünü arayan bürokratlar olarak tanımlamıştır (Mardin, 2007: 12).

Aydın'ın yaptığı sınıflandırmaya dayanarak, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat öncesi dönem askeri alanda modernleşmeyi; Tanzimat dönemi de bürokratik modernleşmeyi temsil eden zaman dilimi olarak ifade edilmektedir (Aydın, 2000: 39). Bu dönemin önceki dönemden farklılığı ise, iktidar merkezinin saraydan bürokrasiye geçmiş olmasıdır (Zürcher, 1999: 78). Benzer şekilde, Ortaylı'nın ifadesi doğrultusunda, Tanzimat Fermanının okunması ile Babiâli'nin gerçek hükümet dönemi başlamıştır (Ortaylı, 2005: 89). Ortaylı'nın ifade ettiği Babiâli egemenliği şu şekilde açıklanmaktadır: "Babiâli'nin egemenliği bürokrasinin modernleştiği, güçlendiği, dolayısıyla Türkiye tarihinde modern merkezîyetçiliğinin kurulduğu dönem demektir. Osmanlı bürokrasisi geleneksel yapısını, ideolojisini, eğitim ve çalışma biçimini, yani kısacası toplumu kontrol etme tekniklerini ve biçimini değiştirmekteydi" (Ortaylı, 2005: 90).

Yukarıdaki kavramsallaştırmalardan hareketle, Osmanlı *modernleşmesi* açısından oldukça önemli bir nitelik taşıyan Tanzimat döneminde, yayınlanan fermanlar yolu ile özellikle insan hakları konusunda ilerlemeler kaydedilmiştir. "Tanzimat devri ve hamidiye dönemi, idari ve eğitsel kurumların Avrupa, bilhassa Fransız doğrultusunda dönüştüğüne, başka bir deyişle, devletin modernleşmesine tanıklık etmiştir" (Zürcher, 2002: 45). Bu bağlamda, "Tanzimat devrinin modern Türkiye'nin oluşumundaki payı büyüktür" (Ortaylı, 2005: 31).

Tanzimat döneminin daha geniş bir çerçeveye oturtulması için bazı kavramlara değinmek gerekmektedir. Bu bağlamda, Şerif Mardin (2007: 11-12), *kameralizm* kavramından bahsederek, Tanzimat döneminin kaynağını bu kavrama dayandırır. Mardin'in ifadesi ile, *kameralizm* kavramına kaynaklık eden iki ilke; tebaanın mülkiyet haklarının devlet güvencesine alınması ve eğitimin halk arasında yaygınlaştırılmasıdır. Bu ilkeler toplumsal birleştirici ya da bütünleştirici olarak işlev gören ilkelerdir. Batı'nın bu özelliği, II. Mahmut döneminde, Batı'daki elçiler tarafından fark edilmiştir.

Bu sistem, milli devlet kurulmasına ve orta sınıfların yükselmesine olanak tanımaktadır. Bu doğrultuda sistem, feodalizm ayrıcalıklarını temizlemeyi bir diğer yandan da milli bütünlüğü sağlamayı hedeflemektedir. Bu nedenle, *kameralizm* olarak adlandırılan bu sistem, 1839'da kabul edilen Tanzimat Fermanına kaynaklık etmektedir. Osmanlı Devleti'nin dağınık bir yapısının olması, Tanzimat dönemini başlatan bürokratlara bu anlamda cazip gelmiştir. Eşdeyişle, kavramın birleştirici özelliği ilgi çekmiştir (Mardin, 2007: 11-12).

Kameralizm kavramından hareketle, Mardin, “Osmanlı devlet adamları milli çapta idari, hukuksal ve iktisadi tedbirlerle Osmanlı İmparatorluğu'nda yüksek sayıda yer alan kültür birimlerini eritebileceklerini, bir Osmanlılık şuuru yaratabileceklerini sanıyorlardı” (Mardin, 2007: 12) ifadesi ile Tanzimat Fermanı'nın getirmiş olduğu “Osmanlılık düşüncesi”nin nedenini belirtmiştir. Ancak, bu anlamda bir gelişmenin yaşanmadığı ve Batı'dan alınan kurumların Osmanlı'nın toplumsal hayatına uyarlanmadan, özünden farklılaşan bir nitelikle Osmanlı Devleti'ne girdiği görülmüştür (Mardin, 2007: 12). Bu bağlamda, Tanzimat'ı hazırlayan bürokratların karşısında yer alan “Yeni Osmanlılar” hareketi ortaya çıkmıştır.

Ortaylı'nın ifadesi ile Tanzimat dönemi yönetici kesimi bürokrasi içinde yetişen devlet memurlarıdır ve tarihin en yetenekli kadrolarıdır (Ortaylı, 2005: 89). Padişah II. Mahmut'un ölümünden hemen sonra 3 Kasım 1839'da Hariciye Nazırı Reşit Paşa tarafından hazırlanan Tanzimat Fermanı, Sultan Abdülmecit adına, Gülhane Meydanı'nda okunmuştur (Zürcher, 1999: 79). Kişilik hakları konusunda önemli atılımlar bu fermanla yapılmıştır. “Ferman doğru önlemler alınırsa 5-10 yıl içinde ülkenin düzeleceğini bildiriyordu. Yapılacak şeyler 1) can, ırz (şeref), mal güvenliğini sağlamak, 2) İltizam usulünün kaldırılması, 3) askerlik görevinin düzene sokulması ve 4-5 sene ile sınırlandırılmasıydı” (Akşin, 2004: 24).

Yukarıda genel hatları belirtilen fermanı Ortaylı (2005: 92) şu şekilde değerlendirmektedir: “Tanzimat dönemi tebaanın hakları konusunda üç aşamada önemli bir başlangıç sayılmalıdır: Köleliğin kaldırılması, müslim-gayrimüslim tebaa arasında eşitliği sağlamak ve yönetilenlerin can, mal güvenliği ve haysiyetlerinin korunması çabaları.” Dolayısıyla, “ferman [Tanzimat] faydalı, nizami kanunların yapılacağını, rüşvetin yasak olacağını, Müslüman ve Müslüman olmayanlara eşit olarak

uygulanacağını bildiriyor ve Avrupa devletlerinin bu belgeye tanık olmaları için kendilerine resmen bildirilmesini öngörüyordu” (Akşin, 2004: 24).

Önemli bir diğer nokta ise, fermanın anayasal nitelik taşımasıdır: “Yönetilenlerin can güvenliği ve insan olarak haysiyet ve haklarına saygı açısından Tanzimat bürokrasisi ilginç bir düşünce yapısına sahipti. Bu yönüyle Tanzimat dönemi, Türkiye tarihinde anayasal monarşi hareketinin öncüsüdür” (Ortaylı, 2005: 95). Osmanlı bürokrasisinin bu atılımda önemli bir payı olmuştur. Ayrıca, Tanzimat dönemi, “Osmanlı toplumunda siyasal modernleşmeyi de hazırlamıştır. Eski devirlerde tek elde toplanan otorite bu yeni toplumda çeşitli odaklara kaymıştır” (Ortaylı, 2005: 91).

Ortaylı’nın işaret ettiği üzere, modern okulların kurulması laik bir eğitim düzenine geçildiğini gösterirken; basın da toplumsal hayata girmesi, ideolojinin üretildiği yeni merkezleri oluşturmuştur. Bu anlamda, ulemanın etkinlik alanı gitgide azalmıştır (Ortaylı, 2005: 92). Bu noktadan hareketle, ıslahatların toplumsal tepkileri de beraberinde getirdiğini belirtmek gerekir.

Mardin (2007: 12-13), Tanzimat döneminde Batı’ya karşı tepkilerin oluşmasının bir yönünü Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupalı devletlerce sömürülmesine bağlamaktadır. 1838’den itibaren imzalanan ticaret antlaşmalarında, Osmanlı’nın kendi çıkarlarını koruyamaması ve “emperyalizm” olgusunun Tanzimatçı bürokratlar tarafından anlaşılamaması, Batı’ya olan tepkilerin bir yönünü oluşturmaktadır. Bir diğer yandan, Batı’lı yaşam tarzının da Osmanlı Devleti’nin toplumsal hayatına girmesi belli başlı bir tepki oluşmasına zemin hazırlamıştır. Tanzimat döneminde, Batı’nın askeri ve idari yapısı Osmanlı Devleti’ne adapte edilirken; diğer yandan da Avrupa tarzı günlük yaşam, ev eşyaları ve biçimleri, paranın kullanılışı gibi kültürel değerler de Osmanlı toplumsal hayatına giriyordu. Bu durum ise, Mardin’in işaret ettiği “*Batı’ya olan tepkinin*” diğer yönünü oluşturmaktadır. Tanzimatçılara yönelik sistematik eleştiriler ise, 1860’larda “Yeni Osmanlılar” adında bir grupla başlamıştır (Mardin, 2007: 12-13).

Osmanlı Devleti’nin dağılmasını önlemek için bir dizi yeniliklerin yapıldığı Tanzimat döneminde, amaçlanan yenilikler hedeflendiği şekilde başarılı olamamıştır. Bu sürecin bir devamı olarak gelişen Islahat Fermanı için de durum aynıdır. Tanzimat Fermanı, Osmanlı *modernleşmesi* açısından önemli bir adımdır. Avrupa’daki gelişmelerin ve ulusalcı isyanların yoğunlaştığı bir dönemde, Osmanlıda anayasal dönemi başlatan bu belge, Islahat Fermanı ile devam etmiştir.

“Osmanlı reform sürecinde seçkinlerin karşılaştıkları en çetin sorun, modernleşme sürecinde çok-dinli, çok-etnili toplumu bir arada tutabilmektir” (Gönenç, 2006: 134). Bu bağlamda, Mardin’in (2007: 12) işaret ettiği gibi Tanzimat, *Kameralizm* doğrultusunda uygulanmış ve bir Osmanlılık şuuru yaratılmak istenmiştir. Benzer şekilde Ortaylı da, Tanzimat grubunu “Osmanlıcı” olarak nitelemiş ve bu durumu Fransız milliyetçiliğine bir tepki ve kozmopolit imparatorluk için gerçekçi bir düşünce olarak ifade etmiştir. Ancak bu düşünce kısmen başarılı olsa da yönetici elit dışına çıkan bir ideoloji olamamıştır (Ortaylı, 2005: 113). Bu bağlamda, “Osmanlı aydın mutlakiyetçiliğinin bir eseri olan Tanzimat Fermanı’yla başlayan dönem, dış devletlerin müdahalesi ile çıkarılan Islahat Fermanı’yla noktalanmıştır” (Ortaylı, 2005: 114).

1.2. Islahat Fermanı (1856)

Kırım Savaşı ertesinde düzenlenen Paris Konferansı, Osmanlı Devleti için önemli bir noktadadır. Devletin içerisinde bulunduğu dağılma devam etmektedir. Paris Konferansı’nda Osmanlı Devleti, kendi lehine bir karar aldirmek istemiştir. “Osmanlı devletini Rusya’ya karşı sağlamlaştırmak için Paris antlaşması Osmanlının Avrupa devletler hukukundan yararlanmasını (böylece Avrupalılaştırmış oluyordu) ve toprak bütünlüğünün güvence altına alınmasını kararlaştırdı. Buna karşılık Osmanlı devleti de Islahat Fermanı’nı çıkardı (1856)” (Akşin, 2004: 27). “Gerçekte, Ali ve Fuat Paşa’lara çaresizlikle ilan ettirilen Islahat Fermanı’yla, büyük devletlerin Osmanlı azınlıkları üzerindeki garantörlük isteklerini savmak istemişler ve gerekli reformları Osmanlı devletinin yapacağını göstermek istemişlerdir” (Ortaylı, 2005: 115). Ancak, ferman istenilen başarıya ulaşamamış toplumsal tepkileri de beraberinde getirmiştir.

“Islahat Fermanı o zamana kadar “millet-i hakime” olan Müslümanlardan bu imtiyazlı durumu alıyor, din farkı gözetmeksizin bir Osmanlı vatandaşlığı kurmaya çalışıyordu” (Mardin, 2007: 14). Bu nedenle, Müslüman halkta fermana yönelik bir tepki oluştu (Akşin, 2004: 27). Bu anlamda, beraberliğin sağlanmasına yönelik olan yenilik beraberliği engellemeye başlamıştır. Müslüman halk, gayri müslimlerden geri kalmaya başlamıştır (Mardin, 2007: 14). Bu dönemde, “Müslüman olmayanlardan bir kesim, Batı sermayesinin emrine girerek ya da ticaret, serbest meslek, hatta sanayi alanlarında çalışarak zenginleşiyor, göze batan bir Avrupai hayat tarzıyla bir azınlık burjuvazisi oluşturmaya başlıyorlardı” (Akşin, 2004: 27). Bu gelişmeler Batı’ya karşı

tepkilerin de kaynağı olmaktadır. Çünkü Batı'ya verilen ödünler nedeniyle müslimlerle gayri müslimler arasında böylesine bir iktisadi farklılık oluştuğu algısı oluşmuştur (Mardin, 2007: 14). Bu nedenlerden ötürü, ıslahatlara karşı varolan ön yargı daha da ilerlemiştir.

Zürcher (1999: 102) Tanzimat döneminde halkın isteklerinin göz önünde bulundurulmadığını iddia ederek; bürokratların reformlardaki baskınlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda, geniş kitlelerin desteğini almayan reform girişimleri halka zorla dayatılmıştır. Hristiyanlar arasında ise, milliyetçi akımları engelleyemeyen reformlar, Müslüman halkın tepkisini çekmiştir. 1859'da Boğaziçi Kuleli Kışlası'nda başlayan darbe girişimi bu tepkinin bir örneği olmuştur. Ayrıca, Suriye'de 1860'ta başlayan şiddet eylemleri ve Müslüman halkın 1870'lerdeki tepkileri buna örnek olarak kabul edilir (Zürcher, 1999: 102-103).

İçerisinde Tanzimat ve Islahat fermanlarının bulunduğu Tanzimat dönemi, Osmanlı devlet adamlarının, devleti kurtarmak amacı ile giriştikleri bir dizi ıslahat anlamını taşımaktadır. Bu amaç uğruna Osmanlı bürokrasisi tarafından girişilen ıslahat hareketi iyi niyetli başlamıştır, ancak Ortaylı'nın (2005: 117) ifade ettiği şekilde, “ulusalcılığın olduğu bir çağda toplumsal tepkileri hızlandırmaktan başka bir işe yaramamıştır.”

Tanzimat döneminin getirdiği yeniliklerden hareketle, zor hayat koşullarından kurtulmak isteyen halk ve kırsal kesimde yaşayan köylüler, ağalara ve yöneticilere karşı yer yer isyanlar çıkarmışlardır. Ancak, Babîâli bürokratlarının toprağı elinde bulunduran sınıf karşısında bir yaptırımının olmaması nedeniyle, Islahatlar uygulanamamıştır. Bu bağlamda, çıkan isyanlar da özellikle Rumeli'de ulusal bir nitelik kazanmıştır. Dolayısıyla, Tanzimat'ın reformları köylülerin hayatında köklü değişiklikler yapmamış, toprak ağaları kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş, bürokratlar ise projelerinden vazgeçmek zorunda kalmışlardır (Ortaylı, 2005: 120-121).

“19. yüzyılın Osmanlı toplumunda derin bir kırılmayı simgeleyen Tanzimat sonrasında, modernleşme yanlısı yönetici elit, kendi içinde de önemli sayılması gereken bir bölünmeye uğramıştır” (Koçak, 2002: 72). Tanzimat reformcuları gibi aynı hedefe odaklanan ama Tanzimatçıların karşısında duran ve bahsi geçen oluşumdan, “Yeni Osmanlılar”dan bahsetmek gerekmektedir.

Yeni Osmanlı hareketinin temel hedefi -kendilerinden öncekiler gibi- devleti kurtarma sorunsalı şeklinde tanımlanmaktadır. Aydın (2000: 42), Yeni Osmanlılar ile Tanzimat reformcuları arasındaki farklılıkları şu şekilde betimlemektedir: Tanzimat reformcuları geleneksel eğitimden gelirken Yeni Osmanlılar aynı eğitim sisteminden geçmemiştir. İkinci olarak, Yeni Osmanlılar, devlet kavramı yerine alternatif olarak “Vatan” kavramını öne çıkarmışlardır. Son farklılık ise, Tanzimat reformcularının batıya dayanarak ve onlarla uzlaşarak kuvvetlenmek yerine Yeni Osmanlılar, Batı’nın ilmini kullanarak ve İslam’a dayanarak kuvvetlenmek istemişlerdir (Aydın, 2000: 42). Bu bağlamda, önceki dönemden farklılaşan bir düşünce tarzı belirlemektedir. Tanzimat döneminde belli bir tepkinin oluşmasına neden olan sömürü sorunsalı doğrultusunda, Mardin, “Yeni Osmanlılar, Tanzimatçıların sömürü olayını anlamadıklarını, bir üst tabaka meydana getirdiklerini, kendi kültürlerini kösteklediklerini (şeriatı unuttukları) ve ancak yüzeysel anlamda batılı olduklarını ileri sürdüler” (Mardin, 2011a: 13) ifadesini kullanmıştır.

Yukarıda genel hatları belirtilen Yeni Osmanlı hareketi, basın ile sıkı bir ilişki içerisinde. Akşin, Yeni Osmanlı hareketinin değerlendirilebilmesi için basın alanındaki gelişmelerin incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir (Akşin, 2004: 28). Çavdar (1999: 24), Osmanlı’nın ilerlemesine yönelik siyasal eylemlerin kaynağını oluşturan ideolojik koşulların 1860’lı yıllarda özellikle basın aracılığıyla oluşmaya başladığını belirterek; ilk olarak Tasvir-i Efkar ile Şinasi’nin Yeni Osmanlılar hareketinin kuruculuğunu üstlendiğini, 19. yüzyılda Avrupa’nın politik görüşlerini bu gazete ile tanıtmaya başladığını ifade etmiştir. Bu noktadan hareketle, Yeni Osmanlı hareketini Çavdar (1999: 31), şu şekilde betimlemektedir:

“1860’lı yılların başında filizlenip sonra yaygınlaşan “Yeni Osmanlılar” hareketi, asker ve sivil aydın kadroların dışında büyük bir etkinliğe sahip olmasa da Türk siyasal düşününe önemli bir dönemeci aldırıştır. Yeni Osmanlıların uğraşları “parlamento”, halka karşı sorumlu yönetim”, “siyasal özgürlük”, “salt özgürlük”, “vatan” ve “ulus” gibi kavramların tartışılmasını ve yayılmasını sağlamıştır. Türkiye’de demokratik anayasal hareketinin düşün temeli “Yeni Osmanlılar” tarafından atılmıştı. Eylemleri o günün koşulları altında toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel ilerlemesini amaçlıyordu, yani kısaca ilericiydi” (Çavdar, 1999: 31).

Yeni Osmanlı hareketinin betimlenen özellikleri, varolan sistemin değişmesini talep ettiği gibi, padişahı kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmek de isteniyordu. Bu bağlamda, Yeni Osmanlı hareketinin basın yolu ile başlayan faaliyetleri yönetimi değiştirecek bir seviyeye ulaşmıştır. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve II. Abdülhamit'in tahta geçirilmesi sürecini kapsayan hareket, Osmanlı ıslahat hareketinde meşrutiyete doğru giden bir yol görünümü sergilemektedir.

1.3. (1876) I. Meşrutiyet Dönemi

Yeni Osmanlılar, ilkin Sultan Abdülaziz'i ikna edip bir anayasa gerekliliğine vurgu yapmışlardır ancak, başarılı olamamışlardır. Bu nedenle, saltanatın alternatifleri gündeme gelmiştir. Bu alternatifler V. Murat ve II. Abdülhamit'tir (Koçak, 2002: 79-80). Bu noktadan hareketle, Yeni Osmanlı hareketi, dönemin baskın gücü olarak faaliyet gösteren ve yönetimi değiştirecek düzeyde fikirleri etkili olan bir hareket niteliği göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde, 1875 yılı ekonominin oldukça bozuk olduğu bir dönemi anlatmaktadır. Bu dönemde Babiâli kısmi bir ekonomik iflası kabul etmiş, Balkanlar'da ise ayaklanmalar yaşanmıştır. Bu dönemde, Sultan Abdülaziz, Süleyman Paşa idaresindeki Harbiye öğrencileri tarafından bir darbe sonucu indirilmiştir (Çavdar, 1999: 36-37). Devam eden süreçte, ilk olarak V. Murat tahta çıkmıştır. Murat'ın akli dengesinin bozulması ve Abdülhamit'in meşrutiyeti getirmeye söz vermesi ile birlikte (Akşin, 2004: 34); ordu, bürokrasi ve şeyhülislamlık birleşmiş ve bir fetva yayınlayarak V. Murat'ın yerine II. Abdülhamit'in tahta geçirildiğini duyurmuştur (Çavdar, 1999: 38).

Devletin yeniden eski gücüne kavuşturulması istenci, siyasi elit için ortak amacı ifade etmiştir. Bu amaç etrafında hareket eden tüm yönetici elit ve aydınlar, kendi aralarında farklılaşsalar da amaçları değişmemiştir. Yeni Osmanlı hareketi de bu amaç etrafında şekillenen ve kendilerinden önceki ıslahatçılardan ayrılan bir harekettir. Bu bağlamda, Yeni Osmanlılar, devletin kurtarılmasını, bir anayasanın gerekliliğine bağlamışlardır. Anayasa, bir araç niteliği göstermektedir ve tıpkı Nizamı Cedit, Sekbanı Cedit ve Tanzimat'ta olduğu gibi, anayasa da devletin kurtarılması için, yönetici elit, üst sınıf tarafından tasarlanmış bir araç, bir proje olmuştur (Koçak, 2002: 80-81).

Bu süreçten itibaren ise, 1876 anayasası için bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon âyan ve mebusan meclislerinin kurulacağını kararlaştırmıştır (Çavdar, 1999: 38). Böylece, Yeğen’in ifadesi ile 1876 yılı ile başlayan süreç Türkiye siyasi tarihinde “ilk meşrutî dönem” olarak ifade edilmiştir (Yeğen, 1999: 49). 1876’da yayınlanan anayasa, Türk siyasi hayatı için önemli bir aşama anlamına gelmektedir. Çavdar, 1876 anayasasının o günün koşulları içerisinde Rusya’da bile bulunmayan bir sistemin başlangıcı olduğunu ifade etmiştir (Çavdar, 1999: 39). Devam eden süreçte Âyan ve Mebusan meclislerinin açılacağı duyurulmuştur. Bu durumu Akşin (2004: 35), “Osmanlı toplumunun ta 1877’de seçimle gelen bir meclis toplayabilmiş olması, bu ülkedeki demokrasi mücadelesinin önemli bir olayıdır” ifadesi ile betimlemiştir.

Batılı anlamda bir anayasanın kabul edildiği ve âyan ve mebusan meclislerinin açıldığı dönem meşrutiyet olarak bilinmektedir. Ancak, bu dönem çok uzun ömürlü olamamış ve 2 yıllık bir süreç sonunda II. Abdülhamit’in istibdat dönemi ile son bulmuştur. Çavdar (1999: 39)’ın ifadesi ile ilk anayasa yapıcıları kısa sürede tasfiye edilmiştir. Örneğin Mithat Paşa Abdülhamit tarafından azledilmiş ve ülke dışına sürülmüştür (Akşin, 2004: 34-35). Namık Kemal ise, Ege Adaları’na sürülmüş ancak, Meclis-i Mebusan’a bu aşamada dokunulmamıştır (Çavdar, 1999: 39). “Parlamento, 19 Mart 1877’de açılmış ve 13 Şubat 1878’de II. Abdülhamit tarafından dağıtılmıştır” (Mardin, 2011d: 91).

Çavdar’a göre yeni anayasa egemen sınıfın egemenliğini sınırlamaktan çok egemenliğini pekiştirmiştir (1999: 42). Benzer şekilde Koçak da, yeni anayasa ile Abdülhamit’in istibdada geçmesi için uygun hukuki alt yapının hazırlandığını ifade etmiştir (Koçak, 2002: 81). II. Abdülhamit dönemi ise baskıcı bir rejimin başlangıcını oluşturmaktadır. Ancak, II. Abdülhamit dönemi Mardin’in ifadesi ile Batı fikirlerinin iyi anlaşıldığı bir dönemdir. Mardin, bunun nedenini yeni kurulan okullarda okuyan öğrenciler ve padişahın Batı’yı model olarak almasına bağlamaktadır (Mardin, 2011a: 15).

Mesut Yeğen (1999: 49), ıslahat hareketinin 1839 ve 1876 yılları arasında Osmanlı toplumsal yapısında kademe kademe gerçekleştirilmeye çalışıldığını ifade ederek, 1876 yılını Batı’lı anlamda bir anayasanın yapıldığı ve bu dönemin ilk meşrutî dönem olarak bilindiğini ifade etmiştir. 1876’da başlayan meşrutî dönem sadece iki yıl sürmüştür. İki yıl sonunda sarayın egemenliği baskın olmasına rağmen ıslahatlardan

vazgeçilmemiştir (Yeğen, 1999: 49). Eşdeyişle, “modernleşme kavramıyla karşılanabilir bir teşebbüs olan ıslahat, geç on dokuzuncu yüzyıl ve erken yirminci yüzyıl Osmanlısında merkezi siyasi ve idari pratik olmaya adeta karşı konulmaz bir şekilde devam etti. Eğitim, hukuk ve iletişim alanındaki ıslahatlar, anayasanın askıya alınmış olduğu 1878-1908 yılları arasında da sürdürüldü” (Yeğen, 1999: 49).

1.4. II. Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki

II. Abdülhamit’in ilk icraatlarından biri, 1876 anayasasının hazırlanmasında önemli bir payı bulunan Mithat Paşa’yı tasfiye etmesi olmuştur (Akşin, 2004: 37). Bu bağlamda, Koçak’tan (2002: 80) hareketle, Yeni Osmanlılar, kendilerine hami olarak seçtikleri II. Abdülhamit’in tasfiye girişimine maruz kalmışlardır. Eşdeyişle, Çavdar’ın ifadesi ile 1876 anayasasının yapıcı unsurları kısa sürede tasfiye edilmişlerdir (Çavdar, 1999: 39).

Keyder (1995: 75)’e göre, Abdülhamit döneminde iktidarın saray memurlarına geçmesi ile *batılhlaşma* taraftarı olan birinci kuşağın rolü sona ermiştir. Bu bağlamda, Batı’ya şüphe ile yaklaşan padişah ve saray memurları denge politikası uygulamışlardır. İngiltere’nin desteğinin kaybedilmesi ve 1880’lere gelince emperyalizmin şiddetlenmesi ile Osmanlı toprakları büyük devletler arasında rekabet alanı haline gelmiş, saray ise bu durumu denge siyaseti ile avantaja dönüştürmeye çalışmıştır. Sarayın muhafazakâr politikalara yöneldiği bu dönemde, toprak bütünlüğünün korunması amacıyla geleneksel düzenin toplumsal boyutları bir ölçüde yeniden kurulmuştur (Keyder, 1995: 75).

Bahsi geçen süreçte Osmanlı Devleti, toprak bütünlüğünü koruyamasa da İslam üzerinden toparlayıcı bir düşünce meydana gelmiştir. Muhafazakâr politikalar güven tazeleyici olmuştur. *Batılhlaşmaya* daha az eleştirel olanların dışarıda tutulduğu bu dönemde, daha radikal bir görünüm sergileyen ve gelecekteki *İttihat ve Terakki*’nin kadrosunu oluşturacak olan Jön Türkler ortaya çıkmıştır (Keyder, 1995: 76). Osmanlı toprak bütünlüğünü ve devletin özerkliğini korumaya uğraşan Jön Türkler de devleti kurtarma sorunsalı ile ilgilenmiş ve idari reform üzerine odaklanmışlardır. Avrupa’nın desteğini ise siyasi anlamda ve olumlu bir şekilde yorumlayan Jön Türkler, iktisadi yönleri ihmal etmiş bir durum sergilemektedir (Keyder, 1995: 78-79).

Şerif Mardin, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni, II. Meşrutiyet döneminin etkin siyasal kuruluşu olarak nitelemektedir (Mardin, 2007: 16). Cemiyet, ilkin, “İttihad-ı

Osmaniye” adıyla askeri Tıbbiye’de kurulmuştur (Mardin, 2011d: 97). Örgütün kuruculuğunu, Namık Kemal’in yapıtlarını, özgürlükçü eserleri okuyan ve Avrupa kaynaklı yabancı gazeteleri takip eden İbrahim Temo ve bir grup arkadaşı üstlenmiştir (Çavdar, 1999: 53).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, kendi içerisinde değişik ideolojileri barındıran; ancak bu farklılığın devleti kurtarma sorunsalı etrafında birleşen bir yapısı bulunmaktadır (Mardin, 2011d: 97-98). Cemiyet üyeleri Abdülhamit’in kovuşturması yüzünden Paris’e kaçmış ve “Meşveret” gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Buna karşılık, Cenevre’de de “Osmanlı” gazetesi etrafında toplanan bir grup bulunmaktadır. Cenevre grubuna katılan *Mizancı Murat* (daha İslamcı oluşu ve Ermeni olaylarında padişahı desteklemesi) ve Paris’te bulunan *Ahmet Rıza* temel olarak İslam ve Abdülhamit’i destekleme konusunda birbirinden ayrılmaktadır (Aydın, 2002: 118-119). Cemiyetin önemli bir ayrım noktası da *Prens Sabahattin*’in Paris’e gelmesi ile baş göstermiştir. Aydın’ın ifadesi ile cemiyet içerisinde liberal unsurların temsilcisi olan *Prens Sabahattin* federalizm ve özel girişim yanlısıdır (Aydın, 2002: 119).

Aydın (2002: 119-120), İTC içerisinde ikiden fazla birbiri ile karşıtlık içerisinde bulunan gruplar olduğunu, ancak Mizancı Murat’ın Abdülhamit’in çağrısına uyduktan sonra cemiyet içerisinde iki ana çizginin belirginleştiğini ifade etmiştir. Tunalı Hilmi (Cenevre grubunun başına geçmiştir) ve Ali Fahri bu ayrışmayı önlemek adına bir dizi faaliyetlerde bulunmuşlardır (Aydın, 2002: 119-120). Cemiyetin önemli sayılacak I. Jön Türk Kongresi Paris’te toplanmış, ancak Prens Sabahattin ile Ahmet Rıza grubu arasındaki fikir ayrılığı belirginleşmiştir (Akşin, 2004: 42). Bu bağlamda, “Sabahattin Paris’te Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyetini kurmuştur” (Akşin, 2004: 43). Aydın, birinci İTC olarak nitelediği gruptaki Ahmet Rıza ile Prens Sabahattin arasındaki ayrılığın nedenini, “Ahmet Rıza’nın merkeziyetçilik ve milli iktisat” anlayışına karşılık “Prens Sabahattin’in adem-i merkeziyetçi ve liberal” olmasına bağlamıştır (Aydın, 2002: 124).

Çavdar, 1906-1907 yıllarında Jön Türklerin örgütlenmelerinin Rumeli’de yoğunlaştığını vurgulamıştır (Çavdar, 1999: 84). Bu örgütlenmelerde önemli bir konumda bulunan ve 1906’da Talat, Rahmi ve İsmail Canbolat’ın önderliğinde kurulan “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” 1907’de Paris grubu ile birleşmiştir (Akşin, 2004: 43).

Aydın (2002: 124)’ın ifadesi ile “ikinci İTC” olarak ifade edilen bu grup birinci İTC ile organik ilişkisi olmayan, merkezi Selanik’te bulunan ve Abdülhamit idaresinden rahatsız subay ve memurlardan oluşan bir gruptur. Aydın’a göre, paramiliter olan bu grupta Paris dış, Selanik de hareketin iç merkezidir ve son sözü söyleyecek olan Selanik grubudur (Aydın, 2002: 124). Bu bağlamda, toplanan II. Jön Türk Kongresi’nde Abdülhamit yönetimi eleştirilmiş ve silahlı ayaklanma yöntemi de benimsenmiştir (Akşin, 2004: 43-44).

Makedonya’da Bulgarların çıkardığı ayaklanmalar ve yaşanan ihtilal sonucunda, İngiltere tarafından gönderilen bir genelge ile 3 vilayete (Kosova, Selanik ve Manastır) bir vali atanması ve Osmanlı’nın asker sayısını azaltılması istenmiştir. Bu gelişme, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin tepkisine neden olmuş ve Makedonya’nın kopuşu yönünde bir hareket olarak yorumlanmıştır. Bunu önlemek için konsolosluklara “İstibdadın” biteceğine yönelik genelge gönderen cemiyet, bu devletlerden destek istemiştir. Bu gelişmeler sonucunda, 23 Temmuz 1908’de Rumeli’de “Hürriyet” ilan edilmiş ve bunu hükümete bildiren telgraflar çekilmiştir. Bu gelişme ile Osmanlı “*II. Meşrutiyet*” dönemine girmiştir (Akşin, 2004: 44-45).

“Temmuz 1908 Devrimi 3. (Makedonya) ve 2. (Trakya) ordulardaki İttihatçı subaylarının eylemlerinin sonucuydu” (Zürcher, 1999: 139). Bu süreçten sonra 1876 anayasası tekrar kabul edilmiş ve mebusan meclisi açılmıştır. Keyder, İTC’nin iktidarı ele geçirdikten sonra iktidar için hazır olmadığını ve İTC’nin uygulayacak özel bir politikasının olmadığını ifade etmiştir (Keyder, 1995: 85). Benzer şekilde Ünüvar (2002: 129-130) da, İTC’nin ilk aşamada iktidarı doğrudan ele almadığını iktidarı denetlemekle yetindiğini belirtmiştir. Akşin de, İTC’nin herhangi bir üyesinin 1913’e kadar sadrazam olmadığını ancak, İTC’nin iktidarda olmasa bile iktidara talimat verdiğini ifade etmiştir (Akşin, 2004: 47). Yeğen (1999: 51) de bu doğrultuda bir tanımlama yaparak, İTC’nin siyasal iktidarı doğrudan tercih etmediğini belki de buna muktedir olmadığını vurgulamış ve dönemin yeniden düzenlemelerinin ruhunu *batılılaşma* olgusunun oluşturduğunu belirtmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin, “Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük” ile ilişkisi cemiyetin daha iyi anlaşılması için önemli olmaktadır. Osmanlıcılık, İTC içerisinde taraftar bulan bir düşünce olmuştur. Bu düşünce, çok uluslu imparatorluğu kurtarmak için önemli bir anlam taşımaktadır. İslamcılık da İTC’nin siyasetini etkileyen

güçlü bir akım olmuştur. Ancak, İTC için İslamcılık, Türkçülük ve Osmanlıcılık kesin sınırlarla birbirinden ayrılan kesimlerce temsil edilmemiştir. İTC ve Kemalizm için en belirleyici akım Türkçülük olmuştur. Bu bağlamda 1913, Türkçülüğün fiiliyata geçtiği tarih olarak bilinmektedir (Ünüvar, 2002: 129-132).

Ziya Gökalp'in Türkçülük anlayışı İTC üzerinde etkili olmuş ve 1913'ten sonra iktisadi hayatın Türkleşmesi ve milli iktisat düşüncesinin yerleşiklik kazanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, 1913'ten 1918'e kadar İTC'nin "*Milli İktisat*" anlayışı egemen olmuştur (Ünüvar, 2002: 132-134). Keyder'e (1990: 42) göre, "İT, Alman akıl hocalarıyla işbirliği içinde, İngiliz ve Fransız sermayesiyle birlikte bağımlılık ilişkisinin yerli ucunu oluşturan Rum ve Ermeni tüccarlarını başarıyla tasfiye etti. İkinci olarak savaş sırasındaki enflasyon ve tayinlama ve devletin iktisadi denetiminin sıklaşması kayırılan grupların elinde vurgunculuk ve hızlı sermaye birikiminin koşullarını yarattı." Bu bağlamda Keyder (1990: 43), Rum ve Ermenilerin Osmanlı topraklarında ticaret ve mülk anlamında zengin bir durumda olduğunu vurgulamıştır. Etnik çatışma için iktisadi bir temelin hazır bulunduğu işaret eden Keyder, 1890'lardan itibaren büyük devletler arası rekabet ve hükümet çalışmalarının bu çatışmayı körüklediğini ifade etmiştir. 1915'te Ermeni Tehciri ve Rum'ların göçü ülke içerisindeki nüfus dağılımını büyük oranda değiştirmiştir (Keyder, 1990: 43).

"Rum ve Ermenilerin ayrılışlarının dolaysız bir sonucu olarak yerel Türk eşrafi, terk edilmiş iş ve topraklara el koyma olanağını buldu. Savaş sona erince Müslüman girişimciler, eskiden azınlıkların tekelleri altında bulundurdıkları faaliyetlerde -özellikle iç ticarete- bunların yerini almaya çalıştılar. Türk kurtuluş hareketinin en büyük desteği, İT döneminin kayırılan tüccarları ile filizlenmekte olan bu Müslüman burjuvazisinin saflarında buldu. Anadolu taşra burjuvazisini milliyetçi davaya çeken bir etken, Rumlar ile Ermenilerin el konulmuş topraklarına, atölyelerine ve işlerine geri dönme olasılığıydı" (Keyder, 1990: 43).

İktidarı devralan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ikinci oluşumunun, Ahmet Rıza kanadının savunduğu "*milli iktisadi anlayışa sahip, Alman yandaşı ve Türk öznesi*" etrafında birleşen bir nitelik gösterdiğini vurgulayan Aydın, İTC döneminde parlamento ve hukuk ilkelerinin göstermelik figürler haline geldiğini ve 1913'e kadar uygulanan Meşrutiyetin parti ordu diktası altında olduğunu ifade etmektedir (Aydın, 2002: 127). Aydın, İTC'yi, "sonuçta ortada kalan ideologluğunu Ziya Gökalp'in yaptığı korporist

dayanışmacı bir iktisat ideolojisi çerçevesinde, ortak kültür kavramı etrafında birleştirilmiş bir Türk öznesinin devletini yapmaya girişmiş ve bu faaliyette Alman devlet anlayışını rehber edinmiş bir iktidar” şeklinde betimlemiştir (Aydın, 2002: 127).

Yeğen, İttihat ve Terakki (İT) dönemini, milleti egemenliğin kaynağı yapma konusunda ciddi adımların atıldığı bir dönem olarak tarif etmiş ve bu durumu İttihat ve Terakki’nin ayırt edici özelliği olarak belirtmiştir. Diğer yandan, sekülerleşme hareketi, İT döneminin ıslahat, *batılılaşma* hareketinin önemli bir aşaması olmuştur (Yeğen, 1999: 52).

İttihat ve Terakki, ülke içerisinde önemli bir siyasal güç olarak varlığını sürdürmüştür; ancak, iktidarı sırasında, iki türlü muhalefetle karşı karşıya kalmıştır. Bu muhalefetin ilki, Prens Sabahattin’in kurmuş olduğu ve seçimlerde sadece bir sandalye kazanan “*Ahrar Fırkası*”nın muhalefettir. Bu dönemde, İttihatçıların aleyhine yazılar yazan bir gazetenin başyazarı, Hasan Fehmi öldürülmüştür. Bu olayın yaşanması İttihatçılara olan muhalefeti yükseltmiştir. İkinci muhalefet ise, ulema ve tarikat şeyhlerinin bulunduğu muhafazakâr dinci çevredir. Bu grup, meyhanelerin kapatılması, fotoğraf çekiminin yasaklanması, kadınların kısıtlanması gibi taleplerle, olaylar ve gösteriler yapmışlardır. Bu grup, “*İttihad-ı Osmaniye*” adı altında örgütlenerek 31 Mart İsyanı’nı başlatmıştır. Makedonya’daki konumu güçlü olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, hemen karşı tedbirler alarak “*Hareket Ordusu*” adında bir ordu kurmuş ve isyanı bastırmıştır. Kurulan askeri mahkemece, isyancıların çoğu idam edilmiş; bir kısmı ise tutuklanmıştır. Bu sırada, Sultan Abdülhamit tahttan indirilmiş ve yerine V. Mehmet getirilmiştir (Zürcher, 1999: 143-146).

31 Mart olayı, İttihat ve Terakki Cemiyetinin önemli adımlar atmasını sağlamıştır. Bu adımların ilki, kuşkusuz varolan meşruti rejimi sağlamlaştırmaktır. Bu nedenle, İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşruti rejimi sağlamlaştıran bir programla yoluna devam etmiştir. Padişahın yetkileri sınırlanmış ve padişaha yalnızca şeyhülislamı ve sadrazamı atama hakkı verilmiştir. Diğer yandan, meclisin, ancak kabinenin güvenoyu ile feshedilmesi kararlaştırılmış; feshi halinde ise, 3 ay içerisinde seçimin yapılması kararlaştırılmıştır (Zürcher, 1999: 149).

İttihat ve Terakki Partisi’nin baskın olduğu İkinci Meşrutiyet dönemi, parlamenter hükümet sistemine uygun bir nitelik göstermektedir. Çok partili bir rejimi olanaklı kılan bu dönemde, İttihat ve Terakki’nin belli bir tek parti hakimiyeti vardır

(1908-1918). Bu durum, meşrutiyet rejimine bir zıtlık olarak görülmektedir (Tunaya, 1959: 31). İttihat ve Terakki, özellikle 31 Mart olayından sonra gittikçe özgürlükleri kısıtlayan bir yasama yoluna gitmiştir. Kamu toplantıları, grev, cemiyetler ile ilgili düzenlemelerle bu alanları kısıtlama yoluna giden İttihat ve Terakki, basını da bu anlamda bir düzenlemeye tabii tutmuştur. Ordudaki alaylı grup ise büyük oranda tasfiye edilmiştir (Zürcher, 1999: 149-150).

Dünya üzerinde gelişen olaylar ve sürecin I. Dünya Savaşı'na dönüşmesi ile birlikte İttihat ve Terakki dönemi son bulmuştur. Ancak, cemiyetin Türkiye siyaseti üzerindeki etkisi devam etmiştir (Yeğen, 1999: 52-53).

Yeni Türk devletine giden süreçte, Osmanlı Devleti hızla toprak kaybetmeye başlamıştır. Öncelikle, Trablusgarp Savaşı ile Kuzey Afrika'daki topraklar kaybedilmiş; sonrasında ise Balkan Savaşları ile Osmanlı'nın Balkanlar'daki toprakları elden çıkmıştır. Savaşlar sonucunda Doğu Trakya, Balkanlar'da Osmanlı'nın elinde kalan son toprak parçası olmuştur. Aydın'a göre Balkan Savaşları sonrası Panturanizm revaçta olan bir ideoloji olmuştur (Aydın, 2000: 209). Balkanlar'da toprak kaybedilmesi sonucunda Jön Türkler "*Türk Milliyetçiliği*"ne daha fazla ilgi göstermeye başlamışlardır. Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu gibi milliyetçi aydınlar Jön Türk'lere katılmışlardır ve Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki'nin ideoloğu haline gelmiştir (Georgeon, 2006: 19).

Georgeon, Mustafa Kemal'in Anadolu'da başlattığı mücadele sonrasında Pantürkizmi mahkûm ettirdiğini belirtmiştir (Georgeon, 2006: 6). Yeğen, ıslahatçı milliyetçi ideolojinin iktidara gelmesinden sonra 1918 öncesi vizyonun değiştiğini belirtmiş ve değişimin iki yönünü vurgulamıştır:

"İlkin ıslahat fikri keskinleşti. Emperyalistlerin işgalini sona erdirip siyasi birliği yeniden tesis edebilmiş olmanın verdiği kudret ve meşruiyet, ıslahat fikrinin hızla daha jakoben bir biçim alarak inkılap fikrine dönüşebilmesine katkıda bulundu. İkinci olarak ise, milliyetçilik fikri yenilendi. Amaç artık, çok etkili bir siyasi birlik içerisinde Türklerin hâkim millet kılınması değil, bizzat devletin ulus devlet olarak, siyasi birliğin de ulus fikri etrafında örgütlenmesiydi" (Yeğen, 2002: 883).

Milliyetçi isyanlar Osmanlı coğrafyasını şekillendiren ve küçülten bir unsur olmuştur. Balkanlarda yaşayan halkların gittikçe milliyet bilincine varmaları isyanları

da beraberinde getirmiştir. Yunan, Sırp, Makedon, Bulgar ve Ermeni'lerin isyanları sonrasında, sıra Müslüman halka gelmiştir ve 19. yüzyıl sonları Müslüman halkın milliyetçiliğin etkisine girdiği evredir (Georgeon, 2006: 1-2). Bu süreç sonrasında ve özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti sona ermiş ve Anadolu'dan ibaret kalmıştır. Anadolu'nun yapısı bu süreçten sonra daha çok Müslüman ve daha çok Türk'tür. Anadolu'nun bu yapısı, Kurtuluş Savaşı sonrasında, emperyalist devletlerin Anadolu planlarını engellemiş ve 1918'de iktidardan uzaklaşan ıslahatçı milliyetçi fikriyatı yeniden iktidara taşımıştır (Yeğen, 2002: 882-883).

Karpat (2010a: 179), 1918'de göreve getirilen Ahmet İzzet Paşa'nın savaş sonucunda Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzaladığını, bunun ise bir yenilgi olarak görüldüğünü belirtmiştir. İtilaf devletlerinin yurdu işgal etmesi ile birlikte, 1917'den itibaren savaştan başarısız çıkılacağı, Osmanlı'nın çok uluslu yapısının artık korunamayacağı ve Türk milliyetçiliğinin önemi belirginleşmiştir. Bu aşamada, İttihat ve Terakki'nin çoğu üyesi de yurt dışına kaçmıştır. Bu dönemde kurulan hükümetler esasen saltanatı korumakla meşgulken, ateşkes sonrası kurulan bir grup siyasi parti ise İtilaf devletlerine karşı izlenecek siyasetle ilgileniyordu. Bu süreçte müfettiş olarak görevlendirilen Mustafa Kemal ise, direniş hareketine yönelmiştir (Karpat, 2010a: 179-180).

Mustafa Kemal'in başlatmış olduğu Kurtuluş Savaşı mücadelesinde Yunan ordusu ile savaşılmış ve savaşlar sonucunda, Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Karpat (2010a: 186), 24 Temmuz 1923'te Lozan antlaşması ile Türkiye'nin temel taleplerinin kabul edildiğini, bu süreçte, Mustafa Kemal ve TBMM'nin ülke için yön tayin edici olduğunu vurgulamıştır.

1.5. Yeni Türk Devleti

Keyder (1990: 43-44), Mustafa Kemal'in yönettiği 1919-1923 arasındaki mücadelenin hızlı bir şekilde sonuç vermesini İngiltere ve Fransa'nın sessiz onayına ve Britanya'nın ise müdahale etmemesine bağlamıştır. Keyder'e göre, Mustafa Kemal, askeri-bürokratik kanadın reformcu kesimine mensuptur ve İTC ile kısa süreli bir ilişkisi olmuştur. Ancak, -İTC içerisinde- kişisel çatışmalar nedeniyle yönetici kadro dışında kalan Mustafa Kemal, müfettiş olarak gönderildikten sonra, yaptığı örgütlenme ile başarı elde etmiş ve Anadolu'da inanılır bir muhalefet olmayı başarmıştır (Keyder,

1990: 43-44). Mustafa Kemal, ordu içerisinde bazı darbeler yapmış ve yerel bürokrasi üzerinde idari kontrol kurmayı başarmıştır. İttihat ve Terakki'nin taşra teşkilatı ile Müslüman burjuvazinin desteği ise Mustafa Kemal'e güç kazandırmıştır (Keyder, 1995: 103-104).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1913 kongresi sonrasında, merkezîyetçilik ile Türkçülük, iktidarın asıl siyaseti olmuştur. Balkan Savaşı sonrası gayri milli ve gayri merkezi siyasetin sosyolojik zemini çökmüş, etnik ayrılmaların ve toprak kayıplarının yaşanması Osmanlıcılık ve adem-i merkezîyetçi söylemin terk edilmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Türklük Osmanlı için hakim ve etkin bir unsur halini almıştır (Yeğen, 1999: 72-73).

İttihat ve Terakki üyelerinin devleti kurtarma düşünceleri, I. Dünya Savaşı sonucunda fiilen sona ermiştir. Kemalist kadro, bu aşamada ulus-devletin inşa sürecine odaklanmıştır (Ünüvar, 2002: 137). Yeni Türk devletinin kurulması ile birlikte, 1923 ile 1946 arası dönem Mustafa Kemal ve yakın arkadaşlarının liderliğinde bir tek parti dönemidir ve bu dönem ulusal kimliğin inşa edildiği bir dönemi ifade etmektedir (Dağtaş ve Tazegül, 2005: 76). Bir başka açıdan, Yeğen (1999: 74-75), 1923'ü merkezin politik başarısı olarak tarif etmiş, bu tarihten itibaren toplumun her kademesinin merkezin denetimi altına alınmaya çalışıldığını ifade etmiştir.

Aydın (2000: 213) ise, Yusuf Akçura ve Fuat Köprülü'nün İslam öncesi Türk tarihi ve Türkiye dışındaki Türklük alanlarına yönelik çalışmalarının, Kemalizmin yaratmaya çalıştığı Türk kimliğine dayanak oluşturduğunu ifade etmiş ve bahsi geçen düşünürlerin Kemalizm için önemli bir yerde olduğunu altını çizmiştir. Aydın, Yusuf Akçura'yı, Türkiye'de laik düşüncenin öncülerinden biri olarak nitelemiş ve "bu haliyle Akçura, Türkçülüğün fikir babası sayılan İsmail Gaspıralı'dan da ayrılıyor ve Gaspıralı'nın görüşlerini "ümme" olmaktan "millet" olmaya doğru ilerletiyordu. Burada Akçura'yı, laik Cumhuriyet ideolojisinin biçimlenmesinde doğrudan katkısı bulunanların içinde görmekteyiz" şeklinde ifade etmiştir (Aydın, 2000: 209).

Bu bağlamda, 1923-1950 arası dönem Kemalizm'in etkin olduğu zaman dilimidir. 1950 yılına kadar iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi, yeni kurulan Türk devletinde kurucu politikalar üstlenmiş, ancak 1950'den itibaren iktidar koltuğunu Demokrat Parti'ye bırakabilmiştir.

Aydın (2000: 221), yeni Türk devletinin kurulmasından sonra ülke içerisindeki genel görünümü ve uygulanan Kemalist politikaları şu şekilde betimlemiştir:

“1923’ten 1930’a kadar Cumhuriyet kadrosunun asıl problemi, iktidar savaşının sonuçlandırılması, yeni sınırların güvenliği ve benimsetilmesi ve dünya iktisadi bunalımının içinden çıkmaya çalışmak olmuştur. 1930’dan itibaren Cumhuriyet ideolojisinin yerli yerine oturtulmasına ve yeni bir kimlik olarak en ücradaki yurttaş kadar benimsetilmesine sıra gelmiştir. Bunun için öncelikle mesajın üretileceği (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, Türk Dili Tetkik Cemiyeti gibi) kaynak kurumların, (tarih tezi, dilde özdeşleştirme hareketi, güneş dil teorisi, medeni bilgiler), mesajın iletileceği ortamın (Halkevleri, Tevhid-i tedrisat kanunuyla standartlaşan Cumhuriyet okulları, 1923 tasfiyesiyle üniversite olan Darülfünun ve Ankara’da fakültelerin kuruluşu) ve hedefin (Müslüman Anadolu tebaası olmaktan TC yurttaşı olmaya aday halk) oluşturduğu bir iletişim sistemi kurulmuştur” (Aydın, 2000: 221).

Aydın’ın yukarıdaki alıntısı, Kemalist politikaları açıklamakta ve ulus-devlet, ulus kimlik kavramlarının ideolojik alt yapı kurumlarını açığa çıkarmaktadır. Bir diğer önemli nokta ise, 1923 sonrası iş başına gelen Kemalist kadro için önemli olan, *batılılaştırma* olgusudur. Lewis, Türk devriminin 1908’de eski düzenin değiştirilmesi ve yerine yenisinin kurulmasıyla başladığını ifade etmektedir. Bir diğer açıdan ise devrim, Osmanlı’nın bir zamanlar yendiği düşmanları karşısında güçsüzleşmesi ve ardı ardına yenilgilere uğraması nedeniyle Avrupa’yı örnek almaya başlaması ve bu bağlamda Avrupa tarzı kurumları kabul etmesi ile başlamıştır (Lewis, 2008: 649). Bu nedenle, *batılılaştırma*, devleti kurtarma çabası olarak kabul edilen bir görünümdeyken; özellikle Cumhuriyetin kurulması ile birlikte bu durum *Batı* ailesine katılma ve çağdaşlaşma anlamında bir görünüm kazanmıştır (Kaliber, 2002: 107). Yapılan yeniliklerin yeni görünümü bu olmuştur.

Yeni Türk devletinin kurulması ile birlikte *modernleşme* projesi devam etmiştir. Kurumsal ıslahatlar ve sekülerleşme hareketi yoğunluk kazanarak yoluna devam etmiştir. Yeni Türk devletinin yaptığı yeniliklerin başında, saltanatın ve hilafet makamının kaldırılması olmuştur. Bu bağlamda, dinin kamusal ve özel alandaki kurucu statüsü gerilemiştir (Yeğen, 1999: 54). “Yeni rejimle birlikte bir inkılâp teşebbüsüne dönüşen modernleşme-ıslahat projesinin kapsamı da genişlemiştir. Kamusal alanın ıslahı becerildikten sonra sıra, sıradan insanların; onları sıradan insanlar olarak kuran

kültürel pratiklerine gelmiştir” (Yeğen, 1999: 55). Çalışmalarını bu yönde yürüten yeni rejim, kamusal alanı *modernleşme* bağlamında dönüştürmeyi hedeflemiş ve bu yönde çalışmıştır.

Türkiye, benimsediği yeni rejimin adını “Cumhuriyet” olarak belirlemiştir. Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet’in ilan edilmesi ile Türkiye’nin durumu daha da netleşmiştir. Bu yeniliklere paralel olacak şekilde Halifelik makamı da kaldırılmıştır. Halifeliğin kaldırılması (3 Mart 1924) ile Osmanlı hanedanı sınır dışı edilmiştir (Akşin, 2004: 173-174). Türkiye’nin laiklik anlamında yaptığı yenilikleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Şeriat mahkemelerinin kaldırılması (8 Nisan 1924), Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılması (30 Kasım 1925), medeni kanun ve borçlar kanununun kabul edilmesi (17 şubat 1926), 10 Nisan 1928’de TC’nin dini İslam’dır maddesinin kaldırılması, 5 Ocak 1937’de laikliğin anayasaya girmesi (Akşin, 2004: 175-176). Bu yenilikler, Türkiye’nin çağdaşlaşma ve sekülerleşme projesinin bir parçasıdır ve bu yenilikler, Osmanlıdan beri süregelen dinin kamusal alandaki tasfiyesini de açığa çıkarmaktadır.

Sonuç olarak, *modernleşme* ve *batılılaştırma* projesi ilkin Osmanlı Devleti’nin kurtarılması amacı ile “ordunun ıslahı” ile başlamış ve zaman ilerledikçe yapılan yeniliklerin etkisi ve değişen koşullar ile daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Osmanlı devletinde Batılı anlamda birçok değişikliğe ve düzenlemeye neden olan bu hareket, yeni Türk devletine devredilmiştir. Yeni Türk devletinin yaptığı *modernleşme* çabaları, “inkılâp” adı altında toplumsal hayatı ve kamusal alanı dönüştürmüştür. Sekülerleşme anlamında radikal değişikliklerin yaşandığı yeni Türk devleti, Osmanlıdan devredilen düşünceyi daha ileri bir boyuta taşımıştır.

Yeğen’in ifadesi ile *modernleşme-batılılaştırma* teşebbüsü, Osmanlı-Türkiye siyasetinin temel ekseni olmuştur ve bu teşebbüs, merkez-çevre arasındaki gerilimi daha da derinleştirmiştir (1999: 56-57). Çalışmanın bu kısmından itibaren, Şerif Mardin’in merkez-çevre tezi üzerine odaklanılmıştır.

2. Şerif Mardin’in Merkez-Çevre Tezi

Merkez-çevre tezinin anlaşılır bir zeminde irdelenmesi için, Osmanlı toplumsal yapısının incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Osmanlı klasik toplum yapısı iki

ayrı sınıfa ayrılmaktadır. Bu sınıflandırma çok genel olarak “yönetenler” ve “yönetilenler” olarak ifade edilebilir (Akşin, 2004: 7).

Yönetenler ve yönetilenler olarak yapılan bu ayırmda yönetenler, yönetilenlere göre daha refah bir hayat yaşamakta ve toplumda ayrıcalıklı tarafı temsil etmektedir. Bu bağlamda, başı padişahın çektiği yönetenler⁴ sınıfı ülke içerisinde zenginliği temsil eden ve vergi ödeme yükümlülüğü olmayan sınıfı tanımlamaktadır (Akşin, 2004: 7).

Osmanlı toplumsal yapısındaki diğer önemli sınıf ise, yönetilenlerden oluşmaktadır. Yönetilenler, toplum içerisinde üretimi yapan, vergi ödeyen ve savaş için yardımcı olan sınıftır (Akşin, 2004: 9). Akşin (2004: 9)’in deyiimi ile, “Osmanlı Devleti, “platonik” bir devlet olduğu için yönetenlerin, yönetilenlere göre daha müreffeh (gönençli) bir hayat yaşamaları asıldı. Devlet yönetilenler için değil, yönetenler içindi.”

Yukarıda anlatılan ayrımlar, bu iki sınıf arasındaki kültürel kopukluğu da açığa çıkarmaktadır. Toplumun bu eşitsiz ayrımı, bir yandan yönetenlere daha yaşanabilir bir hayat sunarken bir yandan da kültürel bir kopukluğu beraberinde getirmektedir.

Şerif Mardin (2011c: 22-23), Osmanlı toplumundaki bu farklılığı “büyük” ve “küçük” kültürel gelenek tanımları ile anlatmaktadır. Bu bağlamda, Mardin, “büyük” ve “küçük” kültürel geleneği “divan ve halk edebiyatı ikiliğinin daha bilimsel bir ifadesi” şeklinde tanımlamaktadır. Eşdeyişle, Mardin, “her toplumda bir dereceye kadar her şeyi bilenler ile bunların karşısında yer alan halkın kültürüne” işaret etmektedir (Mardin, 2011c: 22-23).

Bu anlamda, Mardin (2011c: 25), Osmanlı toplumunun ikiye bölünmüş bu görünümünü gerçeklere dayanan bir ideoloji olarak nitelemekte ve bu görünümün Osmanlı yönetenler sınıfının çıkarını desteklediğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, Osmanlı yöneten sınıfının varolan ikili imgeye kapıldığıının altını çizen Mardin, yönetenlerin, devletin batış devrinde alt sınıfların düşünce ve yaşayış tarzlarına gereken önemi vermediklerini dolayısı ile bahsi geçen ideolojinin bir kapan olarak çalıştığını vurgulamıştır. Bu durum, Osmanlının son iki yüzyıldır karşılaştığı ülkelerin modernleşmedeki önemli yapısal özelliklerindendir (Mardin, 2011c: 25).

Mardin (2011c: 25-26), Batı’da modernite ile birlikte toplumun bazı fonksiyonlarının merkezde toplandığını, bu esnada yeni grupların doğduğunu ve toplumsal fonksiyonların birbirinden ayrıldığını ifade etmiştir. Ancak, bu esnada oluşan

⁴ Akşin’in ifadesi ile başı padişah olan askeriler (yönetenler) sınıfı ulema ve icrai askerleri kapsamaktadır (Akşin, 2004: 7).

kopuklukları tamamlayacak yapılar da gelişmektedir. “Vatandaşlık”, “milli kültür” gibi kavramlar bu yapılara örnek olarak gösterilebilir. Bu anlamda, Mardin, Osmanlı toplumunda bütünleşmeyi sağlayacak bu yapıların gelişmediğini dolayısı ile “toplumsal seferberliğin” oluşmadığını vurgulamıştır (Mardin, 2011c: 25-26).

Bu dayanak noktalarından hareketle, Osmanlı toplumu, 19. yüzyılda “büyük” ve “küçük” kültürün bütünleşmediği bir görünüm sergilemektedir. Ayrıca, devlet, “âyanlık”, “pazar” ve “sanayi inkılâbı” gibi gelişmelerden uzak kalmıştır. Bu kavramlar Batı’nın sosyal yapısını yeniden şekillendiren kavramlardır. Bu bağlamda, Osmanlı devletinde, “âyanlık inkılâbı”⁵ zayıf kalmış, diğer kavramlar ise görülmemiştir (Mardin, 2011c: 27-28).

Merkez-çevre ikiliğinin iyi anlaşılması için birkaç dayanak noktasına değinmek gerekmektedir. Öncelikle, Osmanlı İmparatorluğunda, imparatorluk öncesi oluşmuş bir soylu sınıf bulunmaktadır. Eşdeyişle, çeşitli etnik ve dinsel gruplar, imparatorlukta varlığını sürdürmektedir (Mardin, 1995: 38). Osmanlı imparatorluğu, imparatorlukta varolan bu kesime ve taşralı olan güçlü ailelere kuşkuyla bakmıştır. Bu anlamda, taşralar, sapkın fikirlerin, tarikatların barınakları, taht kavgalarında ise, sığınılacak yerler anlamına gelmektedir (Mardin, 1995: 39-40). Toplumdaki kopukluğun bir nedeni de devşirme usulü ile devlet kademelerinde yükselen gayrimüslim halkın ayrıcalığıdır. Akşin bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Dine dayalı olduğunu ilan eden bir ülkede cedbeced Müslüman olanlar askerlik ve yönetim işlerine karıştırılmıyorlar; fakat cedbeced Hristiyan olan bir ailenin çocuğu o ülkenin yazgısını yönetiyordu” (Akşin, 2004: 8). Bu durum, Müslüman halkta belirli bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur. “Yönetenlerin ikinci bir ayrıcalıkları, vergi ödemekle yükümlü olmamalarıdır. Baş padişah olan askeri sınıf ulema ile icrai (yürütme ile ilgili) işleri gören ve kul statüsündeki askeriler dâhildir” (Akşin, 2004: 7).

Sayılan bu nedenler, merkez-çevre arasında belirli bir kopukluğun oluşması ile sonuçlanmıştır. Diğer yandan, çevre, ancak dinsel öğretim kurumlarından yararlanabilmiştir. Bu anlamda, çevre, seçkinlerden sonra gelen bir statüde olduklarının

⁵ Ayanlık inkılabı’nı Mardin şu şekilde açıklamaktadır: “Ayanlık inkılabı dediğim, Avrupa’da “etats” veya daha sonraki ifadesiyle “corps constitues” adı verilen eşraf birliklerinin hakimiyetidir. Fransız ihtilalini bunlar başlatmıştır” (Mardin, 2011c: 27-28). Bu bağlamda Heper’in ifadesi ile “belki de yüzyıllar boyunca tamamen ikincil konuma itildiklerinden dolayı, yerel eşraf, özgün bir sivil toplum ya da en azından Standesstaat veya devletten bir ölçüde bağımsız önde gelen toplum kesimlerinin koalisyonu şeklindeki bir yönetim biçiminin meydana getirilebilmesi için gerekli olan yatay bağlar kurmak için herhangi bir çaba gösterememişti” (Heper, 2010: 67).

farkındadır (Mardin, 1995: 43-44). “Çevrenin ekonomik ve toplumsal yaşamına, devletin zorla el atmasına karşı çıkanların görüşü, bir tarz değilse de yerelcilik, bölgecilik ve heterodoks dini inanç olarak kendini ortaya koyan bir tavır doğurmuştur” (Mardin, 1995: 45). Bu bağlamda, bölgede bulunan söz sahibi kişiler önemli bir noktada yer almıştır. Bu kişilerin zaman zaman resmi bir görev üstlenmesi ile çevresel tavır yumuşamıştır (Mardin, 1995: 45).

Osmanlı imparatorluğunda varolan bu durum, merkez ve çevre arasında belli bir kopukluğun varlığını kanıtlamaktadır. Ancak, imparatorluğun gerilemeye başlaması ile birlikte kopukluğun niteliği derinleşmiştir. Devlet gerilemeye başlamadan önce, merkez-çevre ikiliğinin belirli bir seviyede kalmasının bazı nedenleri bulunmaktadır. “Osmanlı İmparatorluğu’nun kesinlikle homojen olmayan idari yapısı, merkeziyetçi ve Adem-i merkeziyetçi idari düzenlemelerin birlikteliği üzerine yükselmiştir” (Yeğen, 1999: 61). “Kurumsal düzeyde saltanat ve hilafetle temsil edilen bu iki siyasi bütünleşme mantığının Osmanlı sarayında ve padişahın şahsında birlikte temsil ediliyor olması, eklemlenmeye dayalı bir merkez-taşra ilişkisinin ardındaki temel düzenleyicidir” (Yeğen, 1999: 62). Merkez ve taşranın birbirine eklemlenmesi ise imparatorluğun sınırlarının geniş olması ve fetih siyaseti ile ilintilidir. Eşdeyişle, Osmanlı’nın merkezileşmesi sıkı bir yapı özelliği göstermemektedir. Öncelikle, imparatorluk oldukça geniş sınırlar üzerinde yer almaktadır ve bu sınırlar genişlemektedir. Bu nedenle, Osmanlı yönetimi fethedilen yerlerdeki yerel unsurların özelliklerine önem veren bir politika üstlenmiştir. Uzlaşmanın bu yönü, merkez ile çevre arasında sıkı olmayan (gevşek) bir bağ kurmuş ve yöneticiler tarafından, kapsayıcı bir bütünleştirme siyaseti güdülmemiştir (Mardin, 1995: 39).

Osmanlı İmparatorluğunun bu durumda olması, merkez-çevre ikiliğini bir ölçüde açıklamaktadır. Ancak, zamanın getirdiği koşullar bazı değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Yeğen (1999: 63-65)’e göre, 18. yüzyılın başlangıcı klasik Osmanlı siyasi ve idari yapısını değiştirmiştir. Devletin gücünde ve gelirindeki azalma nedeniyle uygulanan ıslahatlar, milliyetçi akımın etkisi ile Osmanlı Devleti’nde kurulan ulus devletler ve bu devletleri koruma görevini üstlenen büyük devletlerin Osmanlı üzerindeki baskıları nedeniyle, 18. yüzyılın başlarında Osmanlı’nın siyasi ve idari yapısında bozulmalar yaşanmıştır. Bu nedenle, Osmanlı’nın klasik idari ve siyasi yapısı değişmek zorunda kalmıştır. Diplomatik, idari, mali ve siyasi dinamiklerin değişimi,

birbiri ile çelişik durumlar yaratmıştır. Bu bağlamda, çevre ile merkez arasında olan eklemlenme ilişkisi bozulmuş; merkezin çevreye daha fazla girmesi gerekmiştir (Yeğen, 1999: 63-65).

Mardin (1995: 35-36)'den hareketle, Osmanlı *modernleşme* sürecinde, Batı'da gelişen Leviathan ve ulus-devlet kavramları etkili olan kavramlardır. Eşdeyişle, bu kavramlar, *modernleşme* sürecinde Osmanlı reformlarına örnek olmuştur. Batı'da *modernleşme* ile birlikte gelen merkezileşme, toplumdaki feodal temeller nedeniyle çevre ile karşılaşmalar yaşamıştır. Bu karşılaşma, merkezin çevre ile uzlaşmasını ve çevrenin bir ölçüde merkezle bütünleşmesini sağlamıştır. Ancak bu süreçte çevre kendi özerkliğini kabul ettirmiştir (Mardin, 1995: 35-36). Batı'daki bu durum, Osmanlı'da aynı şekilde gerçekleşmemiştir. 19. yüzyıl öncesinde karşı karşıya gelmeler, merkez-çevre çatışması olarak ortaya çıkan, tek boyutlu bir karşılaşmadır (Mardin, 1995: 37). Bu bağlamda, “yakın zamana kadar, merkez ile çevrenin karşı karşıya gelmesi, Türk siyasetinin temelinde yatan en önemli toplumsal kopukluktur ve yüz yıldan fazla süren modernleşmeden sonra da varlığını sürdürmüş gibi gözükmektedir” (Mardin, 1995: 37).

Osmanlı imparatorluğu için 19. yüzyıl, bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Avrupa ve Osmanlı için Fransız *modernleşmesi* bir örnek oluşturmıştır. Bu durum, merkezi ve laik bir ulus-devlet oluşturmakla sonuçlanacaktır. Bu, din ve etnik çeşitliliğin dışlanması anlamına gelmektedir. Osmanlı'da on dokuzuncu yüzyılda yaşanan sürecin ulus-devletleşme anlamında ilerlemesi, Osmanlı'nın çevreye daha fazla girmesine ve çevrede adem-i merkeziyetçi bir direncin oluşmasına neden olmuştur (Yeğen, 1999: 69). Osmanlı idarecileri, gelişen süreçte ilk olarak “Osmanlılık” fikrini geliştirme yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda, “Osmanlı vatandaşlığı” düşüncesi yaratılmaya çalışılmış ancak, başarılı olamamıştır (Yeğen, 1999: 70-71). Balkan savaşı sonucunda ve bu süreçte yaşanan toprak kayıpları ve etnik ayrılıkçılık, merkezileşme projesine sağlam bir zemin yaratmıştır; 1913'ten itibaren etnik çeşitlilik çökmüş ve “Türklük” Osmanlı'nın baskın etnik yapısı olmuştur (Yeğen, 1999: 73).

“20. yüzyıl başlarında Avrupa'daki toprak kayıpları dolayısıyla Osmanlı imparatorluğu, büyük toprak sahipliğinin, Hristiyan icarının ve bir ölçüde yüksek bir gelişme düzeyinin toprakla ilgili kaynaşmalara yol açabileceği bölgelerden kurtulmuştur” (Mardin, 1995: 51-52). Bu durum, Osmanlı'nın sınırlarını küçültmüş ve etnik çeşitlilik önceki duruma göre azalmıştır.

Mardin (1995: 52-53)'den hareketle, Osmanlı Devleti'nin, çevreye yaklaşmak için uyguladığı bir dizi yükümlülükler ve yararlar, çevrede bulunan bireyleri devlet ile yakınlaştırmıştır. Eşraf⁶, 19. yüzyılda merkezin çevreye yakınlaşması konusunda önemli bir rol oynamıştır. İlişkilerin yoğunlaştığı bu dönemde, uygulanan politikalar eşrafin etkinliği ile sürdürülmüştür. Bu nedenle, eşraflar, resmi görevliler ile çevre arasında bir köprü işlevi görmüştür (Mardin, 1995: 52-53). Eşraf ile resmi görevliler arasında kurulan ikinci bağ ise, devletin ekonomi üzerindeki denetiminin sürmesidir. Resmi görevliler ile eşraf bu anlamda, ortak bir duruma giriyorlardı. Bu yeni durumdaki eşraflar arasında, taşrada bulunan din görevlileri de vardır. Bulundukları bölgelerde din ve eğitimle uğraşmaları nedeniyle etkili olan bu kişiler, laikleşme sürecinde gittikçe çevre ile yakınlaşmışlardır (Mardin, 1995: 53). Mardin (1995: 53-55)'den hareketle, Eşraf, Jön Türk devriminden yani 1908'den sonra yönetimde daha fazla yer almaya başlamıştır. Eşrafların, kültür üzerinde yerel bir denetimi savunarak merkezileşme karşıtı bir siyaset güttüğünü söylemek mümkündür. Bu politikanın nedeni din görevlilerinin etkinlik alanlarını koruma isteğidir. Fakat dindar olmayan eşrafların bazıları arasında da İslam görünüşü benimsenmiştir. Böylece İslami boyut bir başka açıdan çevreye eklenmiştir. Okulların modernleştirilmesi ve bu modern okullarda taşralıların eğitim görebilmesi zorlaştığı için, kopukluk daha da büyümüştür. Bu nedenle taşra, yeniliğe kapalı yerler olarak görülmüştür (Mardin, 1995: 53-55).

“Türkiye’de kitle iletişim araçlarının ve kültür yaşamının modernleştirilmesi, büyük ile küçük kültür arasındaki uçurumu, kapatmaktan çok daha da derinleştirmiştir genellikle. İslamiyet’e ve onun kültür mirasına sarılmak da, çevreyi yeni bir kültür çerçevesiyle bütünleştiremeyen merkeze, çevrenin verdiği bir karşıtlıktı. Böylece taşralar, gericilik merkezleri haline geldi. Ama daha da önemli olan üst ve alt sınıfları da kapsamak üzere tüm taşra dünyasının İslami bir muhalefet içinde laikliğe karşı gittikçe birleşmesiydi. Merkezîyetçiliğe karşı olan eşraf, bunu yüreklendirici bir gelişme olarak gördü kuşkusuz. Osmanlı

⁶ *Eşraf*: Bir yerin zenginleri, sözü geçenler, ileri gelenler. Bkz. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5174d9abb239f4.49667190. (Erişim tarihi: 22.04.2013). Bölgenin ileri gelenleri olan Eşraf, Osmanlı toplumunda önemli bir yer işgal etmiştir. Yerel nüfuzları olan bu kesim, iltizam sistemi ile birlikte kilit bir konum elde etmiştir. Heper’in ifadesi ile yerel eşraf kendi içinde yatay ilişki kuramayan ve bürokratik merkezle dikey ilişkiler içerisinde bulunan bir kesimdir (Heper, 2010: 67). Bu bağlamda, Mardin’in işaret ettiği “ayanlık inkılabı” ülkede güdük kalmıştır (Mardin, 2011c: 27-28). Yerel eşraf, iltizam sistemi ile birlikte merkezin yerel uzantısı olarak görev üstlenecek, böylece siyasi bakımdan etkisiz bir hal alacaktır (Heper, 2010: 69).

başkentindeki alt sınıflar da, modernleştirme akışına katılmakta güçlük çeken kimseler anlamında, yani bu yeni anlamda, çevrenin bir bölümünü oluşturuyorlardı. Bu yeni edinilmiş birliğin içindeki çevrenin karşısına, yeni ve düşünce bakımından çok daha az ödün veren bir bürokrat tipi dikildi” (Mardin, 1995: 55).

Yukarıdaki kuramsal temelde önemli olan bir nokta, İslam’ın giderek çevre içerisine sızmasıdır. Mardin (2005c: 27)’in ifadesi ile, Osmanlı’da Tanzimat’ın getirdiği çağdaşlaşma ile birlikte saray, devlet, din adamı kültürü ağırlığını kaybetmeye başlamıştır. Tanzimat ve II. Meşrutiyetle birlikte din işleri daha çok din adamlarına yüklenmiş ve siyasetten ayrılmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı’da ve Türkiye’de İslamcılık hareketi giderek taşralı bir kimliğe bürünmüştür (Mardin, 2005c: 27). Mardin’e göre, Kurtuluş Savaşı süresince, Anadolu’da işgal karşısındaki örgütlenme birçok yerde din adamları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu faaliyetleri yürüten kişiler 1. ve 2. meclislerde temsilci olarak görev almışlardır. Ancak, Cumhuriyetle birlikte, laiklik anlamında atılan adımlar, bu kişilerin kamudaki rollerini azaltmış ve bu çekilme 2. Dünya savaşı sonuna kadar sürmüştür (Mardin, 2005c: 28).

Kurtuluş Savaşı sırasında, meclis içerisinde bulunan ve II. Grup olarak adlandırılan bir gurup, merkez ve çevre arasındaki kopukluğun bir göstergesidir. Meclis içerisinde bulunan bu gurup, seçimle sayısını artırmıştır. Yaptığı politikalar ise, merkezileşme karşıtlığı içeren ve Kemalist politikalara karşı çıkan bir nitelik taşımaktadır. Din üzerinden eğitim yapmayı ısrarla savunan bu grup, ekonomik anlamda liberalizmi savunmaktadır. Bu bağlamda, Kemalistler ile yukarıda anlatılan gurup arasında bir gerilim oluşmuştur. Kemalistlerin bu gruba eleştirileri ise din üzerindendir, ancak henüz bu söylemler açığa vurulmamaktadır (Mardin, 1995: 58-59).

“Modern Türk tarihinin ikinci temel safhası 1923 seçimlerinden sonra başladı. Seçimler Mustafa Kemal’e ve onun artık kolaylıkla fark edilir hale gelen modernist hedeflerine muhalif olanları meclis dışında bıraktı ve Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerini bir siyasal partiye dönüştürdü” (Karpas, 2010a: 186). "Bu parti sonunda Cumhuriyet içindeki siyasi anlatımın yegane meşru organı ve yeni Cumhuriyet rejiminin resmi ideolojisinin büyük bir titizlikle oluşturulduğu bir merkez olarak ortaya çıktı" (Mardin, 2005a: 64-65).

Kurtuluş Savaşının kazanılmasından sonra, özellikle 1923'ten sonra adem-i merkeziyet düşüncesi son bulmuştur. Bu gelişme ile birlikte merkezileşme olgusu hız kazanmaya başlamıştır. Öncelikle toplumsal yaşam her haliyle siyasi denetim altına alınmaya çalışılmıştır (Yeğen, 1999: 74-75). “Cumhuriyet devletinin bu teşebbüsü, kaçınılmaz olarak etnik, dini ve kültürel dışlamacılığın önünü açan bir siyasetin uygulanması demektir, çünkü adem-i merkeziyetçi bir siyasal direnç için toplumsal zemin oluşturan etnik, dini ve kültürel çoğulluk, çözülmesine rağmen henüz tümüyle yok olmamıştır” (Yeğen, 1999: 75).

Yukarıda bahsi geçen direnç, çok partili hayata geçiş denemelerinde kendini göstermiştir. 1924⁷ ve 1930⁸ yıllarında kurulan yeni partiler halkın yoğun talebi ile karşılaşmıştır. Bu partilere talebin fazlalığı, adem-i merkeziyetçi bir direncin ifadesidir (Yeğen, 1999: 76-77). Bu partilerin kapatılmasına neden olan “Kürt ayaklanması” ve “Menemen” olaylarının yaşanmasının ardından, “çevrenin temel yeri olan taşra, Cumhuriyetin laik amaçlarına hıyanetle bir kez daha özdeşleştirildi. Bu durum göz önünde tutulursa Mustafa Kemal'in 1930'ların başında dil sorunlarına, kültür konularına ve tarih mitoslarına niçin enerji harcadığı anlaşılabilir” (Mardin, 1995: 60). Atatürk, bu dönemde, bu bağlamda, ulus kimlik inşa etmeye çalışmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra 1946'ya kadar merkezin çevreye şüphe ile baktığı bir gerçektir (Mardin, 1995: 60-61).

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), bu dönemde taşralı eşrafların bir kısmını kendi bünyesine çekmeyi başarmıştır. Bu durum, Jön Türklerin uzlaşımı ile aynı özelliği taşımaktadır. Taşra eşraflarının da belli bir yere kadar desteğini alan Kemalistler, devletin güçlendirilmesini öncelikle amaçlamış ve bu yönde bir çalışma şekli geliştirmiştir. Bu bağlamda, Kemalistler, merkezi çevreye karşı güçlendirmişlerdir. Halk partisi, bu dönemde kırsal alandaki insanlarla iletişim kuramamıştır. Tarımdaki artı değer ülkenin kalkınması için kullanılmıştır, ancak eşraf, köylü için hâlâ bir dayanak noktası olmaya devam etmiştir. Köylü, bu dönemde sistem içinde köklü bir değişikliğe uğratılmamıştır. Bunun nedeni, bu dönemde Cumhuriyet'in bir kimlik yaratım sürecine girmiş olmasıdır (Mardin, 1995: 61-62).

⁷ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) 1924'te kurulan ve kısa bir süre sonra kapatılan bir partidir.

⁸ Serbest Cumhuriyet Fırkası (1930) da TCF ile aynı kaderi paylaşmış ve kendini fesh etmiştir.

“Cumhuriyetin resmi tutumu, Anadolu’nun dama tahtasına benzeyen yapısını hiç sözünü etmeden reddetmekti. Cumhuriyetin ideolojisini benimsettirildiği kuşaklar da böylece yerel dinsel ve etnik grupları Türkiye’nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar olarak görüp reddettiler. Karşılaştıklarında, birer kalıntı olarak davrandılar onlara. Böylece merkez, büyük eleştirici rolünde çevrenin yeniden karşısına çıktı, bu da merkezin kasvetli ve sert görünümünü bir kez daha sergiledi” (Mardin, 1995: 64).

Çok partili yaşama geçiş, Demokrat Parti (DP)’nin iktidara gelmesi ile gerçekleşmiştir. Demokrat Parti, özel girişimleri destekleyen bir partidir. Bu anlamda, bürokratik denetimden dolayı rahatsız olan menfaat grubunun işine yarayan bir araç niteliği taşımaktadır (Mardin, 1995: 70). “Yeni parti, köylüye hizmetler getireceği, köylünün gündelik sorunlarını siyasasının gerçek konusu olarak ele alacağı, Türkiye’yi bürokrasiden kurtaracağı ve dinsel pratiği liberalleştireceği konusunda da söz verdi” (Mardin, 1995: 70). Bu bağlamda, Demokrat Parti, gittikçe çevre kültürü ile özdeş hale gelmiştir. Çünkü DP dinsel törenlere katılmakta ve din konusuna önem vermektedir. CHP ise, DP tarafından laiklik bağlamında, sert bir şekilde eleştirilmiştir. Tüm bu sebeplerden ötürü DP, çevre kültürü ile özdeşleşmiştir (Mardin, 1995: 70-71). DP’nin işbaşına gelmesi ve devam eden süreçte (1950 ve 57 yılları arasında), yapılan uygulamalarla bürokrasinin gücü ve saygınlığı geriletilmiştir. Bu durum, eşrafların ve köylülerin bir kısmının takdirini kazanmayla sonuçlanmıştır. Cumhuriyet’in uyguladığı yasalar ile efendi-köle ilişkileri değişmeye başlamıştır. Bu anlamda, ilişkiler ekonomik bir bağlam üzerinde kurulmaya başlanmıştır, ekonomik etkinlikler yoğunlaşmıştır. Bu durumda, kitleler merkezle CHP döneminden daha fazla, daha etkin bir bağ kurmuştur (Mardin, 1995: 71-72). Böylesi gelişmeler içerisinde, CHP örgütlenme ve harekete geçirme politikası gütmesi gerekirken eski idealleri koruma siyaseti geliştirmiştir. Bu bağlamda, bürokratların ilişki kurabileceği bir parti görünümü kazanan parti, Bürokratik merkezi oluşturmuş; DP ise, Demokrat çevre görünümü kazanmıştır (Mardin, 1995: 72-73).

27 Mayıs 1960’ta yapılan askeri darbe ile hükümet devrilmiştir. Bu darbe, çevre ile merkez arasındaki kopukluğun bir göstergesidir. Merkez, bu hareketle, çevrenin karşısına düzenin değiştirilemez olduğunu simgelemektedir. CHP, merkez içerisinde yer

alan bir parti olarak halka inmek adına bazı politikalar uygulamıştır. Ancak, değişim ve demokrasiyi desteklediği anlamında geliştirilen söylemler ve halkçılık ilkesi bağlamında girişilen uygulamalar sonuç vermemiştir (Mardin, 1995: 73). “Değişmeyi sağlayan yöntemlerine kendisi inanmadığı için Cumhuriyet Halk Partisi’nin çeşitli seçim programlarında belirttiği ilerici, demokratik ve halkçı siyasetlerine, sıradan insanlar da hiçbir biçimde inanmadılar” (Mardin, 1995: 73). Çevre için askeri müdahaleler, eski düzenin katılığına dönme isteği olarak yorumlanmıştır. Yapılan düzenlemeler ve yasalar, planlı ekonomi gibi uygulamalar çevrenin rahatsız olduğu durumlar olmuştur. Bunun karşısında, çevre, ayağı yere basan ve dolaysız, bütünleştirme yöntemlerini daha çok benimsemiştir. Merkezin uyguladığı bu politikalar, çevre ile belirli bir kutuplaşmanın varlığını göstermektedir (Mardin, 1995: 74).

Çevrenin iki yönü şu şekilde tanımlanmaktadır: “Bunlar, temel gruptan oluşmuş bir gerçek olarak çevre ve resmîlik-karşıtı kültürün bir merkezi olarak çevredir. Bunların her ikisi de Jön Türklerin ve Kemalistlerin betes-noires’ıdır (en fazla tiksiniş şey)” (Mardin, 1995: 75). Bu ayrım *modernleşmenin* getirdiği politikaların bir sonucudur. Özellikle resmîlik karşıtı kültürün oluşumunda ve Demokrat Parti’nin iş başına gelmesinde, bu olgu bir çıkış noktasıdır. Bu bağlamda, merkezin politikalarının belirleyiciliği bulunmaktadır. Eşdeyişle, merkezin politikalarının yatıştırıcı olmaması, bu ortamın oluşmasını sağlamıştır (Mardin, 1995: 75).

Sonuç olarak, “1800’lerden 1950’lere uzanan bu uzun toplumsal serüven, merkezileşmeci ve adem-i merkeziyetçi projeler arasında yaşanan bir gerilimin, yakın dönem Osmanlı/Türkiye siyasetinin ve devlet söyleminin şekillenmesindeki önemine işaret etmektedir” (Yeğen, 1999: 78). Mardin’den hareketle, merkez-çevre çatışması devam etmiştir; ancak bir ulusal çıkar ortaklığı kuracak bir temelin de varlığı oluşmuştur (Mardin, 1995: 75-76).

3. Türkiye Siyasal Hayatında Merkez-Çevre İlişkileri

Merkez-çevre çatışmasının tarihsel bağlamını günümüze kadar getirmek mümkündür. Bu bağlamda, merkez-çevre çatışması Türk siyasal hayatına etki eden bir olgu niteliği taşımaktadır. Bu nedenle, çalışmanın bu kısmında, Türk siyasal hayatında, merkez-çevre ilişkilerine yer verilecektir.

Merkez-çevre çatışması, Şerif Mardin (1995: 34)'in ifadesi ile Türk siyasasını açıklayan bir anahtar niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, merkez ve çevresel ilişkilerin siyasal hayattaki yansımaları önemlidir. Osmanlı Devleti'nden başlayıp sonrasında Türkiye'nin kurulması ile devam eden süreçte, merkezileşme olgusu toplumsal hayata nüfuz eden bir olgu niteliği taşımıştır. Yeni Türk devletinin kurulması ve tek partili dönemin gerçekleştirdiği politikalarla merkezileşmenin yerleşiklik kazanması, çevresel hareketin duraksamasına neden olmuştur. Ancak, gerek çok partili yaşama geçiş denemeleri gerekse Demokrat Parti (DP)'nin iktidara gelmesi ile çevresel hareketin varlığı kendini göstermiştir. Bu bağlamda, modernleşmenin yarattığı merkezileşme olgusu çevre ile kapsamlı bir bütünleşme yaratmamış ve Türk siyasal hayatında merkez-çevre çatışmasının göstergesi olan bazı olayların dönem dönem yaşanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, merkezileşme programının çeşitli dönemlerde toplumsal dirençle karşılaştığını söylemek mümkündür. Siyasal oluşumların esas çıkış noktasını da bu bağlamda incelemek mümkün hale gelmektedir. Bu nedenle, çalışmanın bu kısmından itibaren Türk siyasal hayatındaki merkez çevre yapılanmaları irdelenmiştir.

3.1. Tek Parti Dönemi

Kurtuluş savaşı sonrası asker kökenli, batı taraftarı, laik ve milliyetçi bürokratlar merkez paydasında yer almış ve merkezin tek partisi olan CHP, merkezin yeni aktörü olmuştur (Gönenç, 2006: 136). Mardin (2005a: 64-65), CHP için şu ifadeyi kullanmıştır: "Bu parti sonunda Cumhuriyet içindeki siyasi anlatımın yegane meşru organı ve yeni Cumhuriyet rejiminin resmi ideolojisinin büyük bir titizlikle oluşturulduğu bir merkez olarak ortaya çıktı". Ayrıca, CHP, 1931 yılındaki tüzüğünde, dini "vicdani bir mesele" olarak ifade edilmekte ve laiklik ilkesinin desteklendiği belirtilmektedir (Mardin, 2005a: 65).

Bu bağlamda, 1923 ile 1950 arası dönem Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarda olduğu, bu nedenle, ülkede tek parti hükümetinin hâkim olduğu bir dönem anlamını taşır. Bu dönemde yapılan siyasal hareketler, ulus-devlet ve ulusal kimlik oluşumu bağlamında önem taşır. Bu noktadan hareketle, CHP, merkezi politikaların yapıcı ve uygulayıcısı olan bir siyasal parti görünümündedir. Yönetimin yeni hâkimi olan siyasal aktörler Kemalizm adı altında toplumu dönüştürmeye çalışmış ve hâkim değer sistemi olan İslam'ın yerine Kemalizm'i ikame etmeye çalışmıştır (Gönenç, 2006: 136).

Suavi Aydın, 1923 ile 1930 yılları arası dönemi Cumhuriyet kadrosunun iktidar mücadelesi verdiği dönem olarak ifade etmiş, 1930'dan sonra ise Cumhuriyet ideolojisinin en ücradaki yurttaşa kadar benimsetilmeye çalışıldığını savunmuştur (Aydın, 2000: 221). Bu faaliyetler, batılılaşma-modernleşme olgusunun Cumhuriyet ideolojisinde nasıl işlendiğini açığa çıkarmaktadır. Nilüfer Göle (2011: 115-116)'nin ifade ettiği üzere, batılı olmayan toplumlarda modernleşme projesi farklıdır ve siyasi bir batılılaşma iradesi ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Kemalist reformcular, devleti modernleşmenin ötesine taşıyarak halkın yaşam tarzlarını ve gündelik alışkanlıklarını değiştirmeye çabalamışlardır (Göle, 2011: 115-116).

Göle (2011: 116), Türkiye'nin modernleşme tarzını yönetici seçkinlerin kendi batı modeli anlayışları çerçevesinde dayatılan ve neredeyse bir uygarlık ölçeğinde bir değişime yol açan sıra dışı bir örnek olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda, "düzen ve ilerleme" olguları Türk milliyetçiliğinin toplumsal kontrol mekanizması olmuş; "Cumhuriyet tarihi boyunca etnik, ideolojik, dinsel ya da ekonomik nitelikli her türlü farklılaşma çoğulcu bir demokrasinin doğal bileşenleri olarak değil, birlik ve ilerlemeyi tehdit eden, istikrarsızlığa yol açan unsurlar olarak görülmüşlerdir" (Göle, 2011: 116).

Gönenç'in ifadesi ile modernleşme ile birlikte merkezdeki geleneksel unsurlar yani padişah-halife ve ulemanın tasfiye edilmesi ile birlikte merkezdeki "Ortodoks İslam" merkezden tamamen tasfiye edilmiştir (Gönenç, 2006: 136). Bu bağlamda, Yeğen (1999: 53-55)'in ifadesi ile, kurulan yeni Türk devletinde modernleşme projesi devam etmiş, "din ve gelenek" geçmişin iki temel simgesi olarak konumlandırılmıştır. Bu kavramlar, yeni rejimin olmazsa olmazı olan Batılılaşma ile çatışan kavramlar olarak görülmüştür. Geçmişin simgeleri olarak algılanan saltanat ve halifeliğin kaldırılması, bu bağlama dayanmaktadır. Tek partili dönemde saltanat ve hilafetin kaldırılmasından sonra kamusal alanda sekülerleşme hareketi başlamış ve bu bağlamda kamu hukuku, medeni hukuk ve eğitim alanında düzenlemeler yapılmıştır. Bir diğer yandan köy enstitüleri ve halkevleri ile, yeni modern vatandaşın inşa süreci başlamıştır (Yeğen, 1999: 53-55).

Yukarıdaki kuramsal temelden hareketle, Türkiye'de merkezi paydada yer alan siyasi oluşum Cumhuriyet Halk Partisi'dir (CHP). Cumhuriyet Halk Partisi'nin önceki adı Halk Fırkası'dır. Bu parti'nin kökeni ise, Müdafa-i Hukuk grubuna dayanmaktadır. İlk TBMM'nin birinci grubu olarak adlandırılan grup Halk Fırkası'nın çekirdeğini

oluşturmuştur (Çavdar, 1999: 253). Mustafa Kemal, meclisteki Müdafa-i hukuk grubunda önder konumda olmuştur. Bu grup, genel olarak siyasal faaliyetleri yönetmiştir, ancak II. grup olarak bilinen muhalefet grubu da önemli bir konumda olmuştur⁹ (Koçak, 1987: 88). Mardin, bu ikinci grubu eşraf partisi olarak ifade etmiştir (Mardin, 1995: 58). Eşraf'ın 1908'den beri mecliste olduğunu ifade eden Mardin, Eşrafın merkezilik karşısı olduğunu, yönetim ve kültürde yerelliği savunduğunu belirtmiştir (Mardin, 1995: 53). Bu noktadan hareketle, merkez-çevre hareketinin meclisteki yansımalarını *birinci* ve *ikinci* grup olarak ifade etmek mümkündür.

Merkez-çevre çatışmasında, çevrenin görünür olduğu ve merkez'in karşısında yer alan bazı olaylar yaşanmıştır. Bu olaylar, merkezin sorunsuz bir şekilde batılılaşma-modernleşme siyasetini gerçekleştiremediğine bir kanıttır. Ancak, bu durumların yaşandığı zaman dilimlerinde merkezin sert yüzü meydana çıkmış ve çevre sindirilmiştir. Bu bağlamda, Türk siyasal hayatında çok partili hayata geçiş denemeleri merkez-çevre çatışmasını görünür kılan bir zaman dilimi olarak ifade edilebilir. Bu anlamda, çok partili hayata geçiş denemeleri bu çalışmanın odaklandığı bir başlıktır. Ancak bu konu öncesinde başka bir çatışma alanına işaret etmek gerekmektedir. Gönenç (2006: 137)'e göre, Kurtuluş Savaşı sonrası, İslam'a dayalı birliktelik ortadan kalkınca "Kürt Milliyetçiliği" baş göstermiştir. Bu bağlamda, merkez ile çevre İslam'ı benimseyenler arasındaki çatışmanın bir benzeri, *Kürt gruplar* ile *merkez* arasında yaşanmaya başlamıştır (Gönenç, 2006: 137).

Merkez-çevre çatışmasının görünür hale geldiği dönemler ise çok partili hayata geçiş dönemleri şeklinde ifade edilebilir. Türk siyasal hayatında çok partili hayata geçiş denemeleri 1924 ve 1930 yıllarına denk gelmektedir. Ancak bu denemelerde çok partili hayata geçilememiş ve merkezin sert politikaları ile bu süreç son bulmuştur. Yeni devletin uygulamaya çalıştığı merkezileşme olgusu, çatışmanın kaynağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bu dönemde oluşan siyasal parti oluşumları halkın ilgisini çekmiş ve siyasal iktidarı tehdit eder bir nitelik kazanmıştır.

⁹ Meclis içerisinde 1. Grup ile ikinci grup arasında belli bir çekişme bulunmaktadır. Muhalefet grubu Mustafa Kemal'in iktidarı tamamen eline alacağından çekinmiştir. Bu bağlamda milli hâkimiyet ilkesini savunan bir politika ile tek adam yönetimine karşı olduklarını ifade etmişlerdir. Bir diğer yandan, Mustafa Kemal'e yönelik bir siyasi müdahale ile bir milletvekilinin bir yerden seçilmesi için o bölgede 5 yıl ikamet etmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda geliştirilen öneri Mustafa Kemal'in milletvekilliğine engel bir durum yaratmaktadır. Bu nedenle öneri reddedilmiştir. Mustafa Kemal bu olayın devamında Halk Partisi adı ile yeni bir parti kurulacağını 6 Aralık 1922'de açıklamıştır. Bu parti Halkçılık ilkesi üzerine bir vurgulama ile kurulacaktır (Koçak, 1987: 88-89).

Kurtuluş Savaşı sonrası yönetime geçen Kemalist kadro Türk siyasal hayatında etkin olmaya başlamıştır. Merkezileşmenin hız kazandığı bu dönemde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası¹⁰ (TCF) kurulmuştur (1924) ve bu parti merkeziyetçilik karşısında yer almıştır. Parti¹¹ kısa süre sonra, dini gericilik ve Kürt ayaklanması nedeniyle kapatılmış; iki yıl süre ile “Takrir-i sükûn” kanunu kabul edilmiştir (Mardin, 1995: 60). Yeğen (1999: 76)’in ifadesi ile, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’na gösterilen ilgi, yeni rejimin merkeziyetçiliğine karşı gösterilen hoşnutsuzluğun siyasal bir ifadesidir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Şeyh Sait ayaklanması arasında bir ilinti bulunmamasına rağmen, bu parti merkeziyetçilik karşıtlığı özlemini temsil eden bir konumda bulunmaktadır (Mardin, 1995: 60). Bu bağlamda, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 3 Haziran’da İstiklal Mahkemelerinden ve “Takrir-i sükûn” kanunundan güç alan hükümet tarafından kapatılmıştır. Böylece, çok partili hayata geçiş, isyan nedeniyle son bulmuştur. Bu dönemdeki İstiklal Mahkemelerinin faaliyetleri muhalefeti zayıflatmış ve serbest tartışma ortamı büyük oranda ortadan kaldırılmıştır (Koçak, 1987: 101-102). “Siyasal muhalefet hükümetin sert baskısı altında yaşamak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, örgütlü muhalefet son bulmakla birlikte yönetime muhalif gruplar - örgütsüz olarak da olsa- daha bir süre ayakta kalmayı sürdürmüşlerdir” (Koçak, 1987: 102). Yaşanan bu gelişme merkeziyetçiliği belirginleştirmiş ve merkezin baskı mekanizması devreye girmiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılması ile son bulan çok partili hayata geçiş denemesi, 1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın¹² (SCF) kurulması ile

¹⁰ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Ali Fuat Paşa, Sabit Sarıoğlu, Kazım Paşa, Adnan Bey, Rauf Bey ve İsmail Canbulat tarafından 17 Kasım 1924’te kurulmuştur. Partinin programından hareketle siyasal ve ekonomik alanda liberal bir bakışın benimsendiği anlaşılmaktadır (Koçak, 1987: 98-99).

¹¹ Bu dönemde, hükümeti Fethi bey kurmuştur. Dönemin özelliklerinden hareketle baskın bulunan Halk Fırkası üyeleri Fethi Bey hükümetini özellikle Şeyh Sait ayaklanması nedeniyle eleştirmiştir. Şeyh Sait ayaklanması (1925) ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası arasında bir ilişki kurulmuştur. Bu bağlamda, Fethi bey meclisten güvensizlik oyu almış ve istifa etmiştir. İsmet İnönü yeni hükümeti kurmuş ve hemen devamında “Takrir-i Sükun Kanunu” kabul edilmiştir. Bu dönemde, Ankara İstiklal Mahkemesi de kurulmuştur. Kanunun kabulünde sonra, muhalif basın organları kapatılmış; birçok gazeteci de yargılanmaya başlanmıştır (Koçak, 1987: 100-101).

¹² Koçak, Cumhuriyet sonrası ve 1929 dünya ekonomik bunalım dönemindeki Türkiye’nin profilini şu şekilde çizmektedir: Cumhuriyet ilan edildikten sonra uygulanan Kemalist devrimlerin halkta oluşturduğu tepkiler ve tepkileri bastırmak için kullanılan baskı araçları belli bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bir diğer yandan hükümetin ekonomik ve sosyal alanda belli bir başarı sağlayamaması Türkiye’de belli bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur. Mustafa Kemal, ekonomik ve sosyal sorunları, mecliste eleştirisiz bir hükümetin varlığına bağlamıştır. Bu bağlamda, hükümeti denetleyecek ve harekete geçirecek bir muhalefet partisinin varlığına ihtiyaç duyulduğunu sezen Mustafa Kemal, 1930’da Fethi Bey’e bir

bir kez daha gerçekleştirilmek istenmiştir. Ancak çok kısa zaman içinde parti, siyasal alanda temsili olmayanların yoğun ilgisi ve desteği ile karşılaşmıştır (Koçak, 1987: 107). Bu bağlamda, çevresel hareketin tekrar gün yüzüne çıktığı söylenebilir. Serbest Cumhuriyet Fırkası, CHF karşısında bir iktidar seçeneği olmaya başlaması ile birlikte Mustafa Kemal'in desteğini kaybetmiştir. Paşa ile çatışma partinin yöneticilerinin tedirginliği ile sonuçlanmış ve 3.5 ay sonunda parti kendini fesh ettiğini bildirmiştir (Koçak, 1987: 107-108).

Mardin, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasını; siyasal partiler, taşra ve dinsel gericiliği birbirine bağlayan bir unsur olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda, *“çevrenin temel yeri olan taşra, Cumhuriyet'in laik amaçlarına hıyanetle bir kez daha özdeşleştirilmiştir”* (Mardin, 1995: 60).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi, Serbest Cumhuriyet Fırkası da siyasal alandan silinmiştir. Ancak, her iki parti çevresel hareketlerin kendini göstermesi bağlamında önem taşımaktadır. Bu noktadan hareketle, merkez-çevre çatışmasının çok partili hayata geçiş aşamalarında kendini gösterdiğini söylemek mümkün hale gelmektedir. Bu bağlamda, tek partili hayattan çok partili hayata geçiş denemeleri, merkez-çevre çatışmasını görünür kılan bir olgudur. Mesut Yeğen, Cumhuriyet iktidarının uyguladığı merkezi politikaların, adem-i merkezîyetçiler tarafından dirençle karşılandığını vurgulamıştır. Bu hoşnutsuzluğun dolaylı ifadeleri ise, 1924 ve 1930'daki çok partili hayata geçişlerde kendini göstermiştir (Yeğen, 1999: 76-77).

Merkezin güçlendirilmesi tek partili dönemde hızla devam etmiştir. Bu anlamda, Cumhuriyet Halk Partisi, 1936 yılında devlet ile bütünleştirilmiştir. Bu bütünleşme ile valiler aynı zamanda CHP il başkanları olmuştur. CHP'nin 6 oku ise 1937'de Anayasaya girmiş ve partinin ilkeleri devletin de ilkeleri halini almıştır (Koçak, 1987: 115-116). Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı ve CHP'nin değişmez genel başkanı, İsmet İnönü olmuştur. İnönü, bu dönemde 'millî şef' ünvanını da almıştır (Koçak, 1987: 124).

Koçak'ın belirttiği üzere, İsmet İnönü, siyasal hayatta önemli bir aktör olmuştur. Çok partili hayata geçiş için de İnönü'nün desteğinin alınması önemli olmuştur. Çok partili hayata geçişin aşamalı olması gerektiği ve liberalleşen rejimin denetim altında

muhalefet partisi kurması için talimat vermiştir. Bu bağlamda Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur (12 Ağustos 1930) (Koçak, 1987: 106-107).

olması, İnönü'nün önem verdiği bir durum olmuştur (Koçak, 1987: 141). “İnönü'nün 1945 yılında Türkiye’de çok partili hayata geçiş kararını, geçiş zamanını, geçiş sürecini, geçiş biçimini ve geçişte rol alacak siyasal kadroları seçtiğini ya da en azından onayından geçirdiğini belirtmek gerekmektedir” (Koçak, 1987: 141).

3.2. CHP’de Muhalefet ve Demokrat Parti

Türk siyasal hayatında çok partili hayata geçiş, 1950’de Demokrat Parti (DP)’nin seçim yolu ile iktidara gelmesi ile gerçekleşmiştir. CHP içerisinde çıkan parti, ilk olarak 1946¹³ seçimlerine katılmış ancak başarılı olamamıştır. İkinci olarak 1950’de seçimlere katılan DP, oyların büyük bir çoğunluğunu alarak CHP’nin iktidarında olan tek parti dönemini kapatmıştır.

Gönenç (2006: 139), 1950 seçimlerini siyasal toplumun inşası olarak tanımlamış ve siyasi toplumun inşası ile merkez-çevre çatışmasının siyasal alana kaydığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, Heper (2006: 137), siyasal iktidarın bu değişimini çevrenin merkezde söz sahibi olmaya başlaması şeklinde yorumlandığını belirtmiştir. Yeğen (1999: 77) ise, benzer şekilde, DP’nin zaferinin taşranın merkez karşısındaki zaferi olduğunu ifade edildiğini ancak bu zaferin geç kalmış bir zafer olduğunu savunmuştur. Şöyle ki “DP, iktidarı ele geçirdiğinde, modernleşmeci ve milliyetçi merkez misyonunun önemli bir kısmını tamamlamıştır” (Yeğen, 1999: 77). Bu bağlamda, Yeğen’in ifadesi ile Demokrat Parti de merkezileşme ve modernleşmenin taşıyıcısı olan bir parti görünümündedir (Yeğen, 1999: 78).

Halk Partisi Cumhuriyet’in benimsediği politikaların aktarılmasını sağlayacak parti konumunda olmuş, fakat kırsal alanlarda yaşayan halkla bağlantı kurmakta zorlanmıştır (Mardin, 1995: 62). Bu durum, merkez-çevre ikiliğinin belli ölçüde derinleşmesine neden olmuştur. Demokrat Parti ise merkezîyetçilik karşısında yer alan bir partidir. Parti’nin¹⁴ ilk basın toplantısını anlatan Celal Bayar, partiyi, “fikirlerin

¹³ İlki 1946 yılında yapılan seçimlerde DP başarısız olmuştur. Açık oy gizli sayım yöntemi ile halk rahat davranmamıştır. 1950 seçimlerinde %53 oy oranı ile mecliste % 83’lük temsil oranı kazanan DP iktidar olmuştur (Mert, 2008: 17). Bu bağlamda, 1950 seçimlerinde iktidara gelen Demokrat Parti geniş halk kitlelerinin desteğini almıştır. Tevfik Çavdar, “1950 seçimi seçmenin serbest iradesinin, oyunun, tercihinin sandığa yansıdığı ilk seçim olarak tarihimizde yer almıştır” tanımlaması ile 1950 seçimlerinin önemini vurgulamaktadır (Çavdar, 2000: 15).

¹⁴ Tevfik Çavdar (1999: 410), DP’nin maddi desteğinin kent burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinden karşılanacağını ifade etmiştir. Bu bağlamda Partinin kurucuları olan Celal Bayar, burjuvazinin güvenini kazanmıştır, Adnan Menderes ise büyük toprak sahiplerinin temsilcisi konumundadır.

aşağıdan yukarıya doğru işlediği” bir parti olarak tanıtmakta ve Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi başarısız olunmayacağını, anayasa ile tam uyumluluk içerisinde olduğunu vurgulamıştır (Bayar, 2010: 65). Bu noktadan hareketle, Bayar’ın “aşağıdan yukarı” tanımlaması partinin hedef kitlesini de açığa çıkarmakta ve merkez karşıtı bir görünüm sergilemektedir. Bu bağlamda, “Halk Partisi’nin bazı eski ve önde gelen üyeleri tarafından 1946’da kurulan Demokrat Parti, bir eşraf partisi olmaktan çok, kırsal kitlelerin ve onların başında bulunanların kuvvetle destekleyeceklerini düşündüğü bir siyasal ideoloji ile başarıya ulaşacağını uman bir partidir” (Mardin, 1995: 64-65). Bu noktadan hareketle, Koçak, DP’nin toplumsal alanda kabul görme sebeplerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Tek parti yönetimi boyunca kendilerini siyasal alanda meşru bir biçimde temsil ve ifade etme olanağı bulamayan değişik anlayıştaki muhalefet akımları, 1945 yılında, gerek uzun zamandır yönetime karşı oluşan birikimlerden ve gerekse ikinci dünya savaşı yıllarında izlenen ekonomik politikaların yarattığı ağır ekonomik ve sosyal sorunlardan dolayı kendilerine geniş bir toplumsal taban bulma olanağına sahiptiler. CHP’nin o zamana değin desteğini aldığı gruplar da artık partiden uzaklaşmaya başlamışlardı. Muhalefet ise, yeni olmanın verdiği güçle, kısa zamanda değişik toplumsal grupların temsilcisi olma durumuna erişme olanağına sahipti” (Koçak, 1987: 139–140).

Bu noktadan hareketle, 1950 seçimlerini kazanan DP¹⁵, tek partili dönemde dışlanmış olan çevre unsurlarının kendini ifade ettiği alan haline gelmiştir (Gönenç, 2006: 139). “Halk ilk defa seçmen olarak kendi siyasal tercihinin dile getirmiş ve yüzyılların devletçi geleneğine karşı oy kullanmıştı. Devleti baba olarak gören zihniyet,

¹⁵ Türkiye siyasal hayatında modernleşme projesini yürüten ve ülkede tek partili dönem boyunca mevcut misyonunu tamamlamaya çalışan CHP ile CHP içerisinde çıkan muhalif kanat DP’nin yapısal farklılıklarına değinmek gerekmektedir. Bu bağlamda, DP’nin başarısının başka bir boyutu da açığa çıkmış olacaktır. DP milletvekilleri CHP’ye göre genç milletvekillerine sahiptir ve bu milletvekillerinin seçim bölgeleri ile daha köklü ilişkileri bulunmaktadır. Ayrıca DP milletvekillerinin ticaret ve hukuk formasyonuna sahip olanların sayıları daha fazladır. Bir diğer ve en önemli farklılık ise; DP milletvekillerinin bürokrat veya askeri formasyona sahip milletvekilinin neredeyse olmamasıdır (Zürcher, 1999: 321). Bu bağlamda Zürcher, Demokrat Parti milletvekillerinin iktidara gelmesini Türkiye seçkinlerinin hayli farklı bir kesiminin iktidara gelmesi olarak yorumlamaktadır (1999: 321). Ancak önemle üzerinde durulması gereken bir nokta vardır. Mesut Yeğen, DP’nin iktidara geldiğinde milliyetçi merkezin misyonunu büyük oranda sağladığını belirtmiş ve DP’nin CHP’nin modern, milli ve seküler tanımlamalarından çok farklı bir yerde durmadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda ötekinin temsilcisi rolünü alan DP’nin de merkezîyetçi, modernleşmeci politikaların taşıyıcısı olduğunu ifade etmiştir (Yeğen, 1999: 77–78).

merkezden kontrol, yukarıdan aşağıya dayatılan reformculuk reddedilirken pazarın (ve kapitalizmin) önündeki engeller kaldırılсын istenmişti” (Keyder, 1995: 172). Bu bağlamda, DP’nin siyasal alandaki başarısı merkez-çevre ikiliğinde çevresel bir taban olarak ifade edilebilmektedir. Bu anlamda, iktidarın değişimi aynı zamanda kapitalist sistem önündeki engel durumunu da ortadan kaldırmaktadır. Bir başka yandan, DP’nin iktidarı ile birlikte merkezin sindirmiş olduğu çevresel güçler kısmen daha rahat bir hareket alanına kavuşmuş, kürt ve İslamcı gruplar da seslerini duyurmaya başlamıştır (Gönenç, 2006: 139).

DP, 1950 seçimleri ile iktidara geldikten sonra 10 yıl boyunca siyasal iktidarı elinde tutmuş ve bu süreçte merkez ile belli bir çatışma halinde olmuştur.

“1950-1960 arası dönemde, Türk siyasetinin klasik teorilerle açıklanamayan kendine özgü koşulları çevre güçlerin demokratik mekanizmalar aracılığıyla rejime entegre olmasını engellemiştir. Daha da önemlisi DP’nin adım adım yakın çevreden uzak çevreye kayması ile birlikte Demokratik rejimin kendisi için de tehlike çanları çalmaya başlamıştır” (Gönenç, 2006: 139-140).

Mardin (2005a: 75)’in ifadesine göre, Atatürk’ün ölümü sonrasında ve özellikle 1950’de çok partili hayata geçiş sonrasında laikliğe karşı birtakım topluluklarca meydan okunmuştur. DP de laiklik ilkesini yürürlükte tutmuştur. Ancak, "bununla birlikte, bu partinin kısmen Cumhuriyet’in anayasal temellerini tehdit edebilecek dini bir taassuba cesaret verdiği korkusu, 1960 askeri darbesine yol açtı" (Mardin, 2005a: 75).

Bu bağlamda, merkezin kadim sakini olan askeri ve sivil bürokrasi ile karşı karşıya gelen DP (Gönenç, 2006: 139), 1960 askeri darbesi ile iktidardan indirilmiştir. Yeğen’in¹⁶ ifadesi ile, modernleşme-batılılaşma siyasetine ilk maruz kalan ve modernleşen ilk kurum ordudur. Bu bağlamda geleneksel olan karşısında modern olanın yanında yer alan ve modern olanın gardiyanlığını üstlenen ordu, Türk siyasal hayatına yerleşmiş ve Türk siyasal hayatında önemli sonuçlara yol açmıştır (Yeğen, 1999: 45). Bir diğer açıdan, Mardin, 1960 müdahalesinin, değişmez bir düzenin korunması ile özdeş hale gelen “merkez-çevre kopukluğunu” vurguladığını belirtmiştir (Mardin, 1995: 73). Bu bağlamda, Türk siyasal hayatı 1960, 1970 ve 1980’de ordunun müdahalesi ile

¹⁶ Bu alıntı Mesut Yeğen’in, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu* kitabının 45. Sayfasında yer alan 9. dipnot şeklinde ifade ettiği ifadedendir.

karşılaşmıştır. Ahmad (1996: 198), bu dönemleri yapısal krizler olarak nitelemekte ve bu dönemlerin Kemalizm'e dönüş anlamını taşıdığını ifade etmektedir.

3.3. 1960 Darbesi ve Siyasal Partiler

Gönenç (2006: 140-141)'in ifadesi ile, 1923'ten 1960'a kadar olan süreçte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Demokrat Parti merkezin içerisinden çıkan ve merkezin otoriter tutumu karşısında yer alan ve çevrenin tepkisini siyasal alanda temsil eden oluşumlardır. Ancak, süreç içerisinde uzak çevrenin ilgisini fazlasıyla çeken bu oluşumlar, her defasında merkezin sert tutumu ile karşılaşmış ve sistemden dışlanmışlardır (Gönenç, 2006: 140-141). Bu anlamda, merkezde olan askeri seçkinler, Türk siyasal hayatının şekillenmesinde etkili olan bir unsur olmuştur.

1960 askeri müdahalesi sonrası kabul edilen 1961 anayasası ile birlikte, yeni partiler, Türk siyasal hayatına girmiştir. Yeni anayasa ile birlikte, partiler anayasal bir düzenlemeye tabi tutulmuş, bu bağlamda Anayasa Mahkemesi kurulmuş ve partilerin denetimi, Anayasa Mahkemesi aracılığı ile yapılmaya başlanmıştır¹⁷ (Mert, 2008: 18-19). Mardin'e göre, "muhalefetin, 1960 devriminin bir sonucu olarak, yeni Türk anayasası (madde 56) ve yeni siyasi partiler kanunu ile kurumlaştırıldığı doğrudur" (Mardin, 2011f: 190).

Bu bağlamda, 1961'de siyasal faaliyetlere izin verilmiştir. Bu dönemde, CHP ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)'ye ek olarak 11 yeni parti kurulmuştur. Bu partiler içerisinde önemli olan parti "Adalet Partisi"dir (Zürcher, 1999: 358). Gönenç, 1961 anayasası ile birlikte merkez-çevre ikiliğinin farklı bir nitelik kazandığını ifade etmektedir ve merkezin güçlü aktörü olarak ifade ettiği ordunun varlığını muhafaza ettiğini, CHP'nin ise 1973'e kadar merkezin partisi rolünü koruduğunu vurgulamıştır. Gönenç'e göre asıl değişiklik çevrede meydana gelmiş ve yeni siyasal partiler kurulmuştur (Gönenç, 2006: 141).

Çavdar, Demokrat Parti'nin mirasını bölüşmek için üç partinin ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu partiler Adalet Partisi¹⁸ (AP), CMKP ve Yeni Türkiye Partisi (YTP)'dir.

¹⁷ 1961'e kadar olan süreçte partiler dernek yasası ile kurulmaktaydı. Yeni anayasa ile birlikte partiler anayasa kapsamına alınmış ve siyasal hayatın temel unsurları olarak ifade edilmiştir (Mert, 2008: 19).

¹⁸ Adalet Partisi, sanayici, küçük tüccar, köylü, toprak sahipleri, dinci gerici, batıcı liberallerin oluşturduğu bir yapı özelliği göstermektedir. Demirel, partinin başındayken; partinin İslami niteliğinin ve

Bu partiler içerisinde Adalet Partisi, Demokrat Parti'nin mirasçısı olmuştur (Çavdar, 2000: 119). Gönenç'in ifadesi ile, Adalet Partisi, Kemalizm'e açıkça cephe almayan; ancak, tek parti zamanında uygulanan otoriter yönetime tepki gösteren bir partidir (Gönenç, 2006: 141). "Demokrat Parti'nin halefi olduğu iddiasındaki Adalet Partisi, Türkiye'de İkinci dünya savaşı ertesinde doğmuş olan İslam'a karşı yumuşak tutumu sürdürdü, fakat Cumhuriyet'in laik ilkelerini tekrar vurgulayan yeni 1961 Anayasa'sının hükümlerini aşmamak için son derece dikkatli davrandı" (Mardin, 2005b: 123).

Bu bağlamda, Adalet Partisi, merkez-çevre ikiliğinde, çevre içerisinde yer alan, ancak merkez karşısında temkinli davranan bir parti görünümündedir. Ancak, 1960 sonrası siyasal hayata giren ve belli ölçüde çevre içerisinde barınan siyasal oluşumlar, çok geçmeden merkezin askeri kanadının tepkisi ile karşılaşacaktır.¹⁹ Bu bağlamda, 1961 seçimleri orduda bir tedirginlik yaratmış ve tekrar müdahale edileceği kararlaştırılmıştır. Bu nedenle Orgeneral Cevdet Sunay parti liderlerine askerlerin koşullarını²⁰ kabul ettirebileceğini söyleyerek müdahaleye engel olmak istemiştir. Bu süreçte, Cemal Gürsel, Cumhurbaşkanı olmuş ve İsmet İnönü'ye hükümet kurma yetkisi vermiştir (Çavdar, 2000: 124-125). Ordunun tedirginliği nedeniyle oluşturulan "21 Ekim protokolü"²¹, ordunun isteği doğrultusunda Başbakan ve Cumhurbaşkanı'nın göreve gelmesi ile uygulanmamıştır (Özdemir, 1987: 210). 15 Ekim 1961 seçimlerinden sonra İsmet İnönü liderliğinde "CHP ve AP koalisyonu" kurulmuştur (Aykol, 2009: 230). Bu durum, siyasette ve merkez-çevre çatışmasında askerin konumunu netleştirmektedir. 27 Mayıs sonrası askerin böylesi bir girişimi, ordunun merkez içerisindeki güçlü konumunu açığa çıkarmaktadır.

Merkez karşısında çevresel tepki, 1965 seçimlerinde kendini bir kez daha göstermiştir. Bu bağlamda, 1965 seçimlerinde AP, beklenmedik bir sonuçla meclisteki

geleneklerden taraf olduğunu vurgulamaktaydı. Bir diğer yandan da sol'a ve komünizme oldukça eleştirel bir tavır takınmaktaydı. Bu durum partinin başında kalmasını sağlayan önemli iki faktördür (Zürcher, 1999: 365-366).

¹⁹ 15 Ekim 1961'de yapılan seçimlere CHP, AP, YTP ve CMKP katılmış ve oyların % 62'sini DP'nin devamı niteliğinde olan AP, CKMP ve YTP almıştır (Özdemir, 1987: 207). Bu anlamda, 1961 seçimlerinde, Adalet Partisi 158 milletvekili çıkarabilmiştir. Bir diğer yandan, DP'nin içerisinde çıkan Hürriyet Partisinin bir devamı niteliğinde olan Yeni Türkiye Partisi de % 13.9; CKMP ise, %13.4 oy oranına sahip olmuştur. Demokrat Parti'nin devamı niteliğinde olan bu partilerin oy oranı göz önünde tutulduğu zaman hala ülkede ciddi bir DP tabanının varlığından söz edilebilmektedir (Zürcher, 1999: 359).

²⁰ Askerlerin istedikleri koşullar için Bkz: Çavdar, T. (2000). *Türkiye'nin demokrasi tarihi 1950-1995*. (2. Baskı). Ankara: İmge kitabevi, s. 124.

²¹ 21 Ekim Protokolü için Bkz.: Özdemir, H. (1987). *Siyasal tarih 1960-1980. Türkiye tarihi 4 çağdaş Türkiye 1908-1980*. (Yay. Yön.: S. Akşin). İstanbul: Cem yayınevi, s. 208.

salt çoğunluğu elde etmiştir. %52.9 oy oranı ile birinci parti olan AP, DP'nin seçmen kesimini kendine çekmeyi başarmıştır. Çünkü DP'nin mirasçıları olan diğer partiler %7'nin altında bir oy oranı almışlardır. Sonraki 5 yıl boyunca Demirel egemenliği oluşmuştur. Demirel, ordu ile demokratların mirasçıları olan sivillerin yönetimini uzlaştırmayı başarmıştır (Zürcher, 1999: 365). Ancak, AP iktidarı 12 Mart 1971 muhtırası ile son bulacaktır (Özdemir, 1987: 217).

Bu dönemde, önemle üzerinde durulması gereken bazı partiler vardır. Muhafazakar Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (MCKP), 1965'teki seçimlerde %2.2'lik bir oy almıştır. Alparslan Türkeş²² bu partinin başına geçmiş ve partiyi aşırı milliyetçi bir programla militan bir niteliği olan bir partiye dönüştürmüştür (Zürcher, 1999: 374). Bu bağlamda, İlk zamanlar küçük toprak sahibi ve esnafların çıkarlarını savunan CKMP, 1969'da isim değişikliğine giderek Milliyetçi Hareket Partisi'ne dönüşmüştür (Özdemir, 1987: 223). Bir diğer önemli parti, Milli Nizam Partisi'dir. "MNP, iktidardaki AP'nin kentlerde büyük sanayi ve ticaret, kırlarda tarım burjuvazisini destekleyen politikasına tepki olarak doğmuştur" (Özdemir, 1987: 225). Bu bağlamda, Prof. Dr. Necmettin Erbakan, AP'yi eleştirerek partiden ayrılmış, önce Konya'dan Bağımsız milletvekili seçilmiş ve 1970 Ocağında Milli Nizam Partisi'ni kurmuştur (Zürcher, 1999: 374-375).

Gönenc'in ifadesi ile çevredeki İslam unsurlarının temsilcisi rolünde olan Milli Nizam partisi (MNP), Kemalist değer sistemini reddeden bir partidir. Bu bağlamda, parti, 1. olağan kongre sonrasında şeriat propagandası yaptığı nedeniyle kapatılmıştır (Gönenc, 2006: 142).

MNP Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış ancak 1972'de Milli Selamet Partisi (MSP) kurulmuştur. Mardin'e göre, 1973'ten beri MSP koalisyon hükümetlerinde

²² Alparslan Türkeş, Milli Birlik Komitesi (MBK) içerisinde yer alan ve başlarda MBK'nın en nüfuzlu üyelerinden olan bir Albay'dır. Türkeş, MBK içerisinde bulunan ve siyasal sistemde radikal bir yenilik isteyen bu anlamda siyasal partilere güveni olmayan bir kanadın temsilcisidir. Türkeş grubu, 3 Ağustos kararı ile 235 general ve 5000 kadar albay ve binbaşının emekliye sevk edilmesinde etkili olan gruptur. Türkeş'in telkini ile, "Türkiye ölkü ve kültür birliği" planı, MEB, Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve basın'ın yönetimine el koyacak ve ülkenin kültürel hayatında totaliter bir nüfuz sağlayacaktı. Bu nedenle, Gürsel'in kararı ile Türkeş grubunu ifade eden 14 kişi MBK'dan çıkartıldı ve yeni bir MBK kuruldu (yukarıdaki bilgiler Zürcher, 1995: 353-355'ten alınmıştır). Zürcher, MBK'dan ayrılan 14'lerin 10'unun 1965'te CKMP'ye katıldığını, Türkeş'in ise kısa sürede bu partinin genel başkanı olduğunu ifade etmiştir. CMKP'nin ideolojisi Türkeş'in "Dokuz Işık"ı (Milliyetçilik, ülkücülük, toplumculuk, ilimcilik, hürriyetçilik, köylücülük, gelişmecilik, sanayicilik, teknikçilik) altında şekillendirildi. Bu parti 1969'da Milliyetçi Hareket Partisi olarak isim değiştirdi (Zürcher, 1995: 373-374).

bakanlık alabilecek kadar güçlü bir konum elde etmiştir. Ancak, Erbakan 1980 darbesi sonrasında dini siyasal amaçla kullandığı gerekçesi ile tutuklanmıştır. 1980 darbesi ile birlikte generallerin "modern Türkiye'nin laik temellerini" korumakta kararlı olduğunu ifade eden Mardin, Türkiye'de kökleşmiş olan bu gelişmelerin artık göz ardı edilmeyeceğini ve Atatürk'ün laikliğe aykırı olarak görüp reddettiği birçok gelişmenin günlük hayatın olağan özellikleri haline getirildiğini ifade etmiştir (Mardin, 2005b: 124-125).

Türkiye İşçi partisi (TİP) de bu dönemde kapatılan bir diğer partidir. Gönenç, TİP'in de merkez tarafından rejim için tehlikeli bulunduğunu ifade etmiş, merkezin yargısal aygıtı olarak ifade ettiği Anayasa mahkemesi tarafından 12 Mart Muhtırası sonrası MNP gibi TİP'in de kapatıldığını vurgulamıştır (Gönenç, 2006: 142-143).

Yukarıda bahsi geçen partiler, “çevre” içerisinde konumlanan partiler olarak ifade edilmektedir. Ancak, bu partiler içerisinde DP sonrasında AP siyasal hayata egemen olmuştur. Ancak siyasal iktidarı elinde bulunduran AP, 12 Mart 1971 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yayınladığı muhtıra ile karşılaşmıştır. Gönenç, muhtıranın esas olarak parlamento ve hükümeti hedef aldığını belirterek daha sonraki süreçte diğer siyasal partilerin ve sivil aktörlerin de sorumlu tutulduğunu belirtmiştir (Gönenç, 2006: 144).

3.4. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Siyasal Partiler

12 Mart 1971 Muhtırası Başbakan Demirel'e verildiğinde Ordu, anarşinin son bulmasını ve Atatürkçü bir görüşle, güçlü bir hükümet kurulmasını istiyordu. Aksi takdirde yönetime el konulacaktı. Muhtırayı veren subaylar komünizm tehdidi nedeniyle bu muhtırayı vermişlerdi. Demirel istifa edince CHP'nin sağ kanadında bulunan Nihat Erim hükümetin başına getirildi (Zürcher, 1999: 376-377). İlk bakışta AP'nin yönetimden uzaklaştırılması anlamına geldiğini ifade eden Özdemir, bu muhtıranın AP'ye 1961 anayasasındaki özgürlükleri sınırlamak için elverişli bir ortam yarattığını vurgulamaktadır (Özdemir, 1987: 227).

Bu dönemde yaşanan önemli gelişmelerden bir tanesi CHP'nin yapmış olduğu değişimdir. Mardin (2011b: 255), CHP'nin 1950'de yaşadığı yenilginin tekrar yaşanması korkusu ile CHP'nin imajında değişikliğe gidildiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, “başlangıçta Atatürk'ün partisi olan CHP artık açıkça yoksulların

(dezavantajlıların) savunucusu sıfatıyla ve kültürel ve hiyerarşik seçkinciliğin düşmanı olarak ortaya çıkıyordu” (Mardin, 2011b: 256) Özdemir (1987: 236), 1973 seçimlerinde, CHP’nin ortanın solu görünümü ile yenilendiğini ifade etmiştir. Gönenç ise, yeni dönemde CHP’nin çevreye kaydığını ve AP ile CHP arasındaki çatışmanın merkez-çevre ekseninden sağ-sol ideolojisi şeklinde belirdiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, ordu, giderek merkezde yalnızlaşmıştır (Gönenç, 2006: 145).

1973 seçimlerinde Bülent Ecevit başkanlığındaki CHP, 33.5 oy oranı ile en büyük parti olmuş, AP ise, 29.5 oy oranına sahip olmuştur. 1974’te Erbakan’ın MSP²³’si ile Ecevit’in CHP’si bir koalisyon hükümeti kurmuştur. Bu partilerin birleştiği nokta ise yabancı sermaye ve Avrupa Amerika nüfuzuna olan güvensizliktir (Zürcher, 1999: 380). CHP ile MSP arasındaki koalisyon 1974’teki Kıbrıs harekâtı sonrası bozulmuştur. Bu harekâtın başarılı olması ile Bülent Ecevit halkın sempatisini kazanmıştır. Bu durumun bir seçim zaferine dönüştürülmek istenmesi nedeniyle, Ecevit başbakanlıktan istifa etmiş ve bir hükümet bunalımı ile karşılaşmıştır (Çavdar, 2000: 258). Bu süreçten sonra, “Milliyetçi Cephe”²⁴ hükümetleri kurulmuştur. 1977 erken seçimlerinde de hiçbir parti tek başına iktidar olamayınca II. “Milliyetçi Cephe” hükümeti kurulmuştur (Aykol, 2009: 231).

Zürcher, 1973 ile 1980 yılları arasında kurulan koalisyon hükümetlerinin hepsinin zayıf olduğunu vurgulamaktadır. İki büyük parti olan AP ve CHP, 1973’te demokrasiye yeniden geçildiğinden itibaren bir türlü işbirliğini beceremedikleri ve aşırı uçtaki küçük gruplara ölçsüz bir şekilde nüfuz sağladıkları için siyasal sistem oldukça kötü bir hal almıştır (Zürcher, 1999: 382).

1973-1980 arası dönemi Gönenç şu şekilde ifade etmektedir: “Bu dönemde ordu merkezde gittikçe yalnızlaşırken, çevre gittikçe kalabalıklaşıyor ve hareketleniyordu”

²³ Milli Selamet Partisi (MSP), 1971 muhtırasından sonra şeriat yanlısı olduğu gerekçesiyle anayasa mahkemesi tarafından kapatılan Milli Nizam Partisi’nin devamıdır. Bu parti daha sonra, Refah Partisi ve Fazilet Partisi ile devam edecektir (Mert, 2008: 49-50).

²⁴ 1975 ile 1977 yılları arasında faaliyet gösteren birinci Milliyetçi Cephe hükümeti, Süleyman Demirel liderliğinde, AP, MSP, MHP ve CGP’den oluşmaktadır. Bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o39.htm> (Erişim tarihi: 22.04.2013). Zürcher, bu partilere ek olarak birinci MC koalisyonu içerisinde DP’den ayrılmış bazı bağımsız milletvekillerinin olduğunu da ifade etmiştir (1995: 380). 1977-1978 arasında görev yapan, İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti de Süleyman Demirel liderliğinde, AP, MSP, MHP’den oluşan bir koalisyondur. Bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o41.htm> (Erişim tarihi: 22.04.2013). Zürcher, ikinci Milliyetçi Cephe koalisyonunda MSP ve MHP’nin ağırlığının ilkinden daha fazla olduğunu ifade etmiştir (1995: 381).

(Gönenç, 2006: 145). Gönenç'ten hareketle, AP ile CHP arasındaki çatışma merkez-çevre ekseninden çıkmış ideolojik bir eksene oturmuştur. Bir diğer yandan, siyasi toplumdaki sağ-sol kutuplaşması merkez-çevre çatışmasının önüne geçmiştir (Gönenç, 2006: 145). Devam eden süreçte, AP azınlık hükümeti kurmuşken 1980 darbesi yaşanmıştır (Aykol, 2009: 231). Zürcher (1999: 390-391), Asayiş sorunlarının artması, Kürt ayrılıkçılığı, siyasal sistemin kötü durumu, İslami köktendincilik ve oldukça kötü durumda olan ekonomiyi 1980 askeri müdahalesine yol açan başlıca nedenler olarak belirtmiştir.

3.5. 1980 Darbesi ve Siyasal Partiler

Gönenç, 1980'e doğru giderek çoğalan çatışma mekânlarını vurgulayarak 1973 sonrası merkezin bir tek temsilcisi konumuna gelen ordu'nun 1980'de tekrar harekete geçtiğini belirtmiştir. Bu bağlamda hem sivil hem de siyasal aktörler ülkenin geldiği durumdan sorumlu tutulmakta ve darbe ile uzak çevre unsurları tamamen tasfiye edilmektedir. 1980 darbesi ile, merkez, çevre karşısında güçlendirilmek istenmiştir (Gönenç, 2006: 146).

Anayasanın kabul edilmesinden sonra, partilerin yeniden kurulması için siyasal partiler yasası ilan edilmiştir. Bu yasa ile eski siyasetçiler 10 yıl siyasetten men edilmiştir. Yeni partilerin kurulması için kurucuların MGK'nin onayından geçmiş olması gerekmektedir. Bu bağlamda, Adalet Partisi'nin devamı niteliğinde olan Büyük Türkiye Partisi (BTP), Doğru Yol Partisi (DYP) ve CHP'nin devamı olan Sosyal Demokrasi Partisi (SDP) yasaklı partilerden olmuştur. 6 Kasım 1983'te Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Halkçı Parti (HP) ve Anavatan Partisi (ANAP) seçimlere katılabilecek olan partiler olarak belirlenmiştir. Turgut Özal'ın²⁵ liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) seçimlerde %45 oy oranı ile birinci parti olmuştur. Halkçı Parti (HP) %30, Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ise %23 oyla seçimleri tamamlamıştır. Özal bu dönemde Başbakan olmuştur (Zürcher, 1999: 410-411).

²⁵ Zürcher, Özal için şu tespitlerde bulunmuştur: Turgut Özal, özel sektörde başarılı olan ve bu bağlamda büyük sermaye ile iyi ilişkileri bulunan bir yöneticidir. Bir diğer yandan, Nakşibendi tarikatı ile bağlantıları bulunmaktadır. Bir dönem MSP'den milletvekili adayı olma girişimleri olan Özal'ın kardeşi Korkut ise MSP'nin bir üyesidir. Bir başka açıdan, Özal'ın taşradan gelmesi ve gecekondu yaşayanlarının, esnafın ve köylünün gözünde örnek teşkil eden yükselişi Özal'a avantaj sağlamaktadır. "Orta direk" seçim sloganı tam da bu kesim için söylenmiş bir slogandır (Zürcher, 1999: 412).

1980 darbesi sonrası, Türk siyasal hayatında eski siyasetçiler siyasi yasakla karşılaşmıştır. Turgut Özal ve ANAP iktidarının yaşandığı bu dönem, çevrenin tekrar kendini ifade ettiği bir anlama gelmektedir. ANAP, Özal'ın çevresinde toplanan, Özal'la birlikte çalışmış, 1980 öncesi siyasi alanda pek gözükmeyen siyasetçilerden oluşan ve 24 Ocak kararları ile somutlanan liberalizm savunucusu bir parti'dir (Aykol, 2009: 242). Türk siyasal hayatında ANAP, önemli bir yere yerleşmiştir. Ancak 1987'de siyasi yasakların kaldırılması ile eski siyasetçiler tekrar siyasal alana dâhil olmaya başlamışlardır.

1980 sonrası kurulan MDP, ordunun sempati ile baktığı ve desteklediği bir partidir (Aykol, 2009: 233). Ancak, “siyasette 12 Eylül kurgusu, 1987²⁶ yılında 12 Eylül öncesi siyasi parti liderlerinin siyasi yasaklarının kaldırılmasına ilişkin halk oylamasının ardından büyük ölçüde geçerliliğini yitirmiştir” (Gönenç, 2006: 146). Bu bağlamda, 12 Eylül sonrası AP yerine MDP'nin iktidara getirilmesi düşüncesi, halkın seçimlerdeki tepkisi ile, gerçekleşmemiş bir düşünce olarak kalmıştır (Aykol, 2009: 233). Bu bağlamda, merkezin tasfiye ettiği çevresel partiler tekrar siyasal alana dâhil olmuşlardır. Bu süreç bağlamında, birçok koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Zürcher, Türk siyasal hayatındaki merkez-çevre oluşumlarının genel tablosunu şu şekilde çizmektedir:

“Siyaset tablosu uzun vadede dikkat çekici bir istikrar göstermiştir. Türkiye’de çok partili siyasal düzen kurulduğundan beri oylar, oyların % 45 ila 60’nın elinde tutabilen merkez sağ bloku (DP, halefleri AP, ANAP ve DYP ve bunların dalları) ile genellikle oyların % 30 ila 40’ını elinde tutan merkez sol diye adlandırılacak bir blok (CHP ve halefleri SHP ve DSP) arasında bölüşülmüş görünmektedir. Köktenci siyaset ise, ister Marksizm, ister köktendincilik, ister faşizmin Türk çeşitlemesi temelinde olsun hep marjinal bir olgu olarak kaldı ve bunların kendi doğrudan etkilerinden çok, büyük partiler üzerindeki etkileri daha önemli oldu” (Zürcher, 1999: 444).

²⁶ 6 Eylül 1987’de yapılan halkoylaması ile siyasetten uzaklaştırılan siyasetçilerin siyaset yasağı % 50’nin üzerinde evet ile kaldırılmıştır. 1987’de yapılan seçimlerde Anavatan partisi % 36.31 oy oranı ile birinci parti olmuş uygulanan % 10 baraj sistemi deneniyle de DSP, MÇP ve Islahatçı Demokrasi Partisi barajı aşamamış, meclis dışı kalmıştır (Mert, 2008: 23). Turgut Özal, eski siyasetçilerin tekrar siyaset yapmalarına izin veren bir düzenlemeyi halkoylamasına sunmuştur. Halkoylamasında eski siyasetçilerin geri dönmeye evet diyenlerin oranı % 50.24’tür. 1987’de seçimler yapıldı. Yapılan seçimlerde uygulanan baraj sistemi nedeniyle % 36.3 oy alan ANAP mecliste salt çoğunluğu sağlamıştır. SHP, % 24.8, DYP ise % 19. 2 oy oranı ile seçimleri tamamlamıştır. DSP ise barajı geçememiş % 8.5 oy almıştır (Zürcher, 1999: 414-415).

Mardin, 1960 darbesinin nedenini, DP'nin "Cumhuriyet'in anayasal temellerini tehdit edebilecek dini bir taassuba cesaret verdiği korkusu" şeklinde ifade etmiştir (Mardin, 2005a: 75). Bir diğer yandan Adalet Partisi de 1961 Anayasasının hükümlerine dikkatli davranmak konusunda önemli bir çaba sarf etmiştir (Mardin, 2005b: 123). Ancak her iki partinin de sonu askeri müdahalelerle karşılaşmak olmuştur. 1971 Muhtırası sonrasında ise, Gönenç'in ifadesi ile merkez-çevre çatışması ideolojik bir eksene kayarak sağ-sol kutuplaşması şeklini almıştır (Gönenç, 2006: 145).

Dönemin önemli siyasal partilerinin bir tanesi de kuşkusuz Milli Nizam Partisi (MNP)'dir. MNP, Anayasa mahkemesi tarafından kapatıldıktan sonra, 1973'e kadar koalisyon hükümetlerinde bakanlık elde edebilecek kadar güçlenen Milli Selamet Parti'si kurulmuş, ancak, bu partinin lideri Erbakan 1980 darbesi sonrasında dini siyasal amaçla kullandığı gerekçesi ile tutuklanmıştır (Mardin, 2005b: 124-125).

Gönenç'in ifadesi ile, Türk siyasal hayatında önemli dönüm noktalarından bir tanesi de 1995 seçimleri sonrası yaşanmıştır. Seçimlerin başarılı partisi uzak çevrenin temsilcisi olan, Necmeddin Erbakan'ın Refah Partisi (RP)'dir (Gönenç, 2006: 148). 1995 sonrası DYP ile koalisyon hükümeti oluşturulmuş ve Necmeddin Erbakan Başbakan olmuştur. Ancak 28 Şubat süreci ile hükümet devrilmiştir (Aykol, 2009: 235).

Gönenç (2006: 148), 28 Şubat sürecini, Kemalist merkezi değer sisteminin tahkim edilmesi şeklinde ifade etmiş ve bu dönemde "milli görüş" içerisinde parçalanmaların başladığını belirtmiştir. Bu bağlamda yenilikçi kanadı temsil eden Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) kurulmuştur. AKP'yi uzak çevreden yakın çevreye doğru kaymanın bir ifadesi şeklinde yorumlayan Gönenç, bu oluşumun "milli görüş" soy çizgisinden gelmekle birlikte yakın çevrenin talibi olduğunu belirtmiştir (Gönenç, 2006: 148). Bu bağlamda, Türk siyasal hayatında AKP, merkezi konuma gelmiş ve Türk siyasal hayatında 2002'den beri tek başına iktidar olmuştur.

Mardin'in ifadesi ile, Osmanlı'da Tanzimat'ın getirdiği çağdaşlaşma ile birlikte saray, devlet, din adamı kültürü ağırlığını kaybetmeye başlamıştır. Tanzimat ve II. meşrutiyetle birlikte din işleri daha çok din adamlarına yüklenmiş ve siyasetten ayrılmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı'da ve Türkiye'de İslamcılık hareketi giderek taşralı bir kimliğe bürünmüştür (Mardin, 2005c: 27). Cumhuriyet döneminde, laiklik anlamında atılan adımlarla birlikte, bu kişilerin kamudaki rolleri azalmış ve bu çekilme 2. Dünya savaşı sonuna kadar sürmüştür (Mardin, 2005c: 28). Bu süreç sonunda ise,

gerek DP gerekse AP olsun, din konusunda ılımlı duruşları ile çevresel bir destek görmüş, ancak merkezin tepkisi ile karşılaşmıştır.

Mardin'e göre cumhuriyet ideallerinin laiklik ve batıcılık etrafında toplanması ile birlikte, bir grup aydınının cumhuriyeti bir rejim olarak desteklerken, rejimin kültür politikasını ise tamamen desteklememiş olduğunu ifade etmiştir. Bunun ilk ifadelerinin Terakkiperver Fırka'nın programından okunabileceğini ifade eden Mardin, "Osmanlı imparatorluğunun geçmişinden söz etmeden milli bir varlık kazanmanın mümkün olamayacağı tezi ön planda yer alır" ifadesini kullanmıştır (Mardin, 2005c: 29). Bu bağlamda, Mardin'in ifadesi ile çok partili hayata geçişte kurulan bazı partilerin²⁷ görüşleri köksüzlüğe karşı koymanın genel ifadesidir (Mardin, 2005c: 29).

Bu bağlamda, DP, AP ve "milli görüş" çizgisindeki partiler, dini, belli noktaya kadar savunmuş ve bu bağlamda çevresel bir destek görmüştür. Ancak bahsi geçen siyasal partiler, her defasında merkezin müdahalesi ile karşılaşmıştır. En son 28 Şubat süreci ile birlikte "milli görüşte" parçalanmaların yaşanması ve AKP'nin Türk siyasal hayatına egemen olması çevresel desteğin iktidara gelmesi şeklinde okunabilmektedir.

2002 ve 2007 yılında yapılan seçimlerde, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidar olmuş, CHP ise ana muhalefet partisi olmuştur (Mert, 2008: 24). 14 Ağustos 2001'de kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi bünyesinde, MSP, Refah ve Fazilet Partisi, ANAP, AP, DYP ve CHP'den isimleri barındırmaktadır (Akyol, 2009: 244–245). Parti'nin kurucusu rolünde olan Recep Tayyip Erdoğan, 124 arkadaşı ile AKP'yi kurmuş ve kapatılan Fazilet Partisi'nin 53 milletvekili de AKP'ye geçmiştir (Mert, 2008: 88).

AKP, katıldığı 3 genel seçim sonuçlarında ise tek başına iktidar olmuştur. 2002 seçimlerinde, AKP 363 milletvekili, CHP 178 milletvekili, bağımsızlar 9 milletvekili kazanmıştır.²⁸ 2007 seçimlerinde, AKP 341 milletvekili, CHP 112 milletvekili, MHP 70 milletvekili, bağımsızlar 26 milletvekili kazanmıştır.²⁹ AKP 2011'de yapılan seçimlerde, 327 milletvekili, CHP, 135 milletvekili, MHP 53 Milletvekili, bağımsızlar ise 35

²⁷ Mardin bu partileri, Milli Kalkınma Partisi, Sosyal Adalet Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Arıtma Koruma Partisi olarak ifade etmiştir (Mardin, 2005c: 29).

²⁸ <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2002MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisi.pdf>. (Erişim Tarihi: 21.10.2012).

²⁹ <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2007MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisi.pdf>. (Erişim Tarihi: 21.10.2012).

milletvekili kazanmıştır.³⁰ Bu bağlamda üç dönemdir tek başına iktidar olan parti, oyların büyük çoğunluğunu almış ve hükümeti tek başına kurmuştur.

Bu noktadan hareketle, çevre içerisinde barınan ve merkezi paydada yer alan AKP Türk siyasal hayatına 2000’li yıllardan itibaren dâhil olan bir parti olmuştur. Bu tarihten itibaren iktidarı elinde tutan ve kültürel olarak çevrenin temsilcisi olan bu parti siyasetin merkezinde yer almıştır. Bu bağlamda, çevresel değerlerin merkeze taşındığı ifade edilebilir.

1923 ile 1950 arası tek partili dönemde iktidar partisi olan ve merkezin siyasal oluşumu şeklinde ifade edilen CHP, gelinen son dönemde ana muhalefet partisi olarak görev yapmaktadır. Siyasal alanda kendini mecliste ifade eden diğer oluşumlar ise MHP ile bağımsız milletvekilleridir. Bağımsız milletvekillerinin bir kısmı birleşerek Önce DTP daha sonra ise BDP adı altında birleşmiş ve parti içerisinde grup halini almışlardır. Bu bağlamda, çevrenin temsilcisi konumunda olan AKP Türk siyasal hayatında iktidarı elinde bulundururken bir diğer çevresel hareket Kürt gruplar, BDP adı altında birleşmiştir.

Osmanlı-Türkiye Modernleşmesinde Basının Rolü

4. Dönemlere Göre Basın

4.1. Modernleşme-Basın İlişkisi

Modernleşme süresince basın, kilit bir konumda yer almıştır. Osmanlı-Türk modernleşmesi süresince bahsi geçen kanal, yönetici elit tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Süreç içerisinde, olduğundan farklı bir noktaya taşınan basın, yenilikler ve gelişmelerle daha stratejik bir konum elde etmiş ve yönetici elit, basının bu rolünü daha etkili bir şekilde kullanmaya başlamıştır.

Anderson, "hayali cemaatler" kavramsallaştırmasında, roman ve gazeteye ayrı bir önem atfetmiştir. Anderson'un ifadesi ile roman ve gazete, "ulusun ne tür bir hayali cemaat olduğunu "temsil" etmenin teknik araçlarının kaynağıdır" (Anderson, 2011: 39). Bu bağlamda, yayıncılık önemli bir noktaya oturmaktadır.

³⁰ <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2011MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisi.pdf>. (Erişim Tarihi: 21.10.2012).

Anderson'a göre gazete, kitabın aşırı bir ucudur. Bu bağlamda, basıldığı sabahın ertesinde bitmekten olan gazeteler, neredeyse eş zamanlı olarak tüketilmekte ve kitlesel bir ayini mümkün kılmaktadır (Anderson, 2011: 49-50). Ancak, Anderson, bu ayinin paradoksal bir anlamı da beraberinde taşıdığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, "kafatasının surları içinde, sessiz bir mahremiyet halinde yerine getirilir. Ama, varlıklarından emin olunmakla birlikte kimlikleri hakkında en ufak bir fikre sahip olunmayan binlerce (veya milyonlarca) kişinin aynı ayini eşzamanlı olarak yerine getirdiğine herkesin duyduğu güven tamdır" (Anderson, 2011: 50).

Anderson, gündelik hayatta, berberde komşularda aynı gazetenin tüketildiğini ifade ederek, hayali dünyanın gündelik hayata köklerini sıkı sıkıya sardığını belirtir. Bu bağlamda, kurgu gerçekliğe sürekli bir şekilde sızmakta ve "modern ulusların ayırt edici özelliği olan topluluk için anonimleşmeye duyulan güveni yaratmış" olmaktadır (Anderson, 2011: 50-51).

Yukarıdaki kavramsallaştırmadan hareketle Anderson'un, "hayali cemaatler" kavramsallaştırması yayıncılığın önemini açığa çıkarmaktadır. Ancak, yayıncılığın başka bir boyutunu ise şu şekilde ifade etmek mümkün hale gelmektedir:

"İktisadi değişimin, (toplumsal ve bilimsel) "buluşlar"ın, giderek artan ve hız kazanan iletişimin baskısı altında bu iç içe geçmiş kesinliklerin eşitsiz çöküşü -önce Batı Avrupa'da, daha sonra başka yerlerde- kozmoloji ile tarihi birbirlerinden hoyratça kopardı. Dolayısıyla, kardeşlik, iktidar ve zamanı anlamlı bir şekilde yeniden birbirine bağlama arayışının da bu gelişmelerle birlikte başlaması, şaşırtıcı olmasa gerek. Bu arayışı hem kışkırtma hem de verimli kılma konusunda en önemli etken kapitalist yayıncılık oldu; sayıları hızla artmakta olan insanların kendileri üstüne düşünmelerine ve kendilerini başka insanlarla çok kökten bir anlamda yeni tarzlarda ilişkilendirmelerine imkan verdi" (Anderson, 2011: 51).

Anderson'un bu kavramsallaştırması yayıncılığın önemini açığa çıkartmaktadır. Yayıncılığın bahsi geçen rolünü, Osmanlı-Türk modernleşmesinde de görmek mümkün hale gelmektedir. Mardin, Osmanlı İmparatorluğunda sosyal iletişimdeki³¹ değişimlerin,

³¹ Sosyal iletişimdeki önemli bir nokta dil konusudur. Bu bağlamda, dil üzerine yapılan çalışmalar önem kazanmaktadır. Mardin, dilde sadeleştirme tarihini, birbirini takip eden üç aşamaya dayandırmıştır. Bu süreçlerin ilki, 18.yüzyıldaki sözlük ve gramer çalışmalarıdır. Bu süreçte İslam klasikleri de çevrilmiştir. İkinci aşama Sultan II. Mahmud zamanında alınan tedbirlerdir. Bu aşamada batının etkisi de ortaya çıkmaktadır. Son aşama ise, Türk gazetecilik hareketidir (Mardin, 2011e: 144). Mardin, gazetecilik

modernleşme sürecinde ve milli bilinç oluşmasında önemli rol oynadığını vurgulamıştır (Mardin, 2011e: 141-142). Bu bağlamda, Osmanlı-Türk modernleşme tarihi boyunca gazetelerin rolü, çalışmanın eğildiği önemli bir konu anlamını taşımaktadır.

Mardin (2011e: 144), Osmanlı imparatorluğunda, iletişim kanallarının durumunu şu şekilde ifade etmektedir: Osmanlı imparatorluğunda, birbiriyle fazlaca ilişkisi olmayan iki farklı kültürel dünya yan yana yaşamaktadır. Bu kültürel dünyalardan bir tanesi, sözlü edebiyat geleneklerine göre şekillenen, folk kültürü dünyasıdır. Diğer kültürel dünya ise, yüksek kültür olarak ifade edilen, divan edebiyatı olarak adlandırılan gelenekle şekillenmiş dünyadır. Mardin, bahsi geçen ikinci kültürel dünyadan şu şekilde bahsetmektedir:

“Divan edebiyatı diye adlandırılan bu ikincisinin kalitesi yükseltilmiş atmosferinde, iletişim araçları, ulemanın nispeten ufak bir grubu, merkezi idarenin “bölümlerinin” yüksek kademeli memurları (Hacegan) ve birkaç tane de hiçbir yere bağlı olmayan “hommes de letters” tarafından kontrol edildi. Genellikle münevverlerin büyük bir kısmı bir takım hükümet mevkilerini ellerinde tutuyorlardı. Böylece iletişimin stratejik hatları hükümet mekanizmasında toplandı ve bütün pratik amaçlara rağmen, iletişim devlet memurlarının kendi edebi ürünleriyle birbirlerini memnun etmek imkanı ve idari ve adli bilgi akışını devam ettirmek anlamına geldi” (Mardin, 2011e: 144-145).

Bu bağlamda, Mardin (2011c: 27), batı tipi haberleşme olarak adlandırdığı, kitap, gazete, telgraf gibi araçların Osmanlı İmparatorluğunda genellikle yönetici sınıfın elinde bulunduğunu belirterek süreç içerisinde haberlerin kısmen alt sınıflara da ulaştığını ifade etmiştir. Haberleşme kanalında yaşanan değişimlerle "büyük" ve "küçük" kültür arasındaki ilişkilerin hem katılaştığını hem de yumuşadığını ifade eden Mardin (2011c: 27), katılaşmayı, zamanla batı kültürünü daha fazla alanların alt kültürden daha fazla koptuğuna; yumuşamayı ise, haberleşmenin gelişmesiyle sınıflar arası duvarların muhafaza edilmesinin zorlaşmasına bağlamıştır.

Osmanlı Devleti ve sonrasında kurulan Türk devletinde modernleşmenin öncüleri olan yüksek kültürel gelenek, iletişim araçlarından olan basını, kendi amaçları doğrultusunda kullanmıştır. Bu bağlamda, Koloğlu (1992: 113)'nin ifade ettiği üzere

hareketini Türk dilinin sadeleşmesini sağlayacak önemli bir kanal olarak ifade etmiştir (Mardin, 2011e: 166).

Osmanlı imparatorluğunda basın, devleti kurtarmanın ve merkeziyetçiliğin savunucusu olarak görev yapmıştır.

Osmanlı imparatorluğunun dağılması ve yeni ulus-devletin kurulması ile modernleşme süreci devam etmiştir. Modernleşme sürecinde basın, önemli bir noktada yer almıştır. “Modernleşme sürecinde, çeşitli topluluklara ait olan bireyler ulus-devletin bir vatandaşı haline getirilirken; yeni ulusal kimliğin ve toplumsal düzenlemelerin toplum tarafından benimsenmesi ve desteklenmesi için medyaya önemli görevler verilir” (Dağtaş ve Tazegül: 2005: 76). Bu bağlamda, Osmanlı-Türk modernleşmesi sürecinde basın önemli bir noktada yer almıştır. Basın, modernleşme sürecinde yeni fikirlerin toplumsal alanda kabul görmesini sağlayan birer araç niteliği taşıırken aynı zamanda, batılılaşma olgusunu da meşrulaştıran bir araç niteliği göstermiştir. Bu bağlamda, 1923 sonrası Kemalist ideolojinin yayılmasında ve kabul görmesinde de önemli bir araç olmuştur (Dağtaş ve Tazegül, 2005: 76).

Türkiye’nin çok partili hayata geçtiği 1946 yılından itibaren ise, basın olduğundan farklı bir konuma yerleşmiştir. Koloğlu, “1908’e kadar genellikle memur gazeteci tipi egemen olmuştur. 1945’e kadar, bağımsız da olsalar, çoğunluğu fikren ve ekonomikman iktidara bağımlı olmuşlardır. Ancak 1945’ten sonra, gerçek anlamda iktidardan devlet kontrolünden sıyrılıp bağımsızlığa yönelen gazeteciler belirmiştir” ifadesi ile basın tarihinin önemli bir noktasını vurgulamıştır (Koloğlu, 1992: 113).

Basın, her türlü uzlaşının ve çatışmanın kamusal alana çıktığı tarihsel bir belge niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda basın, toplumsal alanda oldukça önemli bir noktada yer almaktadır. Yeniliklerin toplumsal alanda kabul görmesi ve toplumun yönetenler katmanında neler olup bittiğin öğrenmesinde basının önemli bir payı bulunmaktadır. Bu anlamda basın, kamusal alanın oluşmasını sağlayan bir iletişim aracı olarak ifade edilebilir. Modernleşme sürecinde basının yeri bu çalışmanın eğildiği bir konudur. Bu bağlamda, çalışmanın bu kısmında Osmanlıdan günümüze tarihsel bir perspektifle, modernleşme basın ilişkisine değinilmiştir.

4.2. Osmanlı Modernleşmesinde Basın

Modernleşme sürecinde basın, önemli bir noktada yer alır. Bu bağlamda, basın yeniliklerin kabul görmesinde etkili bir araç olmuştur. Ancak, basın, Osmanlı

Devleti'ne diğer ülkelerden daha geç girmiştir.³² İlk olarak yabancıların çıkardığı gazeteler, bir süre sonra devlet yöneticilerinin de ilgisini çekmiş ve gazetecilik faaliyetleri başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde ilk gazete, *Bulletin des Nouvelles* adıyla Fransızlar tarafından çıkarılmıştır. Fransız büyükelçiliği tarafından çıkarılan gazete, Fransız devriminin amacını anlatmakta ve kurulan cumhuriyet'in getirdiği yenilikleri Osmanlı ülkesinde yaşayan Fransızlara ve yabancı uyruklu diğer yaşayanlara duyurmaktadır (Gezgin, 2004: 12). Bu noktadan hareketle, yeniliklerin toplumsal alanda kabul görmesini sağlamak amacı ile basının kullanıldığı ifade edilebilir.

Osmanlı sınırları içerisinde yayınlanan gazeteler, bir süre sonra Osmanlı yöneticilerinin ilgisini çekmiştir. İlk olarak, padişah II. Mahmut³³ döneminde başlayan gazetecilik faaliyeti bu aşamadan sonra yoğunlaşarak devam edecektir. Bu aşamadan sonra başlayan gazetecilik, devlet ile toplum arasında bir iletişim aracı olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu aracın öncelikli amacı ise “devletin bekasıdır”. Bu bağlamda, ilk olarak, 1831 yılında padişah II. Mahmut'un isteği üzerine *Le Moniteur Ottoman* gazetesi kurulmuştur. Bu gazete ise, Babıalinin yarı resmi gazetesi olarak Babıalinin politikasını yayan bir gazete niteliği göstermektedir (Gezgin, 2004: 13). Bu gazete sonrasında yine II. Mahmut tarafından *Takvim-i Vekayi* (1831) gazetesinin çıkarılması istenmiştir (Topuz, 2003: 15). Mardin, *Takvim-i Vekayi*'nin çıkış amacını, “Osmanlı imparatorluğunda basılan ilk gazete geleneksel münevverlerden daha geniş bir çevreyi bilgilendirmeyi amaçlamış olan yazıların zorunlu olarak sade ve açık olmak zorunda olduğu, *Takvim-i Vekayi* idi” şeklinde ifade etmiştir (Mardin, 2011e: 166). Bir diğer yandan Topuz ise gazetenin çıkış nedenlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Eskiden vak'anüvis denen resmi tarih yazarları, kendi çağlarının önemli olaylarını kaleme alsalar da bunlar ancak 20-30 yıl sonra bastırılıp dağıtılırdı. Halk, gerçekleri zamanında öğrenemediği için de olaylar yanlış yorumlanır ve bunun devlete zararları olurdu. Gazete, bütün bunları önleyerek iç ve dış olayları zamanında duyurmak için çıkmaktadır” (akt. Topuz, 2003: 16).

³² Tunç, ilk resmi gazete olan *Takvim-i Vekayi*'nin, Batılılaşma bağlamında örnek alınan Fransa'dan iki yüz yıl sonra çıkarıldığını ifade etmiştir (Tunç, 1957: 45).

³³ II. Mahmut döneminde Osmanlı ordularının yenilgileri ve 14 Eylül 1829 Edirne antlaşması sonrası devletin yeniden yapılanması amacıyla kurulan ıslahat meclislerinde ilk olarak gazete çıkarma düşüncesi ortaya çıkmıştır (Çavdar, 2007: 14).

Ortaylı, *Takvim-i Vekayi* ile devletin tebaası ile basın aracılığıyla iletişime geçtiğini vurgulamıştır. Ortaylı'ya göre Büyük Petro'nun Vedomosti gazetesi ile biçim ve öz olarak büyük benzerlik göstermektedir (Ortaylı, 2005: 47). Padişah bu gazete aracılığı ile yapılan yenilikleri halka aracısız olarak duyurmak niyetindedir (Gezgin, 2004: 13). Bu bağlamda, "devletin bekası" gazetesinin öncelikli amacı olarak belirtilmektedir. Tunç (1957: 49), *Takvim-i Vekayi*'nin halka bir şey öğretmediğini vurgulamış ve müderrislerin hazırladığı gazetesinin dilinin ağır olduğunu, dolayısıyla gazetede halkın anlayamayacağı bir üslubun kullanıldığını belirtmiştir.

Tanzimat Fermanının yayınlandığı dönemde de *Takvim-i Vekayi* gazetesi yayın yapmaktadır. Özkorkut (2002: 72), bu dönemde yayınlanan gazetesinin asıl amacının devlet lehinde kamuoyu yaratmak olduğunu ifade etmiştir. Topuz, *Takvim-i Vekayi*'nin 1860'tan sonra devletin yarı resmi gazetesi halini aldığını, ancak buna rağmen, dönem dönem kapatıldığını ifade etmiştir. Gazete, İstanbul hükümeti düşene kadar yayınlanmış 1922'de ise kapanmıştır (Topuz, 2003: 17). Tanzimat döneminde yayınlanan diğer gazete, sahibinin yabancı olduğu (William Churchill) *Ceride-i Havadis* (1840) gazetesidir.

Türk basın tarihinde fikir gazeteciliğinin başlatılması bağlamında, *Tercüman-ı Ahval* ile Agâh Efendi ve Şinasi oldukça önemli bir noktada yer almaktadır. 1860'ta yayın hayatına başlayan, *Tercüman-ı Ahval* ile Agah Efendi, Topuz (2003: 20)'un ifadesi ile, devletten emir almadan kendi dar olanakları ile ilk özel gazeteyi çıkarmıştır. "Agâh Efendi ve Şinasi tarafından çıkartılan *Tercümân-ı Ahvâl* (1860) Osmanlı'daki ilk özel gazete niteliğindedir. Bu gazete aynı zamanda Türk basın tarihindeki ilk siyasî yazılarla tefrikaları da bünyesinde barındırmaktadır" (Dikme, 2012: 34). Bu bağlamda, *Tercüma-ı Ahval*, hükümeti eleştiren haberlere de yer vermiştir. "Liberal eğilimli bir gazete olarak *Tercüman-ı Ahval* gazetesinin sahibi ve yazarı Agâh Efendi başta gazetecilik mesleğinin kuruculuğu olmak üzere Genç Osmanlılar adıyla ilk muhalefetin doğuşunda, ilk milliyetçilik düşüncelerinin gelişmesinde ciddi katkılar yapmıştır" (Doğaner, 2012: 112). Ancak, bir süre sonra Şinasi ayrılıp kendi gazetesi olan *Tasvir-i Efkar*'ı kuracaktır. Bu ayrılığın nedenini ise Çavdar, Agah Efendi'nin, Şinasi'nin kaleme aldığı "imparatorluğun ekonomik, toplumsal ve kültürel ilerlemesine ilişkin sorunları

ele alan ve bunlara özgün çözümler getirmeye çalışan yazılarından ürkmesi" olarak ifade etmiştir (Çavdar, 2007: 24-25).

Tercüman-ı Ahval'de faaliyet gösteren sonrasında ise kendi gazetesini kuran Şinasi, politik mücadelesini basın yolu ile vermiştir. Bu bağlamda, 1862'de *Tavir-i Efkar* gazetesinde o zamana kadar Osmanlı devletinde ifade edilmeyen "ulus", "özgürlük", "kamuoyu" gibi kavramlar gündeme getirilmiştir (Çavdar, 2007: 25). Şinasi, kaleme aldığı yazıları ile basının önemine değinmiş ve devletin, ulusu temsil ettiğini, bu nedenle halkın sözlü ve yazılı düşüncelerinin özgürce belirtme hakkının olduğunu vurgulamıştır (Çavdar, 2007: 25). Bu bağlamda, *Tasvir-i Efkar* ile Şinasi halka haber vermeyi ve halkı kendi yararları için düşündürmeyi amaçlamaktadır (Topuz, 2003: 22). Bir diğer yandan, Çavdar (2007: 25)'ın ifadesi ile "kamuoyu kavramı ve temsili demokrasi yaklaşımı dolaylı da olsa ortaya atılıyordu."

Aydınlar, Osmanlı-Türk modernleşmesinde önemli bir noktada yer almışlardır. Bu anlamda, gazeteler de aktif olarak kullanılmıştır. Örneğin, Şinasi'nin kaleme aldığı düşünceler bir süre sonra *Tasvir-i Efkar* gazetesini bir "aydınlar merkezi" haline getirmiştir (Çavdar, 2007: 25). Ancak, Şinasi bir süre sonra hükümetin baskısı nedeni ile yurt dışına kaçmış yerine ise, gazetenin başyazarlığını üstlenen Namık Kemal gelmiştir (Gezgin, 2004: 16). Namık Kemal de Şinasi'nin çizgisini aynı doğrultuda devam ettirmiş ve bu dönemde, aydınlar arasında yoğun ilgi uyandırmıştır (Çavdar, 2007: 28). Sonuç olarak, Çeşitli baskılar gören, *Tasvir-i Efkar*³⁴, zamanla Yeni Osmanlıların devraldıkları bir gazete olmuş ve aydınlar arasında siyasi bilincin gelişmesinde oldukça önemli bir araç halini almıştır (Mardin, 2011a: 13-14). Bu anlamda, "Genç Osmanlı aydınlarının ülkenin politik, ekonomik ve kültürel ilerlemesine yönelik düşünce, eylem ve çabaları *Tasvir-i Efkar* gazetesi çevresinde gelişmiştir" (Çavdar, 2007: 26).

Türk basın tarihinde önemli bir diğer gazete ise, 1866'da yayınlanan *Muhbir* gazetesidir. Gazete, Ali Suavi tarafından yönetilmektedir. *Muhbir* gazetesi, hükümetin politikalarını eleştiren ve Girit meselesi ile yakından ilgilenen bir gazetedir (Topuz, 2003: 24). Çavdar (2007: 29), bu gazeteyi, Yeni Osmanlı hareketinin önde gelen yayın

³⁴ Şerif Mardin, *Tasvir-i Efkar*'ı aydınlara yönelik ilk kitle iletişim aracı olarak nitelemiştir (Mardin, 2011d: 85).

organlarından biri olarak ifade etmiştir.³⁵ Gazetede aktif olan Ali Suavi, Çavdar'ın ifadesi ile, "özgürlükçü düşüncelerini eyleme dönüştürmesini bilen "Sarıklı" bir devrimcidir" (Çavdar, 2007: 29). Topuz'un belirttiği üzere, *Muhbir*, 1867'de Jön Türkler adına İngiltere'de çıkarılmaya başlanmış, bir süre sonra ise bu gazete bırakılarak *Hürriyet* (1868, Londra) adı ile yeni bir gazete kurulmuştur (Topuz, 2003: 40).

Yeni Osmanlı hareketinin simgesi olan gazetelerden *İbret* gazetesi, Çavdar'a göre özel bir anlam taşımaktadır. Gazetenin makale ve haberleri tutarlılık içerisindedir ve sultan Abdülaziz iktidarının dikkatini çekmiştir. "Vatan Yahut Silistre" adlı oyun sonrası ise *İbret* süresiz olarak kapatılmış, Namık Kemal de Magosa'ya sürülmüştür (Çavdar, 2007: 29-30). Çavdar'ın ifadesi ile, "terakki düşüncesi ve arzusu on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı aydınının temel ilkesi haline gelmiştir. Bu konu gazetenin 45. sayısında geniş olarak ele alınmıştır. Yazıda yoğun bir Avrupa, onun da ötesinde İngiltere hayranlığı daha ilk sıralarda fark edilir" (Çavdar, 2007: 36).

Abdülhamid'in padişah oduğu ve istibdat olarak anılan dönemde ise, baskılara karşı direnen aydınlar Avrupa'ya kaçmış ve orada çeşitli dergi ve yayınlarla seslerini duyurmaya çalışmışlardır (Çavdar, 2007: 41).

Çavdar'ın ifadesi ile tüm baskı ve olumsuz koşullar karşısında etkisi 1950'lere kadar sürecek olan bir gazetecilik geleneği oluşmuştur (Çavdar, 2007: 42). *Tercüman-ı Hakikat*, *Sabah* ve *İkdam* dönemin önemli üç gazetesidir (Çavdar, 2007: 43-44). Topuz'un ifadesi ile İstibdat döneminde çıkan *İkdam* gazetesi, II. Meşrutiyet'in en önemli yayın organlarından bir tanesi olmuş; Cumhuriyet döneminde ise tarihe karışmıştır (Topuz, 2003: 68).

1908 sonrası basın, kısmi bir özgürlük sürecine girmiş, kısa bir süre sonra ise İttihat ve Terakki Cemiyetinin otoriter tutumu ile karşılaşmıştır. 1908'de meşrutiyet tekrar ilan edildiğinde *İkdam*, *Tercüman*, *Sabah*, ve *Saadet* gazetesi yayınlanmaktadır (Topuz, 2003: 82). *İkdam*, II. Adülhamit zamanında yayınlanan ve Türkçülüğün yayın organı olan bir gazetedir (Gezgin, 2004: 18). 1908'den sonra ise, birçok gazete yayın hayatına girmiştir. *Yeni Gazete*, *Tanin*³⁶, *Mizan*, *Hukuk-u Umumiye*, *Sada-yı Millet*,

³⁵ Ali Suavi, Girit meselesi konusunda hükümeti eleştirmiş, Girit'teki Türklere yardım kampanyası da bu gazete yolu ile yapılmıştır (Çavdar, 2007: 29).

³⁶ Çavdar'ın deyimi ile Tanin gazetesi, İttihat ve Terakki'nin yarı resmi yayın organı gibi işlemiş, son dönem Osmanlı devleti ve erken dönem Cumhuriyet döneminde etkili bir yayın organı olmuştur (Çavdar, 2007: 45-46).

Şura-yı Ümmet, Takvim-i Vekayi, Osmanlı, Volkan, Tercüman, Tasvir-i Efkar, bu dönemde yayınlanan bazı gazetelerdir (Topuz, 2003: 82-84). Çavdar'ın ifadesi ile, 1908-1909 arasındaki dönem, basında birçok düşünce ve politikanın kendine yer bulduğu bir dönemdir. Bu bağlamda, sosyalist olan gazete de İslamcı ve şeriatı savunan gazeteler de çıkmaya başlamıştır³⁷ (Çavdar, 2007: 57).

Yukarıda değinilen temelden hareketle, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde farklı fikirlerin dolaşıma girdiği ve bu fikirlerin özellikle basın yolu ile kamuoyuna³⁸ sunulduğu ifade edilebilir. İlk gazeteden itibaren yönetici elit ve aydınlar kendi fikirlerini basın aracılığı ile kamusal alana taşımışlardır. Siyasal iktidarın dönem dönem sert tutumu ile karşılaşan basın, bu dönemlerde de gizli olarak yayınlanmış, "özgürlük", "vatan" gibi kavramlar basın yolu ile Osmanlı sınırları içerisinde kamuoyuna taşınmıştır.

Modernleşme sürecinde, yönetici elit tarafından desteklenen gazetelerin yanı sıra muhalefeti de bulmak mümkündür. Agâh Efendi ve Şinasi ile başlayan muhalefet, bir süre sonra daha da radikalleşecektir. Jön Türk hareketi bu bağlam içerisinde değerlendirilmektedir. Osmanlı ülkesinde "ilerici" fikirlerin ülke içerisinde konuşulmaya başlaması ve belirli bir aydın kitlesi arasında bu fikirlerin taban bulması, Jön Türklerin yapmış olduğu yayınlar sayesinde. Bu bağlamda siyasal erkin sertleştiği dönemlerde de basın gizli de olsa faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Aydınların düşüncelerinin taban bulmasında gazeteler önemli bir noktada yer almıştır. Osmanlı-Türk siyasetinin temelini oluşturan düşünceler gazeteler yolu ile yayılmıştır.

Kurtuluş savaşı sonrası kurulan yeni Türk devletinde de batılılaşma fikrinden vazgeçilmemiştir. Batılılaşma düşüncesinin, yeni Türk devletinde nasıl bir hal aldığı ve basının yeni Türk devletinde, modernleşme bağlamında nerede bulunduğu aşağıda değinilmiştir.

³⁷ Volkan, Sıratı Müstakim, Sebilürreşat, Sada-yı Din, Tarik-i Hidayet, Medrese, İlmiye gazeteleri İslamcı ve şeriatı savunan gazetelerin başlıcalarıdır. Sosyalist olma savında olan gazete de İştirak gazetesi olarak ifade edilmiştir (Çavdar, 2007: 57).

³⁸ Dönemin okur-yazarlık oranı ve çıkan gazetelerin ne kadar kişiye ulaştığı konusu, sorunlu bir alanı oluşturmaktadır. Bu nedenle kamuoyu kavramı bu bağlamda düşünülmelidir.

4.3. Türkiye Modernleşmesinde Basın

Yeni Türk devletinin kurulması ile birlikte Mustafa Kemal önderliğinde olan Kemalist³⁹ kadro, iktidar olarak ülke yönetimine egemen olmuştur. Yönetimi ele geçiren Kemalist kadro için öncelikli amaç, yeni kurulan devletin güçlendirilmesini sağlamaktır.

Kemalist kadro, 1923 ile 1946 arası dönemde aktif olarak çalışmıştır. Bu bağlamda, “Tanzimat’la başlatılan Osmanlı modernleşmesi ile Cumhuriyet modernleşmesi arasındaki sürekliliğin yanı sıra temel farklılık olarak Tanzimat’la başlayan ıslahat döneminde hedefin imparatorluğun kurtarılması, cumhuriyet döneminde ise “topyekün batılılaşma” şiarı ile ulus-devletin kurulması gösterilmektedir” (Dağtaş ve Tazegül, 2005: 78). Bu bağlamda, çağdaşlaşma, batılılaşma olgusu Cumhuriyet dönemi ile birlikte “çağdaş uygarlık düzeyini yakalama” şekline dönüşmüştür (Öztürk, 2004: 495).

"Başından itibaren, basının büyük bir bölümü, modernleşme projesinde önemli bir rol üstlenmiş ve devletle ekonomik ve siyasi olarak yakın ilişki içerisinde olmuştur. Muhalif basın ise, devlet/hükümet tarafından gelen baskıların ve engellemelerin potansiyel hedefi olmuştur" (Elmas ve Kurban, 2011: 17).

Yukarıdaki kavramsallaştırmadan hareketle, basın ve yayın aracılığı ile Kemalist ideoloji toplumsal alanda yaygınlaştırmaya çalışılmıştır. Eşdeyişle, “1923’de Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, Kemal Atatürk ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen reformların desteklenmesi ve benimsetilmesinin sağlanması, yönetici elit ve onların çıkardığı, desteklediği yayınlar yapılmaya çalışılmıştır” (Dağtaş ve Tazegül, 2005: 76). "Basın, Atatürk’ün askeri ve sivil uzmanlarla birlikte halk karşısına çıktığı etkinliklere her zaman davet edilmiştir. Bunun öncelikli nedeni, Cumhuriyet’in

³⁹ Kemalizm veya Atatürkçülük olarak ifade edilen terim şu şekilde ifade edilmiştir: “1. Atatürk’ün düşünce ve uygulamalarından kaynaklanan, Türk Devleti’nin bağımsızlık ve bütünlüğünü, millî egemenliğini, kişi özgürlüğünü, çağdaş olmayı amaçlayan, akla, bilime ve gerçeğe dayanan, evrensel ağırlıklı, geleceğe yönelik, birbiri ile uyumlu amaçlar, uygulamalar ve ilkeler bütünü, Kemalizm. 2. Bu ilkeye bağlilik” Bkz. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.51b7126d755283.9017134 3. (Erişim Tarihi: 11.06.2013). Güneş (2012: 182)’e göre, Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik, Milliyetçilik, Laiklik ilkeleri 1935’te CHP’nin yapmış olduğu kurultay ile Kemalizm olarak ifade edilmiş ve bu ilkeler 1937’de anayasaya eklenmiştir.

yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşen bir proje olması ve rejimi kuran elitlerin cumhuriyetçi değerlerin halka duyurulmasında basına hayati bir rol atfetmeleridir" (Elmas ve Kurban, 2011: 18).

Bu noktadan hareketle, 1923 ile 1946 arası dönemde etkin olan Kemalist kadro, basının Kemalizm'i desteklemesi yönünde faaliyet göstermiştir. "Basına temel olarak kendi politikalarını destekleme görevi biçen iktidar, basını sıkı bir denetime tabii tuttu. Halifeliği destekleyen, devrimleri eleştiren yazılara izin verilmediği gibi sol siyaset de "Kemalist çizgi" ile sınırlandırıldı" (Önderoğlu, 2003: 67).

1923 tarihinde halifeliğin kaldırılması ile ilgili olarak yayınlanan bir mektup basın ile iktidar ilişkilerinin anlaşılması için uygun bir örnek olmaktadır. İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey'in halifeliğin kaldırılmaması gerektiğini anlatan bir mektubunun *Tanin* gazetesinde yayınlanması, Ağa Han ile Emir Ali'nin İsmet Paşa'ya gönderdikleri ve halifeliğin desteklenmesi gerektiği mektubunun, *Tanin*, *İkdam*, ve *Tevhid-i Efkar* gazetelerinde yayınlanması, bu gazetelerin İstiklal mahkemeleri ile karşılaşmasına neden olmuştur (Önderoğlu, 2003: 65; Çavdar, 1999: 258).

Koçak (1992: 94), bahsi geçen mektubun basında yer alması sonrasında, Kemalistlerin muhalefet karşısında harekete geçtiğini belirtmiş, mektubu yayınlayan gazetelerin başyazarları ve sorumluların tutuklandığını ifade etmiştir.⁴⁰ Yargılama sonucunda gazeteciler beraat etmişlerdir. Ancak, Çavdar'a göre İstanbul basını her anlamda Ankara'yı rahatsız etmektedir ve Yunus Nadi'nin kurduğu Cumhuriyet gazetesi hükümeti ve iktidarı bu anlamda desteklemek amacıyla yayınlanmaya başlamıştır (Çavdar, 1999: 259-260).

Basın üzerindeki baskılar 1925 yılında çıkan "Takrir-i Sükun Kanunu" ile daha da artmıştır. *Tevhid-Efkar*, *Son Telgraf*, *İstiklal*, *Sebülürreşat*, *Aydınlık* ve *Orak çekiç*, *Toksöz* gazeteleri kanun kapsamında kapanan gazetelerdir (Topuz, 2003: 148). Çavdar, "Takrir-i Sükun kanununu çıkaranların, muhalefetin ve İstanbul'daki muhalif basının cumhuriyete karşı tertip içerisinde olduğuna inandıklarını" ifade etmiştir (Çavdar, 1999: 280). Önderoğlu'nun ifadesine göre, Takrir-i Sükun kanunu sonrasında, muhalif olan gazeteler birer birer kapatılmıştır (Önderoğlu, 2003: 66). 1931 yılında çıkarılan Matbuat kanunu ile basın üzerindeki baskı artmıştır. Topuz (2003: 158)'un ifadesi ile, "vatan, milli mücadele, Cumhuriyet ve devrim düşmanlığı yüzünden hüküm giymiş olanlar

⁴⁰ Hüseyin Cahit, Velid Ebüzziya, Ahmet Cevdet ve Ömer İzzettin tutuklanmış, Baro Başkanı Lütfi Bey de gözaltına alınmıştır (Topuz, 2003: 145).

veya milli mücadele’de işgal altında düşman emellerine hizmet edici yayın yapmış olan kişiler gazete çıkartamazlar.”

Kemalist kadro yönetiminde olduğu süre içerisinde ülkenin çağdaşlaşması ve batılılaşması için gerekli gördüğü birçok devrimi gerçekleştirmiştir. Bu esnada çıkan muhalefeti de İstiklal Mahkemeleri, Tekrir-i Sükun kanunu gibi uygulamalarla bastırmaya, denetim altına almaya çalışmıştır. Bir diğer yandan ideolojik olarak da kitleleri kendi tarafına çekmeye çalışan Kemalist kadro çeşitli yayınlar ile devrimlerin benimsetilmesini sağlamak istemişlerdir. *Kadro* dergisi bu anlamda oluşturulmuş bir harekettir.

Çavdar, *Kadro* dergisini, 1929 ekonomik bunalımında, Komünizm ile Faşizm dışında bir yol arayışının ürünü olarak nitelemektedir (Çavdar, 1999: 307). Halkevleri de bu dönemde kurulmuştur (1932). Çavdar (1999: 317), “halkevlerinin CHP’nin ilke ve ideolojisini yayma, benimsetme ve hatta geliştirme çabası öncelikli amaçtı” ifadesi ile Halkevlerinin amacını açığa çıkarmaktadır. Koçak ise, “halkevleri partili ve partisiz herkesi toplayacak, birleştirecek ve tanıştıracak olan ulusal kültür ve eğitim yuvaları olarak tasarlanmıştı” ifadesi ile Halkevlerini betimlemektedir (Koçak, 1992: 114).

1940’lı yıllara gelindiğinde ise, sıkıyönetim dönemi başlamıştır. “1940’da ikinci dünya savaşıyla birlikte İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli’de ilan edilen sıkıyönetim, Kasım 1947’ye kadar devam etti. Hükümetin basın üzerindeki sıkı denetimine böylece sıkıyönetim baskıları da dahil oldu” (Önderoğlu, 2003: 70). “Bakanlar kurulu gerekli gördüğü anda, dilediği gazeteyi dilediği sürece kapatacaktır” (Topuz, 2003: 169). Bu dönemin başlıca gazeteleri, Cumhuriyet, Akşam, Vatan, Tan, Tasvir, Son Posta, Tanin, Sabah, Vakit ve Ulus’tur (Topuz, 2003: 170). Çavdar, bu dönemde yayınlanan gazetelerin toplam tirajının 100 bini bulmadığını ifade ederek, bunun nedenini basın özgürlüğünün olmamasına ve gazetelerin bir çeşit resmi gazete niteliğine bürünmesine bağlamıştır (Çavdar, 1999: 399).

Bu dönemde yayınlanan gazeteler dış politika konusunda ikiye ayrılmış durumdadır. *Cumhuriyet*, *Tasvir* ve *Vakit*, Almanya’yı destekler nitelikte yayın yapmakta, *Tanin*, *Vatan* ve *Tan* ise “demokrasi cephesi”ni tutan yayınlar yapmaktadır (Çavdar, 1999: 399). Bu dönemde yayınlanan *Görüşler* dergisi, *Tan*⁴¹ gazetesi çevresi tarafından çıkarılıyordu. Çavdar’ın ifadesi ile CHP’nin örgütlediği bir grup 1945’te

⁴¹ Çavdar, Tan gazetesinin 1945’teki uğraşını Babıâlide’ki "son çok sesli yayın örneği" olarak ifade etmektedir (2007: 483).

gazetenin matbaasını tahrip etmiştir (Çavdar, 1999: 401). Topuz, *Tan* gazetesine olan saldırının nedenlerini, Zekeriya Sertel'in son yazılarında CHP'lilerin yolsuzlukla suçlanmasına, Sertel'lerin DP'nin kurulması yönündeki çabalarının CHP'lileri rahatsız etmesine ve *Tan* gazetesinin Sovyet dostluğunu desteklemesine bağlamıştır (Topuz, 2003: 182).

"1949'da İzmir Belediyesi tarafından kurulan Radyo İstasyonu 1953'te devlet radyosuna dönüştürülmüş, böylece İzmir, radyo yayıncılığında Ankara ile İstanbul'dan sonra üçüncü büyük merkez haline gelmiştir. Radyo yayıncılığının devlet tekeli altındaki ilk on yılı, yazılı basın ardından radyonun da bir ideolojik aygıt olarak resmi ideolojinin tesisi ve içselleştirilmesi yolunda araçsallaştırıldığını göstermektedir. Bunun en çarpıcı örneği, iki yıl boyunca radyolarda Türk müziğinin çalınmasına getirilen yasaktır" (Elmas ve Kurban, 2011: 19).

Çalışmanın bu aşamasına kadar modernleşme ve basın ilişkisi incelenmiş ve basının geçirmiş olduğu evreler tarihsel bir bakış açısı ile sunulmuştur. Ancak, 1946 ile başlayan çok partili hayata geçiş, birçok alanda olduğu gibi basın alanında da önemli değişiklikler yaratmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın bu kısmından itibaren, basının çok partili hayattaki yeri betimlenmiştir.

4.4. Çok Partili Hayata Geçişte Basın

Türkiye'de çok partili hayata geçiş denemesi, iki kez gerçekleşmiştir. Öncelikle, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF), sonrasında ise Serbest Cumhuriyet Fırkası (SF) kurulmuştur. Bu partilere halk tarafından yoğun ilgi gösterilmiştir. Yeğen (1999: 76), yoğun ilginin nedenini şu şekilde betimlemiştir:

"Yeni rejimin merkeziyetçi baskısına karşı gösterilen hoşnutsuzluk ve muhalefetin dolaylı bir siyasal ifadesini, Cumhuriyet sonrasında sırasıyla, 1924 ve 1930 yıllarında kurulan iki siyasal partiye, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SF) gösterilen popüler ilgiden ve özellikle TCF'nin programından izlemek mümkündür" (Yeğen, 1999: 76).

Ancak her iki parti de kuruluşundan bir süre sonra kapatılmış ya da kendini feshetmiştir.

Türkiye, 1946'ya kadar tek parti iktidarı ile yönetilmiş, batılılaşma projesi de tek parti tarafından uygulanmıştır. Ancak, 1945'e gelindiğinde bir takım değişiklikler Türk siyasal hayatını etkileyecek yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Çok partili hayata geçiş sürecini şu şekilde ifade etmek mümkündür:

"1945'te Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması'na imza atılmasının ardından ülkenin demokratik ilkelere uyma yükümlülüğü altına girdiği bir dönemde, Türkiye'de tek partili rejimin devam etmesi artık mümkün değildir. 1947'de Türkiye Truman Doktrini'ni kabul eder; Marshall yardımından yararlanmak için demokrasi ve serbest girişim siyasetini uygulamak zorundadır. Bu zorunluluk, Demokrat Parti'nin (DP) kurulmasının ve 1950 genel seçimlerinde CHP'nin DP'ye yenilmesiyle çok partili sisteme geçişin yolunu açacaktır" (Elmas ve Kurban, 2011: 20).

"Çok partili döneme geçiş süreci, batılılaşma isteğinin bir uzantısı olan batı tipi demokrasiye geçme yönünde bir adımdır. Bu süreç aynı zamanda savaş sonrası uluslararası ortamda Türkiye'nin Batılılaşma anlamında yönünü Amerika'ya döndüğü döneme denk düşmektedir" (Kanlı, 2006: 31). Bir diğer yandan, bu dönemde, liberalleşme bağlamında önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Bu noktadan hareketle, "devletçi, sıkı şekilde denetlenen ve kendi kendine yeterli olmaya yönelmiş bir ekonomiden, liberal serbest pazar ekonomisine geçişteki esas dönüm noktası, DP'nin 1950'de iktidara gelişi değil İnönü hükümetinin 1947'de almış olduğu kararlardır" (Zürcher, 1995: 325).

Bir diğer yandan, 1945-1950 arası Türkiye ekonomisi için büyüme yılları olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda, DP'nin ekonomik yönelimleri iktidarı ele geçirmeden önce oluşan ekonomik realiteden gelmektedir (Zürcher, 1995: 314). Hatta, İnönü özellikle son yıllarda siyasal ve ekonomik alanda bir liberalleşme projesi başlatmış ve bu yolla DP'nin başarısını engellemeye çalışmıştır. Ancak, seçim sonuçları İnönü'nün bu girişiminin başarısız olduğunu göstermektedir (Zürcher, 1995: 316).

Basında da demokratikleşme eğilimlerinin hız kazandığı bu dönemde, "12 Temmuz Beyannamesi" önemli bir anlam taşımaktadır.

"Basın organları, 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra CHP'nin 1947 kurultayında partinin tüzük ve programını yeniden gözden geçireceğini ifade etmişlerdir. Hepsinde ortak olan kanı, CHP'nin çok partili yaşama uyum sağlaması, teşkilatında, mücadele metotlarında gerekli değişiklikleri yapması, ilkelerini daha kesin ve belirli bir hale koyması zorunluluğudur" (Gürkan, 1998: 298).

Ayrıca, "1947 yılının gazetelerinde, özellikle 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra geçmiş iki yılın demokratik gelişmeler açısından tartışıldığı pek çok makale görülmektedir" (Gürkan, 1998: 328). Bu bağlamda, basında bir demokratikleşme eğiliminden bahsedilebilir.

Bu dönemin önemli bir özelliği, basının, CHP iktidarını giderek daha fazla eleştirmesi ve DP'yi daha fazla desteklemeye başlamasıdır. Çok partili hayata geçiş döneminde, CHP etkisi altında olan radyo ve resmi ajans karşısında kitlelerin başlıca iletişim aracı, basın olmuştur (Koloğlu, 1992: 68). Bu dönemde, yüzlerce dergi ve gazetenin yayınlanmaya başladığını vurgulayan Koloğlu, basının muhalefetle birleştiğini ifade etmiştir (Koloğlu, 1992: 68). Bu bağlamda, DP büyük oranda basının desteğini sağlamıştır.

Bu bağlamda, DP'nin yaptığı işlerden bir tanesi, basın kanununda yeniden düzenlemelerdir. DP tarafından hazırlanan Basın Kanunu ile birlikte, 1931 tarihli matbuat kanunundaki hükümete tanınan yetkiler kaldırılmıştır (Önderoğlu, 2003: 71). Topuz, 1950 basın kanununu liberal bir kanun olarak ifade etmiş ve bu kanunla hükümetin basın üzerindeki denetiminin hemen hemen kaldırıldığını ifade etmiştir (Topuz, 2003: 193). Bu anlamda, tek partili dönemde baskı altında olan basın, DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte öncekinden daha rahat bir çalışma ortamı yakalamıştır. Ancak, bir süre sonra, DP'nin basın üzerindeki baskıları artacaktır.

Bu dönemde çıkan gazeteler, *Hürriyet*, *Milliyet*, *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Vatan*, *Tasvir*, *Yeni Sabah*, *Hergün*, *Ulus*, *Zafer*, *Son Posta* ve *Son Saat* gazeteleridir (Topuz, 2003: 186-190). Koloğlu, 1945'ten itibaren CHP'yi destekleyen *Ulus* gazetesi ile DP'yi destekleyen *Vatan* gazetesi arasında başlayan tartışmaların diğer yayın organlarına da yayıldığını ifade etmiş ve bu dönemde yayınlanan gazetelerin ana temasının "27 yıl süren CHP iktidarındaki kısıtlamalar" olduğunu ifade etmiştir. Bu ifade aynı zamanda DP'nin de başlıca sloganıdır (Koloğlu, 1992: 68). Kabacalı (1994: 235-236), bu dönemdeki gazeteleri şu şekilde ifade etmektedir:

"İlk dönemde de parti organı kimliği taşımayan başlıca gazeteler (Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet, Akşam, Tasvir, Yeni Sabah, Yeni İstanbul, Gece Postası, zaman zaman Vatan) Demokrat Parti'yi destekliyordu. Bunlardan önemli bir bölümü çok geçmeden desteğini çekecekti. Ankara'da yayımlanan Ulus ve Halkçı (sonra Yeni Halkçı) CHP'nin, Zafer DP'nin, Kudret Millet Partisinin yayın organıydı. Falih Rıfkı Atay'ın çıkardığı Dünya ile sahipleri milletvekili olan Vakit ve Tercüman CHP'ye, Son Posta ve Hergün DP'ye bağlı kaldılar" (Kabacalı, 1994: 235-236).

DP'nin iktidarında olan yıllar süresince, basın hakkında yapılan düzenlemeler giderek baskıların artmasına neden olmuş ve basının DP'ye olan desteği büyük ölçüde son bulmuştur. Tek partili dönem boyunca, CHP devletle bütünleşmiş DP ise böylesi bir ortamda iktidara gelmiştir. Bu nedenle, DP tarafından devralınan ordu ve bürokrasi DP'nin çekindiği kesim olmuştur. Zürcher, DP'nin yıllarca devletle yeniden bütünleşme eğilimini bu nedene dayandırmıştır (Zürcher, 1995: 322). Bu nedenle, DP, CHP'nin mal varlığına el koymuş, basın ve üniversiteler üzerindeki denetimini artıracak yasalar yapmıştır (Zürcher, 1995: 324).

Bu dönemde basın üzerindeki baskıları, Koloğlu şu şekilde özetlemiştir: "1955-1960 arasında 867 gazetecinin mahkûmiyetiyle sonuçlanan 2300 basın davası açılmıştır. Bu arada CHP'nin yayın organı Ulus ve yöneticilerinin üzerinde uygulanan mali baskıyı da özellikle belirtmek gerekir" (Koloğlu, 1992: 69). Bu nedenle, basın iktidar ilişkileri giderek gerginleşmiştir. DP, 1954 sonrası durgunlaşan ekonomi nedeniyle tepkilerle karşılaşmaya başlamış ve özellikle aydın, bürokrasi ve ordu arasında destek kaybı yaşamıştır. Bu nedenle, giderek sertleşen DP, ekonomik liberalleşmeyi kurtarmak için siyasal liberalleşmeyi feda etmiştir (Zürcher, 1995: 333-334).

DP döneminde yüksek tirajlı basının dayanak noktasının Atatürkçülük olduğunu ifade eden Koloğlu, bu dönemi şu şekilde betimlemektedir:

"Çok partili sistem başlatılırken yerleştirilen, Atatürk'e ve Devrimlerine dokunulmaması dogması şekilci olarak, fakat öyle inatla sürdürüldü ki bunun çoğulculuğa uymayacağını kimse ileri süremedi. Oysa daha iktidarı devretmeden önce CHP devrimlerden ödüne başlamıştı. DP ise, şekilci davranışta bir yandan 'Atatürk aleyhinde işlenecek suçları cezalandıracak yasa' ile CHP'yi aşıyor, ama diğer yandan Atatürk'ün faaliyetlerini de içeren 27 yıllık CHP iktidarını yererek Atatürkçülüğün temelini oymakta,

herkesten ileri gidiyordu. Basın da bu çarpık gidişe, 10 Kasım günleri siyah çerçeveli Atatürk resimleri ve her yıl içeriği pek az değişen anma sayfaları yayınlayarak katıldı. Nitekim 27 Mayıs 1960 hareketinin Atatürkçülük adına yapılması, basının bu alandaki etkinliğini kanıtlar" (Koloğlu, 1992: 75).

Bu bağlamda, basının 27 Mayıs müdahalesinde etkili olduğunu ifade eden Koloğlu, 1945-1960 arası dönemde esas hesaplaşmanın Atatürkçülükle olduğunu ifade etmiş ve 27 Mayıs müdahalesinin oluşmasında basının önemli bir katkısı olduğunu iddia etmiştir (Koloğlu, 1992: 77).

4.5. 1960 Askeri Müdahalesi ve Basın

27 Mayıs 1960'ta Milli Birlik Komitesi yönetime el koymuş ve DP'nin basın üzerine koyduğu yasaklar kaldırılmıştır. Bu bağlamda, tutuklu olan gazeteciler serbest bırakılmış ve DP taraftarı gazetelerin bazıları susmuş bazıları da Milli Birlik Komitesi taraftarı olmaya başlamıştır (Kabacalı, 1994: 276). Koloğlu, "bu döneme basın, yazma ve söyleme özgürlüklerini güvenceye almak için her önlemini içeren 1961 anayasası ile başladı" ifadesini kullanmıştır (Koloğlu, 1992: 78). Bu anlamda, 1960 sonrası basın giderek daha çok hak elde etmiş ve giderek daha da kitleselleşmiştir. İspat hakkı, yayın yolu ile işlenecek suçlar kanununun kaldırılması gibi haklar elde eden basın, basın özgürlüğü konusunda bir takım değişiklikler yaşamıştır (Topuz, 2003: 237). Topuz'a göre, bu özgürlük havası içerisinde sol basın da gelişmeye başlamış ve çeşitli dergi ve gazeteler çıkartılmıştır (Topuz, 2003: 238). Bu dönemde basın alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır.

"Düşünceye ve yoruma yer veren gazeteler geniş okuyucu kitlelerine seslenmeye başladı. Atatürk Devrimleri'ni destekleyen gazeteler bütün konulara ışık tutarak politik ve ekonomik konularda yeni çözüm yolları öne sürdüler. Cumhuriyet'in tirajı 160 bine, Akşam'ınki 150 bine, Milliyet'inki de 200 bine yükseldi" (Topuz, 2003: 238).

Bir diğer yandan, 1961 anayasası ile birlikte gazete içeriklerinde bir zenginlik yaşanırken basım teknikleri ve dağıtım işlerinde de gelişmeler yaşanmıştır (Koloğlu, 1992: 78). Ancak, "DP'yi deviren 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından kitle iletişiminde

meydana gelen en önemli gelişme, 1964'te Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun (TRT) kurulması olmuştur" (Elmas ve Kurban, 2011: 21).

"Halka yönelik televizyon yayınları 1967'de başlamış ve televizyon yavaş yavaş, devletin kitlelere ulaşmasında en yenilikçi ve en etkili araç haline gelmiştir. 1960'lı yıllar aynı zamanda, ülkede sol, milliyetçi ve İslami hareketlerin kamusal alanda görünür hale geldiği, ciddi bir toplumsal ve siyasal hareketliliğin yaşandığı yıllardır. 1960 darbesinin ardından yapılan 1961 Anayasası, paradoksal bir biçimde, ordunun ve yargının seçilmiş hükümetler üzerindeki vesayetinin kurumsallaşmasına sebep olurken, ifade ve örgütlenme özgürlüğü açısından önemli kazanımlar getirmiştir" (Elmas ve Kurban, 2011: 21).

Bu noktadan hareketle, 1960 sonrası yaşanan gelişmeler basını birçok alanda rahat bir zemine çekmiştir. Ancak, "bu liberal dönem fazla uzun ömürlü olmadı. Türk toplumu için özgürlüklerin bir lüks ve çağdaş demokratik anayasal sistemin fazla geniş olduğu gerekçesiyle 1971'de askeri müdahale yapıldı. Yapılan yasa değişiklikleriyle aşırı bulunan özgürlükçü yapı sınırlandırıldı" (Koloğlu, 1992: 78). 1960 askeri müdahalesi sonrası 1971 muhtırasının yaşanması askerin merkezi konumu yeniden ele geçirmesi bağlamında okunabilmektedir. Basın da bu dönemden etkilenen bir kurum olmuştur.

Bu dönemde, yönetime getirilen Nihat Erim hükümeti 1961 anayasasındaki basın özgürlüğü ile ilgili 22. ve 27. maddeleri değiştirdi (Topuz, 2003: 250). Bu dönemde, Cumhuriyet, Ant Dergisi, Bugün, Yeni Sabah gazeteleri kapatıldı (Topuz, 2003: 249-250). 1973 sonrası yapılan seçimler sonrasında ülkedeki karışıklık hızlanarak devam etmiş ve bu dönemde birçok gazeteci katledilmiştir (Topuz, 2003: 253).

1973-1980 arası dönem, ülke içerisinde oldukça karışık bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde, anarşi ve terör hızla yükselmiştir ve siyasi cinayetler çoğalmış, kitlesel çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde milliyetçi cephe hükümetleri, Türk siyasal hayatına egemen olmuştur. Ülkücü gruplar bu dönemde terör olaylarına karışmış ve bu durum Milliyetçi Cephe hükümetlerinin göz yumduğu bir durum olmuştur (Kabacalı, 1994: 323).

"Bu dönemin basını, genel çizgileriyle, "ortada, ortanın solunda ve solda" yer alan yazarlar yayın organları bir kümede, sağdaki yazarlar ve yayın

organları ikinci bir kümede toplanmak üzere, ikiye ayrılabilir. Birinci kümede Hürriyet, Milliyet, Günaydın, Cumhuriyet ile uzun ömürlü olamayan Dünya, Vatan, Politika, Aydınlık ve Demokrat (son üçü 12 Eylül 1980'de kapatıldı) yer almaktadır. İkinci kümedekiler Tercüman, Bayrak, Son Havadis (AP), Yeni Asya (AP), Sabah (AP), Hergün (MHP), Milet (MHP), Orta Doğu (MHP), Milli Gazete (MSP), Yeni Devir (MSP)'dir; Bu kümedekilerin bazıları belirli dinsel gruplarla da ilişkilidir. Her iki kesim de, sayıları giderek artan dergiler çıkardılar" (Kabacalı, 1994: 324).

Kabacalı, gazetelerdeki bu çeşitliliğin ilk bakışta demokratik bir çeşitlilik olarak görüldüğünü ancak, büyük gazeteler dışındaki gazetelerin bir "sağrılar diyalogu" halinde olduklarını ifade etmiştir (Kabacalı, 1994: 324). 1960-1971 askeri müdahaleler sonrası ülkede bir kez daha askeri müdahale gerçekleşmiş ve 1980 darbesi yaşanmıştır. "12 Eylül 1980 sonrasında bütün siyasal kurum ve kuruluşlar ortadan kaldırılarak depolitizasyona da yönelindi. Basın sansür edildi, güdümlendi, cezalandırıldı" (Kabacalı, 1994: 334).

4.6. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Basın

"Ekim 1973 seçimlerinden 12 Eylül 1980'e kadar süren koalisyon hükümetleri döneminde anarşi ve terör hızla tırmandı. Hemen her gün siyasal cinayetler işleniyor, bunlardan birçoğunun failleri bulunamıyordu" (Kabacalı, 1994: 323). Bu sürecin sonunda, 12 Eylül 1980 darbesi yaşanmıştır. Sürecin 1980 darbesine dönüşmesi ile birlikte, siyasal partiler feshedilmiş, sendika ve derneklerin faaliyetleri durdurulmuştur (Önderoğlu, 2003: 75). Bir diğer açıdan, 1980 darbesi sonrasında aktif bir şekilde her şeye müdahale eden Milli Güvenlik Konseyi (MGK), kabine dışında, eğitim, basın, ticaret odaları ve sendikaları da denetlemeye başlamıştır. Bu bağlamda, gazetelerin kapatılması, gazetecilerin tutuklanması gibi işlemler sıklıkla yapılır hale gelmiştir (Zürcher, 1995: 406).

1980 darbesi sonrasında basın, oldukça baskı altına giren kurumlardan bir tanesi olmuştur. Koloğlu, 1980 öncesinde basının siyasal ve sosyal etkenlerle irdelendiğini belirtmiştir. Ancak, 1980 sonrasında ekonominin belirleyiciliğinin daha belirleyici bir hal aldığını vurgulayan Koloğlu, 24 Ocak kararlarının basın için de bir dönüm noktası olduğunu ifade etmiştir (Koloğlu, 1992: 85-86). Bu dönemde, basın organlarının

sahiplik yapısı değişmeye başlamış ve işadamları gazetecilik alanına girmiştir. Basın alanında oluşan bu yeni durum, medya-siyaset ilişkisini ekonomik bağlamda yeniden kurmuştur.

12 Eylöl darbesi ile birçok basın-yayın organı baskı altına alınırken birçok gazeteci de çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Bunun nedenini, Koloğlu (1992: 95), 12 Eylöl sonrası kurulacak "demokratik parlamenter" dzenin basından rahatsız olmamasına bağlamıştır.⁴²

Bu dzenimin etkin siyasal partisi Turgut Ölal ile Anavatan Partisi'dir (ANAP). Zürcher, ANAP için şu ifadeleri kullanmıştır: "Parti, kendisi de modern sanayi burjuvazisinin ve Anadolu'nun küçük işadamlarının bir koalisyonu olan eski Adalet Partisi'nin, dinci Milli Selamet Partisi'nin ve faşist Milliyetçi Hareket Partisi'nin desteğini almıştır" (Zürcher, 1995: 412).

ANAP, 1983'te sivil siyasete geçmiş, söylemlerinde ise, liberalizmin savunuculuğunu yapmıştır. Koloğlu, 1987 yılına kadar basının ANAP desteğinin en üst düzeyde olduğunu vurgulamıştır (Koloğlu, 1992: 100). Ancak, ANAP iktidara geldikten sonra, basının arzu ettiği gibi bir özgürlük ortamı olmamış, tam tersine bu dönemde basın olabildiğince baskı altına alınmıştır. ANAP döneminde basına yapılan baskıları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

"Özgürlükleri ve sadece ticarete değil her alanda liberalizmi getireceği umuduyla basın tarafından da desteklenen bu parti, 1989 sonuna kadar 2627 gazeteci hakkında 1820 dava açılmış, 12.8 milyar Türk lirası tazminat hükmü verilmiştir. 26 gazeteci 784 yıl hüküm giymiş, 195 kitapla 260 diğer yayın yasaklanmıştır" (Koloğlu, 1992: 95).

1991'de yapılan yasa değişiklikleri ile basına olduğundan daha ağır koşullar getirilmiştir. Bu dönemde, "dinci" ve "komünist" görüşlere karşı dzenlenen maddeler ile, "terör örgütü, propagandası, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, devletin otoritesini zaafa uğratmak" gibi yasalarla basın daha da ağır koşullar altına alınmıştır (Koloğlu, 1992: 96-97).

⁴² Bu dönemde basında bir temizlik yapıldığını ifade eden Koloğlu, dzenimin basın davalarını şu şekilde ifade etmiştir: "237 kitap yasaklandı, 796 gazeteci hakkında 632 dava açıldı, 218'i hapis cezasıyla sonuçlandı. 1991 başında 28'i cezaevinde bulunan 44 gazeteci hakkında toplam 4 bin yılı geçen hapis cezası verildi. Bunlar arasında üç yazı işleri müdürü, 1717 yıl hapis cezası aldı. El konulan 133 bin kitap da yakıldı. Bunların hemen hepsi sol yayınlardı. Haklarında soruşturma açılmış kişilerin basından uzaklaştırılması sağlandı" (Koloğlu, 1992: 95).

"Muhalefeti ANAP'tan sonraki politikalarını açıklamaya zorlayan basın, bir iktidar boşluğunun varlığını vurgulamaktan, hele 1980 öncesi düzeyinde bir terör var olduğu halde, bunu belirtmekten ısrarla kaçınmıştır. Bu ihtiyatlı davranış, 24 Ocak - 12 Eylül işbirliği ile oluşturulan siyasal yapının tehlikeye düşürülmemesi arzusundan doğuyordu. Bu yapı ekonomik liberalizmin yanına Atatürkçülüğü temsilen Cumhuriyetçilik ve Laikliğin eklenmesiyle oluşmuştu" (Koloğlu, 1992: 101).

12 Eylül ara rejimi dönemindeki uygulamalara değinmeyen basın, Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığına, Cumhuriyet gazetesi dışında, tepki göstermemiştir. ANAP'a olan destek ise 1987'ye kadar en üst düzeyde tutulmuştur (Koloğlu, 1992: 100). ANAP döneminde basının eleştirdiği konulardan bir tanesi de Özal'ın Cumhurbaşkanı olma isteğidir. Büyük basının desteklediği kişi Kenan Evren'dir. "Orduyu kontrolde tutacağına ve gerektiğinde planların gerçekleştirilmesinde Atatürkçülük adını daha etkili ve yetkili şekilde kullanabileceğine inanılıyordu" (Koloğlu, 1992: 101).⁴³

1984 sonrasında Kemalist ve Sosyalist basının yeni cami inşaatlarına, imam hatiplilerin üniversiteye girmelerindeki artışa, okul kitaplarında dinsel içeriklerin artmasına, İslami yayınların artışına ve içki, sigara kullananlara saldırıların çoğalmasına değinen haberler yapmışlardır. Bir diğer yandan, kabine üyelerinin dinsel içerikli törenlere katılımları da haberleştirilmektedir (Zürcher, 1995: 420). Bir diğer açıdan, 1980 sonrası türban sorunu, laiklik tartışmalarının yoğunlaştığı konu olarak ifade edilebilmektedir. Hatta bu dönemde, meclisten türban takmanın serbestleşmesi yönünde bir yasa da geçirildi, ancak Anayasa Mahkemesi bunu iptal etti. 1989'da türban takmaya izin verme işini Rektörlere bırakan bir kararname yayınlandı. Profesör Muammer Aksoy ve Bahriye Üçok bu dönemde aşırı dinciler tarafından öldürüldü (Zürcher, 1995: 421). Koloğlu, türban konusunun, şekilci Atatürkçülüğün bir simgesi haline getirildiğini vurgulayarak, 1980'lerde basında ayakta kalmaya çalışan bir Atatürkçülük olduğunu ifade etmiştir (Koloğlu, 1992: 102).

1991 seçimleri sonrasında kurulan DYP-SHP koalisyonunda basın ve kamuoyu oldukça rahat bir çalışma ortamına girmiştir. Ancak, bu süreç fazla uzun sürmemiştir (Zürcher, 1995: 423-424).

⁴³ "Özal ve yakınları hakkında, aile özelliklerine kadar inen habercilikle hiçbir ilgisi olmayan kampanyaların o dönemde hızlanması, bundan dolayı, rastlantı değildir" (Koloğlu, 1992: 101).

1990'lı yıllar laiklik tartışmalarının giderek yoğunlaştığı bir dönem olarak ifade edilebilmektedir. 1990'lı yıllarda yaşanan önemli olaylardan bir tanesi 28 Şubat sürecidir. 1990'lı yıllarda yükselişe geçen parti, dini ideolojik referansı ile bilinen Refah Partisi (RP)'dir. 1996 yılında Refah Partisi ile DYP arasında bir koalisyon kurulmuştur. Gönenç (2006: 148), Refah Partisi'ni uzak çevrenin temsilcisi olarak ifade etmektedir. Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki koalisyon, 28 Şubat süreci ile birlikte son bulmuştur.

Topuz, 1997 basınında geniş yer bulan olaylardan bir tanesini, Başbakan Erbakan'ın Başbakanlık konutunda, cemaat liderlerine verdiği iftar yemeği olarak ifade etmiştir. Topuz bu durumu, "ilk kez Ankara'da, Atatürk'ün kurduğu laik bir rejimin başbakanı, başbakanlıkta provokasyon havası taşıyan bu tür bir gösteri düzenliyordu. Medya günlerce bu olaydan söz etti. Bu çok sakıncalı bir gidişti" şeklinde ifade etmektedir (Topuz, 2003: 306). Bir diğer yandan, "yaygın medya, "laikliğe" karşı bir darbe olarak gördüğü bu hükümetten kurtulmak için çaba harcarken, "ulusal bütünlüğe" karşı bir tehdit olarak görülen sol, Kürt ve İslami basın baskı görmeyi sürdürdü" (Önderoğlu, 2003: 85). "Erbakan iktidarının sonu ise 28 Şubat 1997'de yapılan MGK toplantısından sonra geldi. İslami sermaye ve yayın kuruluşlarında yer aldığı çevrelere karşı bir dizi önlemleri içeren "tavsiye" kararını Başbakan Necmettin Erbakan imzaladı" (Önderoğlu, 2003: 85).

28 Şubat sürecini Kemalist merkezi değer sisteminin tahkim edilmesi şeklinde ifade eden Gönenç, bu dönemde, "milli görüş" içerisinde bir parçalanmanın başladığını ve AKP'nin kurulduğunu ifade etmiştir (Gönenç, 2006: 148). AKP, yapılan seçimlerden iktidar olarak çıkmış ve devam eden süreçte üçüncü kez iktidarı tek başına elde etmeyi başarmıştır.

4.7. 2000'lerde Siyasal İktidar ve Basın

2000'li yıllarla birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Türk siyasal hayatına hakim olmuştur. İlki 2002'de yapılan seçimlerde tek başına iktidara gelen AKP, yapılan üç seçimde de birinci parti ve tek başına iktidar olmuştur.

Doğan, Çukurova, Uzan, Sabah, İhlas ve Doğu grubu AKP'nin iktidara geldiği dönemde medyaya hakim gruplar olarak ifade edilmiştir. Bu süreçte, önce Uzan

Grubuna daha sonra da Ciner grubunun kontrolünde olan ATV-Sabah grubuna el konulması ile birlikte medyanın sahiplik yapısı değişime uğramıştır. Adaklı'nın ifadesi ile, TMSF'nin ATV-Sabah grubuna el koyması ile birlikte "AKP'nin medya sektörüne kendi rengini verme çabaları" belirli bir seviyeye ulaşmıştır. Bu bağlamda, "AKP medyası ve diğerleri" şeklinde bir yapılanma oluşmuştur (Adaklı, 2010: 561).

AKP, iktidara geldiğinde ilkin medyanın desteğini almış bu destek ise 2004 yılında bozulmaya başlamıştır (Kurban ve Sözeri, 2012: 54). İktidarla sorun yaşayan gruplardan bir tanesi Doğan grubudur. Adaklı'ya göre:

"2002 seçimleri öncesinde AKP'ye karşı temkinli yayın politikaları izleyen grup (özellikle grubu en fazla temsil ettiği söylenebilecek olan Hürriyet), seçimde beklenmedik bir başarı kazanınca AKP ile farklı bir işbirliği zemini arayışına girmiş, ama bu ikilinin ilişkisi, Türkiye politikasının gelgitlerine paralel olarak sürekli bir gerilimi yansıtmıştır" (Adaklı, 2010: 567).

AKP ile Doğan grubu arasındaki ilişki "Deniz feneri" tartışmaları ile birlikte negatif bir hal almıştır (Adaklı, 2010: 571). 2009'da ise, Doğan grubu, 2,5 milyar dolar para cezası almıştır. "Hükümet bunu vergi kanunlarının yürütülmesiyle ilgili rutin bir olay olarak gösterirken, birçok kişi bu para cezasını hükümet karşıtı ve asker yanlısı pozisyonu nedeniyle şirkete verilen bir ceza olarak yorumlamıştır" (Elmas ve Kurban, 2011: 57).

2000'li yıllarda iktidara gelen AKP'nin kendi medyasını yarattığını ifade eden Demir (2008), "Bunu yaparken Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu (BDDK), Türkiye Mevduat Sigorta Fonu (TMSF) gibi kurumları, Maliye Bakanlığı'nı ve çeşitli devlet imkânlarını kullanan AKP, bunun neticesinde çok güçlü bir iktidar medyasına sahip olmuştur" ifadesini kullanmıştır.

2000'li yılların sonunda, "On beş medya grubunun en büyük sekizi Albayrak, Doğan, Çukurova, Ciner, Çalık, Feza, Doğuş ve İhlas gruplarıdır. Tüm büyük özel televizyon ve radyo istasyonları, gazeteler ve dergiler bu gruplara aittir" (Elmas ve Kurban, 2011: 30). "Hemen her medya grubunun enerji, telekomünikasyon, finans, inşaat gibi sektörlerde yatırımları bulunmaktadır" (Kurban ve Sözeri, 2012: 25).

İslami cemaate mensup olduğu ifade edilen (Elmas ve Kurban, 2011: 31), Albayrak grubu, bünyesinde birçok farklı sektörden şirket bulundururken aynı zamanda Yeni Şafak gazetesi, Yeni Şafak internet sitesi, TVNET ve Derin Tarih dergisinin

sahibidir.⁴⁴ Araştırmanın inceleme birimlerinden olan Yeni Şafak gazetesi, Adaklı (2010: 602-603)'nın AKP'ye yakın medya organları tablosunda, AKP'ye yakın gazete olarak ifade edilmiştir.

Doğan grubu da medya alanında oldukça etkin olarak ifade edilmektedir. Sönmez (2003: 114)'in ifadesi ile 1990'ların en hızlı büyüyen grubu Doğan grubudur. Bu grubun sahibi olduğu medya organlarını şu şekilde ifade etmek mümkündür: Hürriyet, Posta, Radikal, Hürriyet Daily News, Fanatik, Kanal D, CNN Türk, Radyo D, Slow Türk, CNN Türk Radyo, Doğan Haber Ajansı, Doğan Dağıtım ve birçok başka yatırım.⁴⁵ Doğan grubuna ait olan Hürriyet gazetesi, AKP'nin politikalarına karşı duruş sergileyen bir yayın organı olarak ifade edilmektedir. Adaklı (2010: 567)'nin ifadesi ile Doğan grubunu en fazla temsil eden gazete Hürriyet'tir ve AKP'nin 2002'de iktidara gelmesinden itibaren dönem dönem Doğan grubu ile AKP arasında çeşitli gerilimler yaşanmıştır. Bu gerilimlerden bir tanesi de Hürriyet gazetesi tarafından sürmanşette verilen "Deniz feneri" davasıdır (Adaklı, 2010: 571).

Çukurova grubu ise bünyesinde, Akşam gazetesi, Show TV, Alem, Alem FM, Digtürk, Sky Türk 360, Güneş, Lig TV ve daha birçok medya organını bulundurmaktadır.⁴⁶ Ciner Grubu, Haber Türk televizyonunun yanı sıra Haber Türk gazetesi, C yapım filmcilik ve ekonomi kanalı olan Bloomberg TV'ye sahiptir.⁴⁷

Çalık Holding'in sahibi olduğu medya organları, Sabah, Takvim, Fotomaç, Yeni Asır, ATV ve İzmir TV'dir.⁴⁸ Çalık holdingin sahibi olduğu Sabah gazetesi de Adaklı (2010: 602)'nın AKP'ye yakın olan gazeteler sınıflandırmasında bulunmaktadır.

Doğuş grubu, bünyesinde NTV, MSNBC, CNBC-e, Virgin, National Geographic, Condé Nast, Star TV, NTV Spor, Kral TV ve birçok radyo ve dergi'yi barındırmaktadır.⁴⁹ İhlas Grubu ise, Türkiye Gazetesi, TGRT Haber TV, TGRT Belgesel TV, TGRT FM, İhlas Haber Ajansı'na sahiptir.⁵⁰

⁴⁴ <http://www.albayrak.com.tr/Sektorsirket>. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

⁴⁵ <http://www.doganholding.com.tr/yatirimlar/medya.aspx>. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

⁴⁶ http://www.cukurovaholding.com.tr/medya_grup.asp. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

⁴⁷ <http://www.cinergroup.com.tr/medya>. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

⁴⁸ <http://www.calik.com.tr/iletisim/medya>. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

⁴⁹ http://www.dogusgrubu.com.tr/web/23-92-1-1/dogus_grubu_-_tr/sectorler/medya/dogus_yayin_grubu. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

⁵⁰ <http://www.ihlasyayinholding.com.tr/Default.aspx?q=llH7QcKB1h>. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

Feza gazetecilik ise, bünyesinde Zaman, Today's Zaman, Cihan Haber Ajansı, Aksiyon Dergisi, zaman kitap, Cihan medya dağıtım'ı bulundurmaktadır.⁵¹"Feza, Samanyolu Grubu'yla bir ortaklık anlaşmasına sahiptir. Her iki grup da Türkiye'de okul ve üniversiteler işleten ve dünya genelinde çeşitli sektörlerle yatırım yapan, hayli iyi örgütlenmiş bir Müslüman muhafazakâr cemaat olan Fethullah Gülen hareketiyle ilişki içindedir" (Elmas ve Kurban, 2011: 30). Bu bağlamda, "klasik bir medya holdingi yapısı arz etmese de, esas olarak Zaman gazetesi ve Samanyolu TV ile varlık gösteren Fethullah Gülen cemaatine yakın Feza Grubu'nun reklam pastasındaki değilse bile ülke politikasındaki etkisi herkes tarafından bilinmektedir" (Adaklı, 2010: 585).

Araştırma kapsamında incelenen bir diğer gazete de *Star* gazetesidir. *Star* gazetesi de Adaklı (2010: 602-603)'nın AKP'ye yakın gazeteler tablosunda yer almaktadır. Bu bağlamda, "2002-2008: Türk medyasında AKP etkisi" başlıklı makalesinde AKP'ye yakın gazeteleri ve bu gazetelerin genel yayın yönetmenlerini belirten Adaklı (2010: 602-603), AKP'ye yakın gazeteleri şu şekilde ifade etmiştir: *Anadoluda Vakit, Bugün, Sabah, Star, Takvim, Taraf, Yeni Şafak* ve *Zaman* gazeteleri.

Araştırma kapsamında incelen gazetelerden olan *Vatan* gazetesi ise Doğan grubunun elinde iken, 2011 yılında Demirören ve Karacan gruplarının ortak olduğu DK gazetecilik ve yayıncılık A.Ş. tarafından satın alınmıştır. Ancak, bir süre sonra iki grup arasındaki ayrılık *Vatan* gazetesinin Demirören grubuna geçmesi ile sonuçlanmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen bir diğer gazete de, *Cumhuriyet* gazetesidir. *Cumhuriyet* gazetesi, Sönmez'e göre Yunus Nadi'nin kurduğu ve gazeteci kökenli aile şirketlerinin Kemalist sol kanadını temsil eden bir nitelik göstermektedir (Sönmez, 2003: 109). *Cumhuriyet* gazetesinin imtiyaz sahibi, Cumhuriyet Vakfı adına Orhan Erinç'tir. Bu bağlamda, Sönmez (2003: 109)'in ifadesi ile gazeteci aile şirketleri endüstriyel bir anlayışa geçerken pek zorlanmamışlar, ancak Cumhuriyet gazetesi bu sürecin dışında kalmıştır.

Özetlemek gerekirse, "Türkiye'de yazılı basın 1950 öncesi tek parti yönetiminin kontrolünde, onun aracı olarak faaliyet gösterdi ve ağırlıkta o dönemde çıkan gazeteler için satış ve ilan gelirleri tali bir rol oynadı. Gazete ile kitlelere hükmetmek ve belli mesajları iletmek daha önplanda oldu" (Sönmez, 2003: 108). "1948-1950 yıllarında işadamları basınla ilgilenmeye başlamış ve babıalide yeni bir dönem başlamıştır"

⁵¹ <http://ik.zaman.com.tr/ik/mainAction.action>. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

(Topuz, 2003: 329). 1960'lı ve 1970'li yılları, medyanın holdingleşmesi izlemiş ve 1980 ve 1990'lı yıllarda medya sektöründe "filler savaşı" yaşanmıştır. Bu dönemde, medya kâr fonksiyonunun ötesinde daha çok bir silah olarak kullanılmak amacı ile satın alınmaya başlanmıştır (Sönmez, 2003: 109). Bu bağlamda, gazeteci kökenli ailelerden işadamlarının eline geçen gazetelerin sahiplik yapısı değişmeye başlamıştır. "Türkiye'nin 1980'lerdeki ekonomik dönüşümü, takip eden on yıllık dönemde çok güçlü medya holdinglerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır" (Elmas ve Kurban, 2011: 23).

Gelinen son dönemde ise, hâkim siyasal erk ile ona muhalif siyasal oluşumlar medya alanında da kendini var etmektedir. Bir diğer yandan, medya alanında oldukça güçlü grupların da varlığını ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda:

"Türkiye siyasetinin, ikili karşıtlıklarla (binary opposition) "çalışan" ideolojilerin konjoktürel bir örneği olarak, "Cumhuriyete sahip çıkan laikler" ve "islamcı-şeriatçı bir yönetimi" hedefleyenler biçiminde parçalanması, medya dolayısıyla belirli bir meşruiyet zeminine oturtulmuştur. Böylesi bir konjoktürde AKP, medyayı da doğrudan sahiplik stratejisiyle ele almış ve "girdiği mücadeleden" görünüşe göre oldukça da başarılı çıkmıştır. Bu partiye yakın yayın organları "tekelci medya", "demokrasi", "ifade özgürlüğü", "tarafsızlık" gibi kavramlar üzerinden geleneksel yapılara karşı belirli bir meşruiyet alanı kazanmıştır" (Adaklı, 2010: 604).

Basın modernleşme ilişkisinin incelendiği bu kısım ile günümüz basın ortamının bir fotoğrafı çekilmeye çalışılmıştır. Bu aşamadan sonra ise, çalışma kapsamında incelenecek haberlerin çözümlemeleri yapılmıştır.

İkinci Bölüm

1. İktidar Muhalefet Polemiklerinin Türkiye Basınındaki Sunumu

1.1. Çalışmanın Yöntemi

AKP ile CHP arasındaki polemikleri merkez-çevre çatışması bağlamında okumayı amaçlayan bu çalışma için *Eleştirel Söylem Çözümlemesi* yöntemi kullanılmıştır (Teun A. Van Dijk, 1983: 20-43; 1988a; 1988b; 2003: 13-112; 2005: 315-375; Peter Teo, 2000:7-49; Norman Fairclough, 1995). Hükümeti destekleyen ve desteklemeyen farklı ideolojik referanslı 6 gazetede yer alan polemik haberleri analiz edilmiştir.

Cumhuriyet, *Hürriyet*, *Vatan*, *Yenişafak*, *Star* ve *Zaman* gazeteleri, araştırma kapsamında incelenen gazeteler olarak seçilmiştir. Bahsi geçen gazetelerin ideolojik referansları şu şekildedir: *Cumhuriyet* (ulusalcı), *Hürriyet* (liberal), *Vatan* (liberal), *Yenişafak* (muhafazakar), *Star* (muhafazakar), *Zaman* (muhafazakar). Bu gazeteleri hükümeti destekleyen ve desteklemeyen gazeteler olarak ayırmak mümkündür. Bu bağlamda, *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Vatan* gazeteleri hükümeti desteklemeyen gazeteler iken; *Star*, *Yenişafak* ve *Zaman* gazeteleri hükümeti destekleyen gazeteler olarak ifade edilebilir.

İncelenen gazetelerde yer alan AKP-CHP polemik haberlerinin söylemleri analiz edilmiştir. Çünkü “haberde egemen söylemler temsil edilir ve metin egemen söylemlerin etrafında kapanır. 1970 sonrasında yapılan çok sayıda eleştirel metin analizi, haber metinlerinin egemen söylemler etrafında nasıl kapandığının somut örnekleri ile doludur” (İnal, 1996: 99-100). Bir diğer yandan, “haberlin içeriksel ve anlamsal örüntüsünü çözümlemek, bir yanılla da bu iktidar mücadelesinin sonuçlarının görünür olduğu bir ana odaklanmaktır” (Dursun, 2004: 330).

Çalışma için kullanılan *eleştirel söylem çözümlemesi* yöntemine Teun A. Van Dijk (1983: 20-43; 1988a; 1988b; 2003: 13-112; 2005: 315-375) ve Peter Teo (2000:7-49)’nun çalışmaları kaynak oluşturmaktadır.

Van Dijk'a göre haber söylemi *makro* ve *mikro* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Haberin *makro* yapısında, tematik ve şematik yapı yer almaktadır. Tematik yapıda, üst

başlık, başlık, alt başlık, spot ve haber girişleri ögeleri bulunmaktadır. Haberin *mikro* yapısında ise, sentaktik⁵² çözümleme, sözcük seçimleri, bölgesel uyum ve haberin retoriği gibi unsurlar bulunmaktadır (akt. Ertan Keskin, 2004: 392; akt. Özer, 2011: 85).

Peter Teo (2000: 14)'ya göre, haber başlıkları az kelime ile çok bilgi vermek zorundadır. Bu nedenle, başlığın maksimum etkisi için, başlık için kullanılan her kelime dikkatlice seçilir. Bu bağlamda, başlıklar, genellikle ideolojik değerleri ve tutumları kapsar (Teo, 2000: 14). Bir diğer yandan, Van Dijk, bir metinde önde yer alan cümlelerin daha fazla vurgu aldığını ifade ederek, manşet, başlık, özet gibi içeriklerin metnin başında yer aldığını ve en önemli önermelerle doldurulmaya eğilimli yerler olduğunu ifade etmektedir (Van Dijk, 2003: 70-71). Dolayısıyla, haberin *makro* yapısı olarak ifade edilen bu unsurlar ideolojik anlamlar taşıyabilmektedir.

Haberin *makro* ve *mikro* yapısının ele alındığı bu çalışmada, yapılan semantik ve sentaktik analizlerde, *haberde öne çıkan kişiler, haberde öne çıkan temalar, haberde kullanılan kelime tercihleri, haberdeki aşırı kelime vurguları (over-lexicalization), sentaktik analiz ve doğrudan alıntılar* incelenen kategorileri oluşturmaktadır. Bahsi geçen kategoriler, incelenen haberlerin hem *makro* hem de *mikro* yapı unsurlarında incelenmiştir.

Van Dijk (2005: 350) "seçmecî kaynak kullanımı, tekdüze haber temposu ve öykü başlığının seçimi yoluyla haber medyası hangi haber aktörlerinin kamuya yeniden sunulacağına, onlar hakkında ne söyleneceğine ve özellikle nasıl söyleneceğine karar verir" ifadesi ile iktidarın yeniden üretiminde medyanın rolüne vurgu yapar. Bu bağlamda, medyanın *haber aktörü* olarak *kimi* seçtiği ve seçilen kişinin *nasıl* sunulduğu önemli bir durumu oluşturur. Bu noktadan hareketle, *haber aktörü* olarak öne çıkan kişi ve bu kişinin nasıl sunulduğu önemli bir noktaya oturmaktadır.

Çalışma kapsamında haberin *makro* ve *mikro* yapısına uygulanan bir diğer kategori, *kelime seçimleridir*. Van Dijk (1988a: 81)'a göre, haber için kullanılan kelime tercihleri, konuşanların tutum ve ideolojilerini işaret ediyor olabilir. Bu nedenle, kullanılan kelime tercihleri haber içerisindeki ideolojik yapılanmayı ortaya çıkarabilmektedir. Diğer yandan, cümlenin sentaksı da ideolojik yapılanmayı açığa çıkarabilen bir unsurdur.

⁵² Sentaktik: Eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi için kullanılan sentaktik çözümlemede cümlenin yapısı incelenmektedir.

Van Dijk (1988b: 11) haber söyleminin semantik ve sentaktik uyumunu şu şekilde belirtmektedir: "Cümle sentaksı bir olaydaki katılımcıların anlamsal rollerini kelime düzeni, özne nesne ilişkisi ya da aktif pasif formun kullanımına göre belirlemektedir." Bu bağlamda, Van Dijk (1988b: 11)'a göre, basında kullanılan dilin gramatik analizi, gazetecinin veya gazetenin bakış açısını ortaya çıkarabilir. Bu noktadan hareketle, Van Dijk, cümlede aktif veya pasif yapının kullanılması ve haberdeki sözcük dizimine işaret eder. Van Dijk, verdiği örnekte, "Polis göstericiyi öldürdü" ile "gösterici polis tarafından öldürüldü" cümlesi arasındaki farka işaret eder ve cümlelerin aktif ve pasif yapısına değinir (Van Dijk, 1988b: 11).

“Sözcük seçimleri (lexicalization) ve cümle yapıları (sentaks) tüm iletişim araçlarında yer alan haberler için önemlidir. Dil bir mücadele alanıdır. Toplumda varolan güç/iktidar ilişkilerinin kurulduğu ve sürdüğü ortam dil ve söylemlerdir. Haber metinlerindeki kapanma ve sıkı (tight) bir metnin yapılması, sözcük seçimleri sentaksyla yakından ilişkili bir sorundur. “Başbakan...belirtti” ifadesi, “başbakan...öne sürdü” veya “başbakan...iddia etti” cümlelerinden farklı bir vurguyu taşır” (İnal, 1996: 102).

Bu bağlamda, incelenen polemik haberlerinde, haberde kullanılan *kelime tercihleri* ve *cümle yapıları* (aktif/pasif) açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen *doğrudan alıntılar* (tırnaklı ifadeler)⁵³ ve *aşırı kelime vurguları*⁵⁴ (over-lexicalization) da önemli bir noktada yer almaktadır. *Aşırı kelime vurguları*, gazetenin veya yazarın bakış açısını ortaya koyma açısından önemli bir anlam taşımaktadır. Van Dijk’a göre aşırı kelime vurgusu, daima tekrar ve yarı eşanlamlı terimler kullanarak aşırı tamlık duygusuna sebebiyet verebilir (akt. Teo, 2000: 20). Bu bağlamda, cümlede tam bir vurgulama yapılır ve anlam bu vurgulamaya eşdeğer hale gelir.

Doğrudan alıntılar da çalışma kapsamında incelenen bir diğer kategoridir. Van Dijk (1988a: 87) haber aktörlerinin güvenilir gözlemciler ve fikir formülatörleri olduğunu vurgulamaktadır: "Alıntılar haber metinlerini sadece canlı yapmaz aynı zamanda gerçekten ne söylendiğinin doğrudan göstergesidir" (Van Dijk, 1988a: 87).

⁵³Tırnaklı ifadeler kategorisi için bkz.: Peter Teo, (2000). “Racism in the news: a critical discourse analysis of news reporting in two australiannewspaper”. *Discourse&Society*, 11 (1), s. 18.

⁵⁴Haberdeki aşırı kelime vurguları kategorisi için bkz.: Peter Teo, (2000). “Racism in the news: a critical discourse analysis of news reporting in two australiannewspaper”. *Discourse&Society*, 11 (1), s. 20.

Diğer yandan, “alıntılanan konuşmanın tırnak işaretlerinden atılıp dolaylı (indirect quotation) dönüştüğü cümle biçimlerinde gazetecinin yorumu, metnin kendi sesi aracılığı ile devreye girer” (İnal, 1996: 102). Bu bağlamda, haberlerde kullanılan tırnaklı ve tırnaksız ifadeler önemli bir noktaya oturur.

Yapılan bu kuramsal temelden sonra, araştırma kapsamında incelenen 6 gazetede yer alan polemik haberlerine odaklanılmıştır. Çalışmanın bu kısmında öncelikle çalışma kapsamında incelenen polemiklerin ardaalanın ne olduğı sorusuna cevap verilmiştir. Hemen sonrasında ise araştırma kapsamında incelenen polemik haberlerine ilişkin nicel ve nitel bulgular incelenmiştir.

1.2. İktidar Muhalefet Polemiklerinin Arkaalanı

İktidarla muhalefet arasındaki polemikler, bu çalışmada örnek olay olarak incelenmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Genel Başkanı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın, CHP’nin iktidarda olduğı 1923-1946 arası tek parti dönemini eleştirdiğı polemiklerde üç konu öne çıkmaktadır.

Gazetelerde “Dersim tartışmaları” olarak bilinen polemikler AKP ile CHP arasındaki ilk polemik konusudur. Bu tartışmaların başlamasına neden olan olay ise, 10 Kasım 2011 tarihinde, CHP Tunceli Milletvekili Hüseyin Aygün’ün *Zaman* gazetesine vermiş olduğı bir röportajdır. Bu röportajda, Aygün’ün söylemi olarak başlığa çıkarılan ve tırnaksız olarak verilen haberde, “Dersim katliamının sorumlusu Devlet ve CHP’dir”⁵⁵ söylemi öne çıkarılmaktadır. Bu söylemin CHP’li vekile ait olması CHP içerisinde 12 Milletvekilinin tepkisine neden olmuştur.

Başbakan Erdoğan’ın bu konudan yola çıkarak çeşitli zamanlarda CHP’nin iktidarda olduğı tek partili dönemi eleştirdiğı saptanmıştır. Bu nedenle, AKP ile CHP arasındaki ilk polemik konusu olarak “Dersim polemikleri” incelenmiştir.

İkinci olarak incelenen polemik konusu ise, tek parti döneminde “camilerin ahır olarak kullanıldığı, satıldığı” söylemidir. Bu polemiklerde de Başbakan Erdoğan, CHP’yi iktidarda olduğı tek parti dönemi dolayısı ile eleştirmiştir.

⁵⁵ Başlık, *Zaman*, 10.11.2011, s. 14.

Son olarak, Erdoğan'ın CHP'yi eleştirdiği polemik konusu "İsmet İnönü ile Hitler arasındaki diyalog"dur. Kemal Kılıçdaroğlu'nun Erdoğan'a diktatör⁵⁶ demesi sonrasında Başbakan Erdoğan, *Cumhuriyet* gazetesinin eski nüshalarını kamuoyuna göstererek İsmet İnönü ile Hitler arasındaki ilişkileri göstermiştir. Bu belgelerle "Kılıçdaroğlu Hitler sevdalısı arıyorsa o gurur duyacağı CHP tarihine baksın"⁵⁷ söylemini öne çıkaran Erdoğan, CHP'yi İsmet İnönü'nün iktidarda olduğu Milli Şef dönemi dolayısı ile eleştirmektedir.

Yukarıda genel hatları verilen polemikler, araştırma kapsamında incelenen 6 gazetede yer alan haberler üzerinden incelenmiştir. Farklı ideolojik referansları dolayısı ile seçilen gazetelerde yer alan söylemlerin incelendiği araştırma iktidar ve muhalefet polemiklerini Şerif Mardin (1995)'in merkez-çevre çatışması bağlamında incelemektedir.

1.3. İncelenen Polemik Haberlerine İlişkin Nicel Veriler

İktidar ile muhalefet arasında yaşanan polemiklerin incelendiği çalışmada, incelenen polemik haberlerine ilişkin nicel veriler Tablo 1'de gösterilmiştir. Verilen nicel veriler, incelenen gazetelerde yer alan haber sayıları, kaç haberin birinci sayfadan verildiği, kaç haberin iç sayfadan verildiği ve gazetelerde yer alan haberlerin sütun cm cinsinden ne kadar yer kapladığı bilgilerinden oluşmaktadır.

Tablo 1. Gazetelere Göre Nicel Veriler

Gazeteler	Haber Sayısı	1.Sayfa	İç sayfa	Sütun CM
Cumhuriyet	17	8	9	2188
Hürriyet	18	9	9	5092
Star	25	15	10	4972
Vatan	20	13	7	2367

⁵⁶ Bu söylem için bkz. *Hürriyet*, 28.03.2012, s. 22.

⁵⁷ Bu söylem için bkz. Spot, *Yenişafak*, 04.04.2012, s. 1.

Yenişafak	14	9	5	3277
Zaman	26	8	18	4243
Toplam	120	62	58	22139

Tablo 1'deki verilerden hareketle en çok polemik haberine yer veren gazete *Zaman* gazetesidir. *Star* gazetesi ise ikinci sırada en çok habere yer veren gazete olmuştur. Hükümeti destekleyen gazeteler olarak bilinen *Zaman*, *Yenişafak* ve *Star* gazetelerinin toplam haber sayıları 65'tir. Hükümeti desteklemeyen gazeteler olarak bilinen *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Vatan* gazetelerinin toplam haber sayıları ise 55'tir. Bu bağlamda, hükümeti destekleyen gazeteler daha fazla polemik haberlerine yer vermiştir.

Tablo 1'de gazetelerin polemik haberlerine ne kadar yer verdiği bilgileri de bulunmaktadır. Bu verilerden hareketle, haber sayısı bakımından birinci sırada olan *Zaman* gazetesi, sütun cm cinsinden üçüncü sırada yer almaktadır. Polemik haberlerine sütun cm cinsinden en çok yer ayıran gazeteler ise sırasıyla, *Hürriyet*, *Star*, *Zaman*, *Yenişafak*, *Vatan* ve *Cumhuriyet* gazeteleridir.

İncelenen nicel verilerden hareketle, polemik haberlerine sütun cm cinsinden en çok yer veren gazete *Hürriyet* gazetesidir. *Hürriyet* gazetesinin 18 polemik haberine yer vermesine rağmen sütun cm cinsinden birinci sırada olmasını, gazetenin yayın politikası ile ilintili olarak büyük fotoğraf ve haber başlıklarını kullanması ile açıklamak mümkündür. *Star* ve *Zaman* gazeteleri ise ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadır. *Vatan* gazetesinin üçüncü sırada en çok polemik haberine yer verdiği, ancak sütun cm cinsinden beşinci sırada olduğu saptanmıştır. Bunu, gazetenin çok sayıda polemik haberine küçük alanlarda yer vermesi ile açıklamak mümkündür. *Cumhuriyet* gazetesi ise sütun cm sıralamasında son sırada yer almaktadır.

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle, incelenen nicel veriler tek başına yeterli bir yoruma olanak vermemekte, dolayısı ile nitel bulgularla birlikte yorumlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, nicel veriler, destekleyici bir unsur olarak çalışma kapsamında incelenen bir kategoriye oluşturmaktadır.

2. İktidar-Muhalefet Polemikleri Haberlerine İlişkin Bulguların Çözümlemesi

2.1. Sentaktik ve Semantik Analizler

Çalışmanın odaklandığı iktidar muhalefet polemiklerinde AKP ile CHP arasındaki çatışma konusu CHP'nin iktidarda bulunduğu (1923-1946) tek parti dönemidir. AKP'nin temel eleştirisi konusu olan bu dönem, merkez-çevre çatışmasının görünürlüğünü olanaklı hale getirmektedir.

Yukarıda genel hatları çizilen çatışma bağlamında iktidar ve muhalefetin söylemlerinin Türkiye basınından seçilen 6 gazetede nasıl sunulduğunun incelendiği bu çalışmada, *haberde öne çıkan aktörler*, *haberde öne çıkan temalar*, *kelime tercihleri*, *aşırı kelime vurguları*, *sentaktik analiz* ve *doğrudan alıntılar* kategorileri incelenmiştir.

2.2. Haber Aktörleri

Cumhuriyet, *Hürriyet*, *Vatan*, *Star*, *Yenişafak* ve *Zaman* gazetelerinde yer alan polemik haberlerinde yapılan inceleme sonucunda çıkan haber aktörlerini şu şekilde ifade etmek mümkündür: Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, CHP milletvekili Hüseyin Aygün, CHP milletvekilleri ve AKP milletvekilleri. Bu aktörler, incelenen 6 gazetede yer alan ortak haber aktörleri olarak ifade edilebilir.

İncelenen polemik haberlerinde haberde öne çıkan aktörlerin söylemleri başat hale getirilmiştir. Bu bağlamda, *Cumhuriyet* gazetesi Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve AKP'li milletvekillerinin söylemlerini eleştirel bir tutumla haberleştirmiştir. Örneğin, Başbakan Erdoğan'ın "Dersim özrü" haberinde, Erdoğan'ın söylemleri öne çıkarılırken, üst başlıkta verilen ifadelerde Erdoğan'ın "CHP'yi suçlamayı sürdürmesi"⁵⁸ ifadesi öne çıkarılmış ve gazetenin Erdoğan'ın söylemlerine olumsuz bir bakış içerisinde olduğu saptanmıştır.

Hürriyet ve *Vatan* gazetelerinde yer alan polemik haberlerinde ise olumlu ya da olumsuz bir vurgulama yapılmamış, haber, öne çıkan aktörün söylemleri etrafında kapanmıştır. Örneğin, *Vatan* gazetesi Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın "Dersim

⁵⁸ Üst başlık, *Cumhuriyet*, 24.11.2011, s. 1.

özrü'nü" haberleştirirken başlığı "Devlet adına özür dilerim"⁵⁹ şeklinde vermiş, ancak bu söylemi tek tırnak içerisinde kullanmıştır. Ayrıca aynı haberin spotunda, Erdoğan'ın "facia, katliam" gibi kelime tercihlerini tırnak içerisinde vererek söylemlere mesafeli duruşunu göstermiştir. *Hürriyet* gazetesi de, benzer şekilde "Dersimden sana ekmek yok"⁶⁰ başlığı ile Kemal Kılıçdaroğlu'nun söylemlerini haberleştirirken, Başbakan Erdoğan'ın "Dersim için özrünü", "Dersim için özür"⁶¹ başlığı ile vermiştir. Bu bağlamda incelenen haberlerde öne çıkan kişilerin söylemleri gazetenin mesafeli duruşu ile olumlu ya da olumsuz bir vurgulama yapılmadan verilmiştir.

Star, *Yenişafak* ve *Zaman* gazeteleri ise, CHP'yi eleştirel bir söylemle iktidar yanlısı bir tutum içerisinde polemik haberlerine yer vermişlerdir. Örneğin, *Star* gazetesi, "Dersim sendromu"⁶² olarak ifade ettiği haberde haber aktörü olarak CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nu olumsuz bir söylemle öne çıkarmıştır. *Yenişafak* gazetesi ise, "treni de kaçırdı otobüsü de kaçırdı"⁶³ manşeti ile çıkan haberde, Kemal Kılıçdaroğlu'nu haber aktörü olarak öne çıkarırken, başlıkta kullanılan kelime tercihleri ile Kılıçdaroğlu'nun olumsuz bir söylemle haberleştirildiği saptanmıştır. *Zaman* gazetesi de incelenen diğer gazetelere benzer şekilde hükümet yanlısı bir söylem içerisinde olmuştur. Dersim tartışmalarının başlamasına neden olan Hüseyin Aygün'ün "Dersim katliamının sorumlusu devlet ve CHP'dir"⁶⁴ söyleminin başlığa çıkarıldığı haberde, başlık, tırnaksız verilirken, "Dersim tartışmaları" konusunda CHP'ye muhalif bir söylemin geliştirildiği görülmüştür. Bu bağlamda, gazete "Dersim katliamının sorumlusunu Devlet ve CHP" olarak inşa etmekte ve bu söylemi haberin makro yapı unsurlarından olan başlıktan vermeyi tercih etmektedir. *Zaman* gazetesi, haber aktörünün söylemini kendi sesine dönüştürerek tırnaksız olarak vermeyi tercih etmiştir.

2.3. Haberlerde Öne Çıkan Temalar

Cumhuriyet, *Hürriyet*, *Vatan*, *Star*, *Yenişafak* ve *Zaman* gazetelerinde yer alan polemik haberlerindeki haber temalarını şu başlıklar altında toplamak mümkündür: "Dersim tartışmaları", "camilerin ahır yapılması" ve "İsmet İnönü'nün Hitler ile olan

⁵⁹ *Vatan*, 24.11.2011, s. 1.

⁶⁰ Başlık, *Hürriyet*, 23.11.2011, s. 23.

⁶¹ Başlık, *Hürriyet*, 24.11.2011, s. 1.

⁶² Manşet, *Star*, 25.11.2011, s. 1

⁶³ Manşet, *Yenişafak*, 25.11.2011, s. 1.

⁶⁴ Başlık, *Zaman*, 10.11.2011, s. 14.

ilişkileri.” Bu haber temaları hükümeti destekleyen gazetelerde (*Star*, *Yenişafak* ve *Zaman*) oldukça sert söylemlerle yer alırken, hükümeti desteklemeyen gazetelerde (*Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Vatan*) olay taraflarına daha mesafeli bir söylemle yer almıştır.

Cumhuriyet gazetesi, “İsmet paşa tartışması”⁶⁵, “Hedefin Atatürk’le hesaplaşmak”⁶⁶ şeklindeki haber başlıkları ile öne çıkardığı temalarda, CHP’nin tek partili dönemine ilişkin eleştirilere muhalif bir eğilim içerisinde olduğu saptanmıştır.

Hürriyet gazetesi, “Dersim özrü”⁶⁷ başlığı ile Başbakanın Dersim için devletten özür dilemesini; “evet Dersimliyim” ve “Dersimden sana ekmek yok”⁶⁸ başlıkları ile Kılıçdaroğlu’nun Dersim ile ilgili söylemlerini, “camiler için iftira ediyor”⁶⁹ başlığı ile Kılıçdaroğlu’nun Erdoğan’a cevabını, haberlerin teması olarak belirlemiştir. Bu başlıklardan hareketle, Kılıçdaroğlu’nun söylemlerinden dolayı öne çıkarıldığı ve anlamsal kapanmanın Erdoğan’ın söylemlerine mesafeli bir tutumla oluşturduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir.

Vatan gazetesinde, “Dersimde yaşananlar için 'facia katliam' diyen Erdoğan Devlet adına özür diledi”⁷⁰ başlığı ile Erdoğan’ın ‘Dersim özrü’; “Dersimden sana ekmek yok hadi başka kapıya”⁷¹ başlığıyla verilen ‘Kılıçdaroğlu’nun Dersim çıkışı’; “tarihçilere bırakalım”⁷² başlığı ile Kılıçdaroğlu’nun Dersim için tarihçilere bırakma çağrısı; “Devrinizde Kuran kümeste öğretilirdi!”⁷³ başlığı ile Erdoğan’ın CHP’yi eleştirmesi temaları öne çıkmıştır. *Vatan* gazetesinde yapılan incelemede, Erdoğan’ın söylemlerine mesafeli bir anlamsal kapanmanın yapıldığını söylemek mümkündür.

Star gazetesinde öne çıkan temaları ise şu şekilde ifade etmek mümkündür: “CHP döneminde 513 cami bin 70 mescit satıldı”⁷⁴ başlığı ile CHP’nin “camileri ve mescitleri sattığı” söylemi; “Başbakan Erdoğan Dersim katliamının CHP’nin en kanlı işlerinden biri olduğunu belirterek katliamın resmi belgelerini açıklaması”⁷⁵ spotuyla

⁶⁵ *Cumhuriyet*, 04.04.2012, s. 1.

⁶⁶ *Cumhuriyet*, 23.11.2011, s. 5.

⁶⁷ Başlık, *Hürriyet*, 24.11.2011, s. 22.

⁶⁸ Başlık, *Hürriyet*, 23.11.2011, s. 23.

⁶⁹ Başlık, *Hürriyet*, 26.04.2012, s. 1.

⁷⁰ Spot, *Vatan*, 24.11.2011, s. 1.

⁷¹ Başlık, *Vatan*, 23.11.2011, s. 17.

⁷² Başlık, *Vatan*, 27.11.2011, s. 1.

⁷³ Başlık, *Vatan*, 04.04.2011, s. 16.

⁷⁴ Başlık, *Star*, 25.04.2012, s. 1.

⁷⁵ Spot, *Star*, 24.11.2011, s. 14.

özetlediği “Erdoğan’ın Dersim belgelerini açıklaması” ve “Hitler sevdalısını tarihinde bulursun”⁷⁶ söylemi ile İsmet İnönü’ye gönderme yapılması.

Star gazetesindeki temalardan hareketle, CHP’nin olaylardan sorumlu tutulduğu ve eleştirel bir tavır ile söylemlerin haberleştirildiği saptanmıştır. Bu bağlamda, “CHP’nin cami ve mescitleri sattığı”, “Dersim katliamının CHP’nin en kanlı işlerinden biri olduğu” anlamsal kapanması öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, hükümeti destekler bir haber söylemi geliştirilmiştir.

Yenişafak, “Führer sevgisi CHP’nin ruhunda”⁷⁷, “Dersimle ne zaman yüzleşeceksin”⁷⁸, “CHP bin 500 cami ve mescit sattı”⁷⁹ temalarını öne çıkarmıştır. Bu başlıklardan hareketle, CHP’nin tek partili dönemine ilişkin eleştirel tutum öne çıkarılmakta ve anlamsal kapanma CHP’nin olumsuz bir şekilde ifade edilmesi ile oluşturulmaktadır. Bu bağlamda, CHP’nin “cami ve mescit satması” dolayısı ile dini açıdan CHP’ye eleştirel bir açıdan yaklaşıldığı, CHP’nin tarihinde “hesaplaşması gereken olaylar” olduğu ve CHP’nin “diktatörlüğü içselleştirdiği” anlamsal kapanması öne çıkmaktadır.

Zaman gazetesinde öne çıkan temaları, “tek parti döneminde cami kıyımını 9 belgeyle açıkladı”⁸⁰, Başbakanın “Dersim özü” ve ‘katliamın belgelerini açıklaması’ (“73 yıl önceki katliamın belgelerini açıkladı”⁸¹), Başbakanın Kılıçdaroğlu’na “Hitler benzetmesine gazete kupürleriyle cevap vermesi”⁸² şeklinde ifade etmek mümkündür. Bu temalardan hareketle, CHP, “Dersim katliamından”, “camilerin ahır yapılması veya satılmasından” sorumlu tutulmaktadır. Diğer yandan, CHP’nin tarihinde diktatör liderlerle samimiyet içerisinde olduğu, anlamsal kapanması yapılmaktadır.

Yukarıda verilen örneklerden hareketle, *Cumhuriyet* gazetesinin hükümetin söylemlerine eleştirel bir haber söylemi geliştirdiğini söylemek mümkündür. *Vatan* ve *Hürriyet* gazetesi, hükümete mesafeli bir tutumla haber söylemlerini oluşturmuş ve genellikle, *haber aktörü* olarak öne çıkan kişilerin söylemlerini vermekle yetinmiştir. *Star*, *Yenişafak* ve *Zaman* gazeteleri ise, *haber temalarında* tamamen hükümeti

⁷⁶ Başlık, *Star*, 04.04.2012, s. 15.

⁷⁷ Manşet, *Yenişafak*, 04.04.2012.

⁷⁸ Manşet, *Yenişafak*, 19.11.2011. (Başbakanın söylemi, tırnaksız).

⁷⁹ Sürmanşet, *Yenişafak*, 25.04.2012.

⁸⁰ Başlık, *Zaman*, 25.04.2012, s. 13.

⁸¹ *Zaman*, 24.11.2011, s. 1.

⁸² *Zaman*, 04.04.2012, s. 14.

destekler bir söylem geliştirmişler ve polemik konularında karşı tarafı temsil eden CHP'yi oldukça sert söylemlerle eleştirmişlerdir.

2.4. Haberde Kullanılan Kelime Tercihleri

İncelemeye alınan gazetelerde polemik haberleri haberde öne çıkan aktörlerin söylemlerinin haberleştirilmesi şeklinde verilmiştir. Ancak, hükümeti destekleyen gazeteler, polemikler için sıklıkla durum tanımlaması yaparken diğer gazetelerde bu duruma daha az rastlanılmaktadır.

Cumhuriyet gazetesi, “Erdoğan Cami polemiğini sürdürdü”⁸³, “CHP’nin camilerin satıldığına ilişkin suçlamalarını belge açıklayarak sürdürdü”⁸⁴, “Gerçekler başbakanı yalanlıyor”⁸⁵, “Seferihisar’daki camiye CHP’nin sahip çıktığı anlaşıldı”⁸⁶, “tek parti döneminde camilerin yıkıldığı, satıldığı yönündeki savların gerçeği yansıtmadığı ortaya çıktı”⁸⁷, “Atatürk restore ettirdi”⁸⁸, “bu yalana isyan ediyorum, Diyanet işleri başkanını da göreve çağırıyorum”⁸⁹, “tek parti salt CHP olarak düşünülemez”⁹⁰, “Adnan Menderes Celal Bayar da CHP’liydi”⁹¹ kelime tercihleri ile Başbakan Erdoğan’ın CHP’ye yönelik suçlamalarının reddedildiği, gazetenin sadece haberde öne çıkardığı aktörün söylemleri ile yetinmeyip, Erdoğan’ı yalanlayan haber içeriklerine de yer verdiği saptanmıştır. Diğer yandan, “Devlet adına özür”⁹², “Başbakan Erdoğan CHP’yi suçlamayı sürdürdü”⁹³, “Dersim belgelerini açıkladı CHP’yi suçladı”⁹⁴ ifadeleri ile Erdoğan’ın CHP’yi suçlaması vurgulanırken; “Hedefin Atatürk’le Hesaplaşmak”⁹⁵, “CHP’nin tarihinde Kuvayi milliye vardır, senin tarihin ise İngiliz muhiplerine, Amerikan mandacılarına dayanıyor”⁹⁶, “senin hedefin Atatürk’le

⁸³ Başlık, *Cumhuriyet*, 25.04.2012, s. 6.

⁸⁴ *Cumhuriyet*, 25.04.2012, s. 6.

⁸⁵ Başlık, *Cumhuriyet*, 26.04.2012, s. 7.

⁸⁶ Spot, *Cumhuriyet*, 26.04.2012, s. 7.

⁸⁷ *Cumhuriyet*, 26.04.2012, s. 7.

⁸⁸ Ara başlık, *Cumhuriyet*, 26.04.2012, s. 7.

⁸⁹ *Cumhuriyet*, 18.04.2012, s. 5. (Kılıçdaroğlu’nun tırnaksız olarak verilen bu ifadesinde camilerin askeri işlere tahsis edildiği ifade edilmektedir).

⁹⁰ Ara başlık, *Cumhuriyet*, 11.01.2012, s. 5. (Tek tırnak içerisinde verilmiştir).

⁹¹ *Cumhuriyet*, 11.01.2012, s. 5.

⁹² Başlık, *Cumhuriyet*, 24.11.2011, s. 1.

⁹³ Üst başlık, *Cumhuriyet*, 24.11.2011, s. 1.

⁹⁴ Üst başlık, *Cumhuriyet*, 24.11.2011, s. 6. (Erdoğan’ın CHP’yi suçlaması öne çıkarılmıştır).

⁹⁵ Başlık, *Cumhuriyet*, 23.11.2011, s. 5. (Kılıçdaroğlu’nun söylemidir, tek tırnaklı olarak verilmiştir).

⁹⁶ *Cumhuriyet*, 23.11.2011, s. 5. (Kılıçdaroğlu’nun söylemidir ve tırnaksız verilmiştir).

hesaplaşmak, Cumhuriyet'i tasfiye etmek"⁹⁷, "Dersim halkının demokratik laik cumhuriyetimizle hiçbir sorunu yoktur"⁹⁸, "Dersim'i sömürü aracı yapma"⁹⁹, "Dersim'i silah yaptı"¹⁰⁰, "Erdoğan ana muhalefet partisi liderinin etnik kökenini, inancını sorguluyor"¹⁰¹ ifadeleri ile Erdoğan'ın söylemlerine karşı olumsuz vurgulama yapıldığı, kullanılan kelime tercihleri ile bu vurgunun öne çıkarıldığı anlaşılmıştır.

Cumhuriyet gazetesi, Erdoğan'ın Kılıçdaroğlu için söylediği, "CHP'nin tarihindeki diktatörü görür" söylemini ise, "İnönü döneminde Hitler Almanya'sı ile ilişkilerden örnekler göstererek yanıt verdi"¹⁰² kelime tercihleri ile haberleştirirken, bu polemiği "İsmet paşa tartışması"¹⁰³ olarak başlıklandırmıştır. İncelenen kelime tercihlerinde Erdoğan'ın "malum gazete Cumhuriyet"¹⁰⁴ ifadelerine de yer veren gazetenin kelime tercihleri, Erdoğan'ın söylemlerine karşıt anlamlar taşımaktadır. Bu bağlamda, *Cumhuriyet* gazetesi, hükümetin söylemlerini desteklememiş ve bu söylemlere muhalif bir söylem geliştirmiştir.

Hürriyet gazetesi, haberin aktörü olarak öne çıkan kişinin söylemlerini haberleştirmiştir. Bu bağlamda, kendi kullandığı kelime tercihleri olmasa da haberde öne çıkan kişinin kelime tercihlerini sunmuştur. Bu bağlamda, gazetenin yeniden ürettiği kelime tercihleri şu şekilde verilmiştir:

"Camiler için iftira ediyor"¹⁰⁵, "kendi döneminde Pursaklar'da 10'a yakın cami yıkılmadı mı?"¹⁰⁶, "ölülerle mücadele edeceğine dirilerle bizimle mücadele etsin"¹⁰⁷, "camilerin bir dönem askerlerce kullanıldığı doğru"¹⁰⁸, "Onurluysan çıkıp söyle"¹⁰⁹, "hiçbir cami ahır yapılmamıştır. Onurlu bir din adamı olarak söyleyeceksin"¹¹⁰, "yalana

⁹⁷ *Cumhuriyet*, 23.11.2011, s. 5. (Kılıçdaroğlu'nun söylemidir ve tırnaksız verilmiştir).

⁹⁸ *Cumhuriyet*, 23.11.2011, s. 5. (Kılıçdaroğlu'nun söylemidir ve tırnaksız verilmiştir).

⁹⁹ *Cumhuriyet*, 23.11.2011, s. 5. (Kılıçdaroğlu'nun söylemidir ve tırnaksız verilmiştir).

¹⁰⁰ Başlık, *Cumhuriyet*, 23.11.2011, s. 5. (Başbakan Erdoğan'a yönelik gazetenin söylemi).

¹⁰¹ Üst Başlık, *Cumhuriyet*, 23.11.2011, s. 5.

¹⁰² *Cumhuriyet*, 04.04.2012, s. 1.

¹⁰³ Başlık, *Cumhuriyet*, 04.04.2012, s. 1. (Bu başlık 4. sayfadaki habere bağlanmıştır. Erdoğan'ın İsmet İnönü'yü *Cumhuriyet* gazetesinin eski nüshalarını göstererek eleştirmesi bu haberde "malum gazete" ara başlığı altında haberleştirilmiştir. Haberde Erdoğan'ın söylemleri tırnak içerisinde verilmiştir. Gazete olaya mesafeli olarak yaklaşmıştır ve herhangi bir vurgulama yapmamıştır).

¹⁰⁴ *Cumhuriyet*, 04.04.2012, s. 1-4. (Erdoğan'ın söylemidir, tırnaklı).

¹⁰⁵ Başlık, *Hürriyet*, 26.04.2012, s. 1. (Kılıçdaroğlu'nun söylemidir, tırnaksız).

¹⁰⁶ *Hürriyet*, 26.04.2012, s. 26. (Kılıçdaroğlu'nun söylemidir, tırnaklı).

¹⁰⁷ *Hürriyet*, 26.04.2012, s. 26. (Kılıçdaroğlu'nun Erdoğan'a yönelik ifadesidir, tırnaklı).

¹⁰⁸ *Hürriyet*, 26.04.2012, s. 26. (Kılıçdaroğlu'nun söylemi, tırnaklı).

¹⁰⁹ Başlık, *Hürriyet*, 18.04.2012, s. 19. (Kılıçdaroğlu'nun söylemi, tırnaksız).

¹¹⁰ Spot, *Hürriyet*, 18.04.2012, s. 19. (Kılıçdaroğlu'nun söylemi, tırnaklı).

isyan ediyorum”¹¹¹ gibi kelime tercihlerinde haber aktörü olarak CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu’nun söylemlerini sunan *Hürriyet* gazetesi “bizi karıştırma”¹¹², “CHP’nin önce genlerini değiştirmesi; statükocu, Ergenekoncu, komplocu, komitacı, hizipçi zihniyet”¹¹³, “tek parti dönemi zulümleri”¹¹⁴, “istiklal mahkemeleri”¹¹⁵, “Dersimle yüzleşmeliyiz”¹¹⁶, “faciayla CHP yüzleşecek”¹¹⁷, “Hitler sevdalısı CHP”¹¹⁸ gibi kelime tercihleri ile olayın karşı tarafı olan hükümetin söylemlerini sunmuştur.

Yukarıdaki örneklerden hareketle, *Hürriyet* gazetesi hem hükümetin hem de CHP’nin söylemlerini haberleştirmiştir. Hükümetin söylemlerinde, CHP’nin tek parti döneminde “Hitler sevdalısı olduğu”, “zulümler yaptığı”, “hizipçi, Ergenekoncu zihniyette olduğu” söylemi öne çıkmıştır. CHP milletvekilleri ve Kemal Kılıçdaroğlu’nun söylemlerine de yer veren gazete, Kılıçdaroğlu’nun, iktidarın camiler konusunda “iftira ettiğini”, iktidarın “geçmişi bırakıp şimdi ile ilgilenmesi gerektiği”, “iktidarın söylemlerine isyan ediyorum” söylemlerini öne çıkarmıştır. Bu bağlamda, *Hürriyet* gazetesi, hem hükümetin hem de olayın karşı tarafı olan CHP’li milletvekillerin söylemlerini yeniden üretmiştir.

Vatan gazetesi, “camilerle ilgili 9 belgeyi açıkladı”¹¹⁹, “geçmişte CHP’nin yaptığı baskı”¹²⁰, “Konya’nın camileri bu zulme şahittir”¹²¹, “Alaaddin camiini ahır olarak kullandılar”¹²² gibi söylemlerle Başbakan Erdoğan’ın söylemlerini haberleştirmiştir. Kendi kullandığı kelime tercihleri olmayan gazete bu söylemleri tırnaklı ve tırnaksız şekilde vererek, Erdoğan’ın seçtiği kelimeleri sunmuştur. Diğer yandan, CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu’nun söylemlerini de sunan gazete, “tarihçilere

¹¹¹ *Hürriyet*, 18.04.2012, s. 19. (Kılıçdaroğlu’nun Alaaddin camisinin ahır yapılması söylemine yönelik olarak bu ifadeyi kullanmıştır).

¹¹² Başlık, *Hürriyet*, 19.04.2012, s. 27. (Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, Kılıçdaroğlu’nun çağrısına cevap veriyor, tırnaksız).

¹¹³ *Hürriyet*, 07.03.2012, s. 22. (Başbakan Erdoğan’a ait bu ifadeler Kılıçdaroğlu’na yönelik olarak söylenmiştir, tırnaksız).

¹¹⁴ *Hürriyet*, 07.03.2012, s. 22. (Başbakan Erdoğan’a ait bu ifadeler Kılıçdaroğlu’na yönelik olarak söylenmiştir, tırnaksız).

¹¹⁵ *Hürriyet*, 07.03.2012, s. 22. (Başbakan Erdoğan’a ait bu ifadeler Kılıçdaroğlu’na yönelik olarak söylenmiştir, tırnaksız).

¹¹⁶ Başlık, *Hürriyet*, 20.11.2011, s. 26. (Bülent Arınç’ın söylemi).

¹¹⁷ Ara başlık, *Hürriyet*, 24.11.2011, s. 22. (Başbakan Erdoğan’ın söylemi).

¹¹⁸ Ara başlık, *Hürriyet*, 04.04.2012, s. 24. (Başbakan Erdoğan’ın söylemi).

¹¹⁹ *Vatan*, 25.04.2012, s. 16.

¹²⁰ *Vatan*, 08.04.2012, s. 21. (Başbakan Erdoğan’ın söylemi, tırnaksız).

¹²¹ *Vatan*, 08.04.2012, s. 21. (Başbakan Erdoğan’ın söylemi, tırnaksız).

¹²² *Vatan*, 08.04.2012, s. 21. (Başbakan Erdoğan’ın söylemi, tırnaksız).

bırakalım”¹²³, “sığ ve kaba siyaset”¹²⁴, “o günün koşullarından soyutlanıp”¹²⁵, “hedefin Atatürk”¹²⁶, “Dersimi sömürü aracı yapma”¹²⁷, “ikiyüzlülük yapıyorsun”¹²⁸, “Dersimden sana ekmek yok”¹²⁹ gibi kelime tercihleri ile iktidarın söylemlerine cevap veren muhalefetin söylemlerini de sunmuştur.

Vatan gazetesinin haberlerinde, gazetenin tutumunun mesafeli olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir. Örneğin, “Hitler yanıtı”¹³⁰ başlığı ile verilen ve iç sayfada devam edilen İsmet İnönü polemiğinde Erdoğan’ın söylemi olan “Devrinizde kur-an kümeste öğretildi!”¹³¹ söylemini başlık olarak kullanmış, ancak kullandığı ünlem işareti ile bu ifadeye mesafeli duruşunu açığa çıkarmıştır. Bu bağlamda, iktidar ve muhalefet polemiklerinde *Vatan* gazetesinin tavrının mesafeli olduğunu ancak, iktidar ve muhalefetin söylemlerini yeniden ürettiğini söylemek mümkündür.

Star gazetesi, “CHP döneminde kapatılan camiler”¹³², “CHP döneminde 513 cami bin 70 mescit satıldı”¹³³, “tek parti döneminin zulmü”¹³⁴, “CHP zulmü”¹³⁵ şeklinde kelime tercihleri ile, CHP’yi cami polemiklerinde eleştirmekte, CHP’nin tek parti dönemi konusunda iktidarın söylemlerini kendi sesine dönüştürerek ifade etmektedir.

Star gazetesi CHP’ye olan eleştirel tutumunu Dersim polemiklerinde, “bir kafa karışıklığı var”¹³⁶, “Dersim katliamı”¹³⁷, “isyan”¹³⁸, “Dersim sendromu”¹³⁹, “24 saatte Dersim çarkı”¹⁴⁰, “kararsız tutum”¹⁴¹, “kafa karışıklığı”¹⁴² gibi kelime tercihleri ile ifade etmiştir. İncelenen haberlerde, Dersim’i “sendrom” olarak ifade eden gazete, Kılıçdaroğlu’nun farklı zamanlarda ifade ettiği söylemleri derleyerek haberleştirmiştir.

¹²³ *Vatan*, 27.11.2011, s. 1. (Kılıçdaroğlu’nun söylemi).

¹²⁴ *Vatan*, 27.11.2011, s. 1. (Kılıçdaroğlu’nun inanç üzerinden siyaset yapılmasını bu ifade ile belirtmiştir).

¹²⁵ *Vatan*, 27.11.2011, s. 1. (Kılıçdaroğlu’nun Dersim olayları için değerlendirmesi).

¹²⁶ Ara başlık, *Vatan*, 23.11.2011, s. 17. (Kılıçdaroğlu’nun tanımlaması olarak verilmiştir).

¹²⁷ *Vatan*, 23.11.2011, s. 17. (Kılıçdaroğlu’nun söylemi).

¹²⁸ *Vatan*, 23.11.2011, s. 17. (Kılıçdaroğlu’nun söylemi).

¹²⁹ *Vatan*, 23.11.2011, s. 17. (Kılıçdaroğlu’nun söylemi).

¹³⁰ Başlık, *Vatan*, 04.04.2012, s. 1.

¹³¹ Başlık, *Vatan*, 04.04.2012, s. 16.

¹³² Üstbaşlık, *Star*, 25.04.2012, s. 1.

¹³³ Başlık, *Star*, 25.04.2012, s. 1.

¹³⁴ *Star*, 25.04.2012, s. 1.

¹³⁵ Başlık, *Star*, 25.04.2012, s. 15.

¹³⁶ *Star*, 28.11.2011, s. 15.

¹³⁷ *Star*, 28.11.2011, s. 15.

¹³⁸ *Star*, 26.11.2011, s. 14.

¹³⁹ *Star*, 25.11.2011, s. 1.

¹⁴⁰ *Star*, 25.11.2011, s. 15.

¹⁴¹ *Star*, 25.11.2011, s. 15.

¹⁴² *Star*, 25.11.2011, s. 15.

Bu habere kendi ifadeleri ile, “çark”, “sendrom”, “kafa karışıklığı” gibi kelime tercihleri kullanan gazete, iktidar yanlısı tutumunu pekiştirmiştir. *Star* gazetesi Başbakan Erdoğan’ın “Hitler sevdalısını tarihinde bulursun”¹⁴³ ifadesi ile İsmet İnönü’ye gönderme yapmasını, tırnaksız olarak bu başlık altında haberleştirmiştir. Bu haberde, Erdoğan’ın söylemleri tırnaksız olarak verilmekte ve gazetenin kendi sesi halini almaktadır.

Yenişafak gazetesi, “CHP bin 583 cami ve mescit sattı”¹⁴⁴, “CHP’nin karanlık geçmişi”¹⁴⁵, “camilerin satılmasına ahır yapılmasına dair resmi belgeler”¹⁴⁶ söylemleri ile CHP’yi cami satmakla suçlamakta ve “CHP’nin karanlık geçmişi” vurgulanmaktadır. Diğer yandan, “Dersim’le ne zaman yüzleşeceksin”¹⁴⁷ manşeti ile Başbakan Erdoğan’ın söylemini kendi sesine dönüştüren *Yenişafak*, “Dersim katliamını CHP yaptı itirafında bulunan milletvekili”¹⁴⁸ ifadesi ile “Dersim katliamının” CHP’li bir milletvekili tarafından itiraf edildiği anlamsal kapanmasını öne çıkarmıştır. İncelenen haberlerde muhalefetin söylemlerine de yer veren gazete Kemal Kılıçdaroğlu için, “Treni de kaçırdı otobüsü de kaçırdı”¹⁴⁹ ifadesini kullanmıştır. Bu haberde, Başbakan’ın “Dersim özrünün” Kılıçdaroğlu’nun “kimyasını bozduğu” vurgulaması da yapılmıştır.

“Führer sevgisi CHP’nin ruhunda”¹⁵⁰, “CHP ile faşist partiler arasındaki organik bağları anlattı”¹⁵¹, “CHP tarihinde Faşist İtalya’ya selam var”¹⁵², “CHP genel başkanı Hitler sevdalısı arıyorsa o gurur duyacağı CHP tarihine baksın”¹⁵³ söylemlerini kullanan *Yenişafak* gazetesi, kelime tercihleri ile Başbakan Erdoğan’ın söylemlerine destek olmakta, CHP’nin “faşist partilerle organik bağlarını” vurgulamakta ve CHP’yi eleştirel bir söylemle haberleştirmektedir.

Zaman gazetesi, “Tek parti döneminde 513 cami satıldı”¹⁵⁴, “Tek parti dönemindeki cami kıyımını 9 belgeyle açıkladı”¹⁵⁵, “ahır”, “kapatılan”, tek parti”,

¹⁴³ Başlık, *Star*, 04.04.2012, s. 15.

¹⁴⁴ Sürmanşet, *Yenişafak*, 25.04.2012, s. 1

¹⁴⁵ Spot, *Yenişafak*, 25.04.2012, s. 1.

¹⁴⁶ Spot, *Yenişafak*, 25.04.2012, s. 1.

¹⁴⁷ Manşet, *Yenişafak*, 19.11.2011. (Erdoğan’ın söylemi, tırnaksız).

¹⁴⁸ *Yenişafak*, 19.11.2011, s. 1.

¹⁴⁹ Manşet, *Yenişafak*, 25.11.2011.

¹⁵⁰ Manşet, *Yenişafak*, 04.04.2012, s. 1. (Tırnaksız olarak verilmiştir).

¹⁵¹ Haber girişi, *Yenişafak*, 04.04.2012, s. 1.

¹⁵² Başlık, *Yenişafak*, 04.04.2012, s. 13. (Tırnaksız olarak verilmiştir).

¹⁵³ Spot, *Yenişafak*, 04.04.2012, s. 13. (Tırnaksız olarak verilmiştir).

¹⁵⁴ Başlık, *Zaman*, 25.04.2012, s. 1. (Başbakan Erdoğan’ın ifadesi, tırnaksız).

¹⁵⁵ Başlık, *Zaman*, 25.04.2012, s. 13.

“camilerin ahıra çevrilmesini böyle savundu”¹⁵⁶, “ilginç sözlerle savundu”¹⁵⁷ gibi ifadeleri kullanmıştır. Bu bağlamda, *Zaman* gazetesi, CHP’nin cami “kıyımı” yaptığını ve CHP liderinin camilerin “ahıra” çevrilmesini “ilginç sözlerle” savunduğunu vurgulamıştır. CHP’ye karşıt bir söylem geliştiren *Zaman* gazetesi, Dersim polemiklerinde Dersim olaylarını “Dersim katliamı”¹⁵⁸ olarak ifade etmekte ve Hüseyin Aygün’ün “Dersim katliamının sorumlusu Devlet ve CHP’dir”¹⁵⁹ söylemini kendi sesine dönüştürerek, CHP’yi olaylardan sorumlu tutmaktadır.

Zaman gazetesi, Başbakan Erdoğan’ın “Dersim Özrü”nü¹⁶⁰ gazetenin manşet haberi olarak verirken; “katliamın belgelerini açıkladı”, “tek parti iktidarı döneminde Dersim’de binlerce insanın öldürüldüğü ve sürgün edildiği acı olaylara ilişkin resmi belgeleri dün kamuoyuyla paylaştı”¹⁶¹, “Hitler benzetmesine gazete kupürleriyle cevap verdi”¹⁶², “Kılıçdaroğlu Hitler sevdalısı arıyorsa CHP tarihine baksın”¹⁶³, “CHP tarihinden ibretlik bir vesika göstereceğim”¹⁶⁴ ifadelerinde kullanılan kelime tercihleri ile hükümet yanlısı tutumunu pekiştirmekte ve hükümetin söylemlerini yeniden üretmektedir.

Zaman gazetesi CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu’nun söylemlerini de haberleştirmiştir. Yapılan haberlerde Kemal Kılıçdaroğlu’nun Dersim konusu ile ilgili olarak Hüseyin Aygün’ün açıklamaları, parti içerisindeki muhalefet ve Başbakanın özrü dolayısıyla “sıkıntılı günler geçirdiği”¹⁶⁵, “kendisi de Dersim’li olan CHP lideri, tarihi gerçekler ile parti dengeleri arasında, pozisyon almakta güçlük çeken”¹⁶⁶ ifadeleri ile olumsuz bir şekilde yansıtılmaktadır. Ayrıca Kılıçdaroğlu, “Dersimle ilgili yine özür dilemedi”¹⁶⁷, “katliam yerine insanlık dramı yaşandı ifadesini kullandı”¹⁶⁸ ifadeleri ile olumsuz bir söylemle haberleştirilmiştir.

¹⁵⁶ *Zaman*, 23.04.2012, s. 15. (Gazete bu ifadeyi Muharrem İnceye yöneltmiştir).

¹⁵⁷ *Zaman*, 23.04.2012, s. 15. (Gazetenin yorumu olan bu ifade Muharrem İnce’nin “camilerin silah saklamak amacıyla samanla dolduruldu” ifadesi için kullanılmıştır).

¹⁵⁸ *Zaman*, 10.11.2011, s. 14.

¹⁵⁹ Başlık, *Zaman*, 10.11.2011, s. 14.

¹⁶⁰ Manşet, *Zaman*, 24.11.2011.

¹⁶¹ Spot, *Zaman*, 24.11.2011, s. 1.

¹⁶² Başlık, *Zaman*, 04.04.2012, s. 14.

¹⁶³ *Zaman*, 04.04.2012, s. 14. (Başbakan Erdoğan’ın ifadesidir, tırnaklı).

¹⁶⁴ *Zaman*, 04.04.2012, s. 14. (Başbakan Erdoğan’ın ifadesidir, tırnaklı).

¹⁶⁵ *Zaman*, 26.11.2011, s. 16.

¹⁶⁶ *Zaman*, 26.11.2011, s. 16.

¹⁶⁷ *Zaman*, 30.11.2011, s. 14.

¹⁶⁸ *Zaman*, 12.12.2011, s. 13.

Yapılan analizlerden hareketle, *Cumhuriyet* gazetesinin hükümet söylemleri karşısında bir haber söylemi geliştirdiğini söylemek mümkündür. *Hürriyet* ve *Vatan* gazeteleri ise, hükümet söylemlerini haberleştirdiği gibi CHP'nin söylemlerini de haberleştirmiştir ve bu söylemleri yeniden üretmişlerdir. *Star*, *Yenişafak* ve *Zaman* gazeteleri ise polemik haberlerinde hükümet yanlısı bir söylem geliştirerek hükümetin söylemlerini yeniden üretmişlerdir.

2.5. Aşırı Kelime Vurguları

Cumhuriyet gazetesi, aşırı kelime vurgularına fazlaca yer vermemiştir. İncelenen haberlerde bulunan aşırı kelime vurgularında iktidar söylemlerine mesafeli veya eleştirel bir vurgulamanın yapıldığı görülmüştür. Örneğin, “‘Dersim’de olanların asıl sorumlusu olduğunu belirttiği CHP”¹⁶⁹ cümlesinde Erdoğan’ın söylemini bir iddia olarak öne çıkarmakta ve vurgulamaktadır. Kılıçdaroğlu’nun “kendi 50 yıllık geçmişini kirli bir gömlek gibi sırtından çıkarıp atan başbakan”¹⁷⁰ vurgulamasını ise yeniden üreten *Cumhuriyet*, “50 yıllık kirli geçmiş” vurgusunu öne çıkararak sunmaktadır. Bir başka vurgulamada ise, “CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu’nu Tuncelili olduğunu saklamakla suçlayan Erdoğan”¹⁷¹ ifadesi ile Erdoğan’ı suçlayan kişi olarak, olumsuz bir şekilde vurgulamaktadır.

Hürriyet gazetesi, haberde öne çıkan aktörün söylemlerini haberleştirmekle yetinmiştir. Bulunan bazı aşırı kelime vurguları ise şu şekildedir: “Hitler sevdalısı arıyorsa gitsin CHP tarihine baksın dediği CHP lideri Kılıçdaroğlu’na”¹⁷² ifadesinde *Hürriyet*’in vurgulaması ile olayın bağlamı verilmektedir. Bu anlamda, CHP liderinin neden eleştirildiği açığa çıkarılmaktadır. Erdoğan ise, söylemi gerçekleştiren kişi olarak öne çıkarılmaktadır. “Erdoğan’ın ‘CHP döneminde camiler yıkıldı iddialarına da yanıt veren Kılıçdaroğlu’¹⁷³ vurgulamasında Erdoğan’ın söyleminin “iddia” olduğu vurgulaması yapılırken; Kılıçdaroğlu ise bu iddialara yanıt veren kişi olarak öne çıkarılmaktadır.

Hürriyet gazetesinde yer alan aşırı kelime vurguları haber aktörlerine aittir. *Hürriyet* gazetesi kendi vurgulaması olmasa da haber aktörünün vurgulamalarına yer

¹⁶⁹ *Cumhuriyet*, 24.11.2011, s. 6. (Başbakan Erdoğan’ın vurgulamasıdır, tırnaklı).

¹⁷⁰ *Cumhuriyet*, 23.11.2011, s. 5. (Kılıçdaroğlu’nun söylemidir, tırnaksız).

¹⁷¹ Spot, *Cumhuriyet*, 23.11.2011, s. 5.

¹⁷² Spot, *Hürriyet*, 04.04.2012, s. 24.

¹⁷³ *Hürriyet*, 26.04.2012, s. 26.

vererek bu söylemleri yeniden üretmektedir. Örneğin, “Dersim yakın tarihimizdeki en acı en trajik olaylardan bir tanesidir”¹⁷⁴, “Dersim aydınlatılmayı, cesaretle sorgulanmayı bekleyen bir faciadır”¹⁷⁵ ifadeleri ile Erdoğan’ın söylemlerini sunmaktadır. Bu söylemlerde Dersim “en acı en trajik, facia” gibi vurgulamalarla tanımlanmakta *Hürriyet* gazetesi de bu tanımlamaları yeniden üretmektedir.

Vatan gazetesi *Hürriyet* gazetesine benzer şekilde, haber aktörünün aşırı kelime vurgularını yeniden üretmiştir. İncelenen haberlerde haber aktörü olarak öne çıkan kişilerin söylemlerinin haberleştirildiği ve haber aktörü olarak öne çıkan kişilerin aşırı kelime vurgularının sunulduğu saptanmıştır. “Tek parti CHP döneminin zulmünü bu millet iliklerine kadar yaşamıştır”¹⁷⁶, “sizin zihniyetinizin geçmişinde camilerin ahır olarak kullanılması var”¹⁷⁷, “bu kanlı eserin sahibi olan CHP”¹⁷⁸, “insani bir trajedi”¹⁷⁹, “soykırıma varan bir operasyon”¹⁸⁰, “gurur duyduğu CHP tarihinden ibretlik bir vesika”¹⁸¹ gibi söylemleri kullanan Erdoğan’ın bu söylemleri *Vatan* gazetesinde yer almıştır. Bu söylemlerdeki temel eleştiri noktası ise, CHP’nin tek parti iktidarı dönemidir. Bu bağlamda, kullanılan aşırı kelime vurgularında Erdoğan, CHP’nin tek parti dönemindeki olayları “trajedi”, “soykırım”, “ibretlik bir vesika” gibi vurgularla öne çıkarmakta, Kılıçdaroğlu’nun genel başkanı olduğu CHP’yi bu temel konu başlıkları ile eleştirmektedir.

Vatan gazetesi, Erdoğan’ın söylemlerini ve aşırı kelime vurgularını yeniden üretirken; bazı haberlerde bu söylemleri tırnak içerisinde bazı haberlerde de tırnaksız olarak vermeyi tercih etmiştir. Ancak, incelenen diğer kategorilerde *Vatan* gazetesinin bu söylemlere mesafeli bir tavır gösterdiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan, *Vatan* gazetesi, Erdoğan’ın söylemlerine karşılık olarak Kılıçdaroğlu’nun söylemlerini de haberleştirmiştir. Bu bağlamda, Kılıçdaroğlu’nun “bu doğru değil, insani değil ahlaki de

¹⁷⁴ *Hürriyet*, 24.11.2011, s. 22. (Bu ifade Başbakan Erdoğan’ın ifadesidir).

¹⁷⁵ *Hürriyet*, 24.11.2011, s. 22.

¹⁷⁶ *Vatan*, 25.04.2012, s. 16. (Başbakan Erdoğan’ın söylemi).

¹⁷⁷ *Vatan*, 23.04.2012, s. 17. (Başbakan Erdoğan’ın söylemi, tırnaklı).

¹⁷⁸ Haber spotu, *Vatan*, 24.11.2011, s. 16.

¹⁷⁹ *Vatan*, 24.11.2011, s. 16. (Haber içerisinde geçen Başbakan Erdoğan’ın Necip Fazıl Kısakürek’in kitabını işaret ederek, Kemal Kılıçdaroğlu’na hitaben söylediği kelime).

¹⁸⁰ *Vatan*, 18.11.2011, s. 17. (CHP milletvekili Hüseyin Aygün’ün Zaman Gazetesine 10 Kasım 2011 tarihinde verdiği röportajda geçen bu ifade, AKP’li Elitaş tarafından vurgulanmıştır).

¹⁸¹ *Vatan*, 04.04.2012, s. 16. (Erdoğan’ın söylemi).

değil. Sığ ve kaba siyaset”¹⁸² söylemine yer veren gazete, bu söylem ile Kılıçdaroğlu'nun söylemini yeniden üretmiştir.

Star gazetesi, “Ermeni soykırımı iddiaları üzerinden Dersim savunması”¹⁸³, “Dersim katliamına eleştiri getirmeyen Kılıçdaroğlu”¹⁸⁴, “Başbakan Erdoğan’ın CHP’nin tarihiyle yüzleşmesi çağrısına tepki göstererek”¹⁸⁵, “Dersim katliamını kınamayan Kılıçdaroğlu”¹⁸⁶ gibi vurgulamalarla Kılıçdaroğlu’nu olumsuz olarak vermekte, “tek parti döneminin zulmü”¹⁸⁷, “CHP zulmü”¹⁸⁸ gibi ifadeleri ile de CHP’yi olumsuz olarak sunmaktadır. *Star* gazetesi, Erdoğan’ın Dersim konusunda açıkladığı belgeleri “katliamın resmi belgeleri”¹⁸⁹ şeklinde tanımlamakta ve Erdoğan’ın “CHP’nin en kanlı işlerinden biri”¹⁹⁰, “CHP döneminin yüzlerce faciasının en acısı, en kanlısı”¹⁹¹ şeklindeki vurgulamalarını da tırnaksız olarak vererek kendi sesine dönüştürmektedir. Bu örneklerden hareketle, *Star* gazetesinin hükümetin söylemlerini içselleştirdiğini ve kendi sesine dönüştürdüğünü söylemek mümkündür.

Yenişafak gazetesi, incelenen polemik haberlerinde aşırı kelime vurgularına sıklıkla başvurmuştur. Örneğin, “Hitlerin doğum gününü kutlamak için heyet kurulmasını öngören ve altında İsmet İnönü’nün imzası bulunan 11 Nisan 1939 tarihli kararname”¹⁹² ifadesi ile Erdoğan’ın Kılıçdaroğlu’na Hitler yanıtını haberleştiren gazete, 11 Nisan 1939 tarihli kararnameyi “Hitlerin doğum gününü kutlamak için heyet kurulmasını öngören ve altında İsmet İnönü’nün imzası bulunan” cümlesi ile vurgulamakta ve İsmet İnönü’yü olumsuz olarak öne çıkarmaktadır. Diğer yandan, “CHP ile faşist partiler arasındaki organik bağları anlattı”¹⁹³, “CHP tarihinde Faşist İtalya’ya selam var”¹⁹⁴ vurguları ile CHP olumsuz olarak vurgulanmakta ve hükümetin söylemleri desteklenmektedir. Bu bağlamda gazete, hükümetin söylemlerini desteklemekte ve yeniden üretmektedir.

¹⁸² *Vatan*, 27.11.2011, s. 19. (Kılıçdaroğlu’nun söylemi).

¹⁸³ *Star*, 23.11.2011, s. 12.

¹⁸⁴ *Star*, 23.11.2011, s. 12.

¹⁸⁵ *Star*, 23.11.2011, s. 12.

¹⁸⁶ *Star*, 23.11.2011, s. 12.

¹⁸⁷ *Star*, 25.04.2012, s. 1.

¹⁸⁸ Başlık, *Star*, 25.04.2012, s. 15.

¹⁸⁹ *Star*, 24.11.2011, s. 14.

¹⁹⁰ *Star*, 24.11.2011, s. 14.

¹⁹¹ *Star*, 24.11.2011, s. 14.

¹⁹² Spot, *Yenişafak*, 04.04.2012, s. 1.

¹⁹³ Haber girişi, *Yenişafak*, 04.04.2012, s. 1.

¹⁹⁴ Başlık, *Yenişafak*, 04.04.2012, s. 13. (Tırnaksız olarak verilmiştir).

Yenişafak gazetesi, Kemal Kılıçdaroğlu için de vurgulamalar yapmıştır. “Dersim katliamını CHP yaptı itirafında bulunan milletvekilinden savunma isteyen Kılıçdaroğlu”¹⁹⁵ ifadesini spotta kullanan gazete, Kılıçdaroğlu’nu “itiraftan dolayı savunma isteyen” kişi olarak nitilemektedir. Bu vurgu ile Kılıçdaroğlu olumsuz bir şekilde vurgulanmaktadır. Diğer yandan, “Başbakan Erdoğan’ın devlet adına dilediği tarihi dersim özrü Kemal Kılıçdaroğlu’nun kimyasını bozdu”¹⁹⁶ ifadesi ile Erdoğan’ın özrünü “tarihi” olarak öne çıkaran gazete, bu durumun Kılıçdaroğlu’nun “kimyasını bozduğu” vurgusunu yapmaktadır.

Yenişafak gazetesinde örnek olarak öne çıkan bazı vurgulamaları da “camilerin satılmasına ahır yapılmasına dair resmi belgeleri meclis kürsüsünden tek tek açıkladı”¹⁹⁷, “Kılıçdaroğlu’nun inkar ettiği tek parti döneminde camilerin satılmasına, ahır yapılmasına”¹⁹⁸, “tek parti CHP döneminin zulümlerini”¹⁹⁹ şeklinde ifade etmek mümkündür.

Zaman gazetesinde yer alan polemik haberlerinde birçok aşırı kelime vurgusunun olduğu saptanmıştır. İncelenen haberlerde hükümet yanlısı bir tutum içerisinde olan *Zaman* gazetesi CHP’yi eleştirel bir söylem ile haberleştirmiştir.

Zaman gazetesi, “tek parti döneminde kapatılan ve ahıra çevrilen camiler”²⁰⁰, “yatakhane, ahır hatta eğlence merkezine dönüştürülen çok sayıda cami”²⁰¹, “tek partili dönemdeki cami kıyımı”²⁰², “yüzlerce cami ve mescit yıktırıldı”²⁰³, “tek parti döneminde satılan ve ahıra çevrilen camiler”²⁰⁴ şeklindeki aşırı kelime vurguları ile CHP’nin tek parti döneminde birçok camiye yıktırıldığı, ahıra çevirdiği, eğlence merkezi haline dönüştürdüğü sıklıkla vurgulanmıştır. Gazete, “Cumhuriyet tarihinin en acı sayfalarından biri olan Dersim”²⁰⁵, “73 yıl önceki katliamın belgeleri”²⁰⁶, “binlerce insanın öldürüldüğü ve sürgün edildiği acı olaylar”²⁰⁷, “Başbakan Erdoğan’ın tarihi

¹⁹⁵ Spot, *Yenişafak*, 19.11.2011, s. 1.

¹⁹⁶ Spot, *Yenişafak*, 25.11.2011, s. 1.

¹⁹⁷ Spot, *Yenişafak*, 25.04.2012, s. 1.

¹⁹⁸ Spot, *Yenişafak*, 25.04.2012, s. 15.

¹⁹⁹ *Yenişafak*, 25.04.2012, s. 15. (Başbakan Erdoğan’ın söylemidir ve turnaksız olarak verilmiştir).

²⁰⁰ *Zaman*, 25.04.2012, s. 13.

²⁰¹ *Zaman*, 25.04.2012, s. 13.

²⁰² *Zaman*, 01.05.2012, s. 14.

²⁰³ *Zaman*, 01.05.2012, s. 14.

²⁰⁴ *Zaman*, 01.05.2012, s.14.

²⁰⁵ Haber girişi, *Zaman*, 10.11.2011, s. 14.

²⁰⁶ Üst başlık, *Zaman*, 24.11.2011, s. 1.

²⁰⁷ Spot, *Zaman*, 24.11.2011, s. 1.

adımı”²⁰⁸, “CHP’deki Dersim krizi”²⁰⁹, “Dersim’de yaşanan trajedi”²¹⁰ vurgulamaları ile Dersim polemiklerinde CHP’ye eleştirel bir söylem geliştirilmiştir. Dersim olaylarını sıklıkla “trajedi”, “katliam” gibi kelimeler ile vurgulayan *Zaman* gazetesi, Başbakan’ın konu ile ilgili girişimlerini “tarihi” olarak öne çıkarmaktadır. İncelenen haberlerde aşırı kelime vurgularının hükümeti olumladığı, CHP’nin ise kullanılan kelime tercihleri ve aşırı kelime vurguları ile olumsuzlandığı saptanmıştır.

Yapılan analizlerde *Cumhuriyet* gazetesinin hükümetin söylemlerini haberleştirirken aşırı kelime vurgularına çokça yer vermediği, yapılan vurgulamalarda ise hükümete muhalif bir anlamın öne çıkarıldığı saptanmıştır. *Hürriyet* ve *Vatan* gazeteleri ise hükümetin söylemlerine mesafeli tutumlarını sürdürmüşlerdir. İncelenen polemik haberlerinde her iki gazete de *haber aktörü* olarak öne çıkan kişilerin söylemlerini yeniden üretmişlerdir. *Star*, *Yenişafak* ve *Zaman* gazeteleri ise, hükümet yanlısı bir tutumla, oldukça fazla *aşırı kelime vurguları* kullanmışlardır.

2.6. Sentaktik Çözümleme

İnal (1996: 118)’ın ifadesi ile “sözcüklerin vurgusu ve anlam sentaks içinde oluşur.” Bu bağlamda İnal’ın belirttiği gibi, “her ne kadar biz anlamın oluştuğu temel birimi sözcük (işaret/gösterge) olarak kabul etsek de, haber metinlerinde sözcüklerin anlamının oluştuğu bağlam dilin sentaksıdır, yani cümlelerin gramer yapılarıdır” (İnal, 1996: 119). Bu noktadan hareketle, Van Dijk (2003: 69-70)’a göre, cümlelerin aktif ve pasif vurgusu da söylemde önemli olan bir durumdur. Eşdeyişle özne konumunda olan kişi/fail daha önemli halde iken, cümlelerin pasif yapılması, faili daha önemsiz hale getirebilmektedir. Van Dijk (1988b: 11) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Polis göstericiyi öldürdü” cümlesindeki özne ‘Polis’ olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, ‘Polis’ öne çıkarılmıştır. Ancak, “Gösterici polis tarafından öldürüldü” cümlesinde ‘gösterici’ özne olarak öne çıkarılmakta, öldürme fiilini gerçekleştiren polis ise daha önemsiz bir hale getirilmektedir. Diğer yandan, Van Dijk (2003: 70), pasif cümle yapısı ile öznenin tamamen örtük hale de getirilebileceğini vurgulamaktadır: “Gösterici

²⁰⁸ *Zaman*, 26.11.2011, s. 16.

²⁰⁹ Başlık, *Zaman*, 17.11.2011, s. 18.

²¹⁰ Spot, *Zaman*, 21.11.2011, s. 13.

öldürüldü” örneğindeki gibi 'polisin' belirsizleştirildiği bir cümle sentaksı da kullanılmaktadır.

Cumhuriyet gazetesinde yer alan polemik haberlerinde aktif cümle sentaksının tercih edildiği saptanmıştır. “Erdoğan cami polemiğini sürdürdü”²¹¹, “9 belge açıkladı”²¹², “Erdoğan CHP döneminde camilerin satıldığına ilişkin suçlamalarını belge açıklayarak sürdürdü”²¹³, “Dersim belgelerini açıklayan Başbakan Erdoğan CHP’yi suçlamayı sürdürdü”²¹⁴, “CHP’ye dersimle yüklendi”²¹⁵, “Başbakan Tayyip Erdoğan İsmet İnönü, Faik Öztrak, Celal Bayar, Ali Çetinkaya’nın imzalarının olduğu dersim belgelerini açıklayarak CHP’yi suçladı”²¹⁶, “Erdoğan muhalefeti hedef aldı.”²¹⁷ Yukarıda yer alan cümleler incelendiğinde Başbakan Erdoğan’ın aktif bir sentaksla özne haline getirildiği görülmektedir. Ancak, cümlelerde, “yüklendi”, “suçladı”, “sürdürdü”, “hedef aldı” gibi kelimelerle Başbakan Erdoğan’ın olumsuz bir vurgu ile öne çıkarıldığı görülmektedir.

Cumhuriyet gazetesinde yer alan polemik haberlerinde CHP genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu’nun da söylemlerine yer verilmiştir. “Kılıçdaroğlu, parti içi muhalefeti ve tarihinle yüzleş diyen Erdoğan’ı eleştirdi”²¹⁸, “CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu, Dersim tartışmalarıyla ilgili olarak kendisine “tarihinle yüzleş” diyen başbakan Tayyip Erdoğan’a, “yüzleştik. Şanımız şerefimiz arttı. Dersimden sana ekmek yok. Başka kapıya” karşılığını verdi”²¹⁹, “Kılıçdaroğlu, Erdoğan’a ‘din iman edebiyatını bırak yolsuzlukları anlat’ karşılığını verdi.”²²⁰ Bu cümlelerde de görüldüğü üzere *Cumhuriyet* gazetesinin Kılıçdaroğlu için de aktif cümle sentaksını kullandığı ve olumsuz bir vurgunun yapılmadığı saptanmıştır.

Cumhuriyet gazetesinde yer alan polemik haberlerinde kesinlikli ifadeler de yer verildiği saptanmıştır. “Gerçekler başbakanı yalanlıyor”²²¹, “seferihisardaki camiye CHP’nin sahip çıktığı anlaşıldı”²²², “Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın gazetemizde

²¹¹ Başlık, *Cumhuriyet*, 25.04.2012, s. 6.

²¹² Ara başlık, *Cumhuriyet*, 25.04.2012, s. 6.

²¹³ *Cumhuriyet*, 25.04.2012, s. 6.

²¹⁴ Üst başlık, *Cumhuriyet*, 24.11.2011, s. 1.

²¹⁵ *Cumhuriyet*, 19.11.2011, s. 5.

²¹⁶ Haber girişi, *Cumhuriyet*, 24.11.2011, s. 6.

²¹⁷ Üst başlık, *Cumhuriyet*, 19.11.2011, s. 1.

²¹⁸ Üst başlık, *Cumhuriyet*, 23.11.2011, s. 5.

²¹⁹ Haber girişi, *Cumhuriyet*, 23.11.2011, s. 5.

²²⁰ Spot, *Cumhuriyet*, 25.04.2012, s. 1.

²²¹ Başlık, *Cumhuriyet*, 26.04.2012, s. 7.

²²² Spot, *Cumhuriyet*, 26.04.2012, s. 7.

20 Nisan 1936 tarihinde yayımlanan haber küpürünü göstererek; tek parti döneminde camilerin yıkıldığı, satıldığı yönündeki savlarının gerçeği yansıtmadığı ortaya çıktı.”²²³ Bu cümlelerdeki ifadelerden hareketle kesinlikli bir dilin kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, *Cumhuriyet* gazetesinin Erdoğan’ın söylemlerine eleştirel bir eğilim içerisinde olduğu söylenebilir.

Hürriyet gazetesinde yer alan polemik haberlerinde aktif cümle sentaksının kullanıldığı saptanmıştır. "Camiler için iftira ediyor"²²⁴, Kılıçdaroğlu, "Hiçbir cami ahır yapılmamıştır. Onurlu bir din adamı olarak çıkıp söyleyeceksin."²²⁵ "Biz yüzleşiriz özrü sen dile"²²⁶, "Başbakan bize 'Dersim'le yüzleşin' diyor. Biz CHP olarak Dersim'le yüzleşiriz. CHP tarihinden yüzleşmekten kaçmaz. Peki ülkenin Başbakanı olarak Dersim'le ilgili olarak kendisi özür dilemeye hazır mı?"²²⁷ Bu cümlelerden de anlaşılacağı gibi, Kemal Kılıçdaroğlu'nun ifadeleri aktif cümle sentaksı ile haberleştirilmiştir.

Hürriyet gazetesi, polemik haberleri ile ilgili olarak hükümetin söylemlerini de aktif sentaksla vermiştir. "Dersimle yüzleşmeliyiz"²²⁸, "Dersim isyanı diye bilinen çok zor bir dönem yaşandı. Dersim gerçeği bugün ortaya çıkarılmalı ve tarihimizle yüzleşmeliyiz. Meclis'te bir araştırma komisyonu kurulabilir"²²⁹, "Dersim için özür"²³⁰, "Başbakan Erdoğan, '1938 Dersim olayları hakkında eğer devlet adına özür dilemek gerekiyorsa ve böyle bir literatür varsa ben özür dilerim ve diliyorum' dedi. Seyit Rıza'nın asılmasını anlatırken gözleri doldu."²³¹ Bu cümlelerden hareketle, *Hürriyet* gazetesi hükümete ait söylemleri de aktif cümle sentaksı ile haberleştirmiştir.

Hürriyet gazetesinde yer alan haberlerden hareketle her iki taraf için de aktif cümle sentaksının kullanıldığı saptanmıştır. Gazete her iki tarafın söylemlerini verirken herhangi bir olumlu ya da olumsuz vurgulama yapmamıştır.

Vatan gazetesi, "Erdoğan 4+4+4 yasası görüşülürken kendisini Hitlerle benzeten Kılıçdaroğlu'na Cumhuriyet gazetesinin 30'lu yıllardaki manşetleriyle yanıt verdi. 'Milli Şefimizle Führer arasında samimi tebrikler' ve 'Kemalist Türkiye'den Faşist İtalya'ya

²²³ Haber girişi, *Cumhuriyet*, 26.04.2012, s. 7.

²²⁴ Başlık, *Hürriyet*, 26.04.2012, s. 1. (Kılıçdaroğlu'nun ifadesidir).

²²⁵ Spot, *Hürriyet*, 18.04.2012, s. 19.

²²⁶ Başlık, *Hürriyet*, 21.11.2011, s. 22. (Kılıçdaroğlu'nun söylemi başlığa çıkarılmıştır).

²²⁷ Spot, *Hürriyet*, 21.11.2011, s. 22.

²²⁸ Başlık, *Hürriyet*, 20.11.2011, s. 26. (Bülen Arınç'ın söylemidir ve başlığa çıkarılmıştır).

²²⁹ Spot, *Hürriyet*, 20.11.2011, s. 26.

²³⁰ Başlık, *Hürriyet*, 24.11.2011, s. 1.

²³¹ Spot, *Hürriyet*, 24.11.2011, s. 1.

selam' başlıklarını gösteren Erdoğan, 'işte CHP'nin gurur duyduğu tarih bu' dedi"²³², "Devlet adına özür dilerim"²³³, "Dersim'de yaşananlar için 'facia, katliam' diyen Erdoğan, Devlet adına özür diledi. CHP liderine 'sen de bununla yüzleş' dedi"²³⁴, "Erdoğan, 1926 ile 1950 arasında 513 camiye kilit vurulduğunu söyledi."²³⁵

Vatan gazetesi, Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine de yer vermiştir. "Özür yetmez"²³⁶, "CHP lideri, Dersim için devlet adına özür dileyen Erdoğan'a seslendi: Özür yetmez arşivini aç, sürgün ailelere toprağını iade et"²³⁷, "tarihçilere bırakalım"²³⁸, "Kılıçdaroğlu, Başbakan'ın 'Dersim için devlet adına özür diliyorum, sıra CHP'de' açıklamasına Brüksel'den yanıt verdi: Bizim bu olayı tarihçilere bırakmamız lazım. Bunu tarihçilerin incelemesi gerekir."²³⁹

Vatan gazetesinde incelenen polemik haberlerinde gazetenin her iki taraf için de aktif cümle sentaksını kullandığı ve olumlu ya da olumsuz bir vurgulamanın yapılmadığı görülmüştür. Bu bağlamda, *Hürriyet* gazetesi ile benzerlikler taşımaktadır.

Star gazetesi, polemik haberlerinde aktif cümle sentaksını kullanmayı tercih etmiştir. "Başbakan Erdoğan, CHP döneminde kapatılan camilerin belgelerini açıkladı"²⁴⁰, "CHP'de yüz nakli gerçekleşti asıl doku nakline ihtiyaç var"²⁴¹, "Dersimle yüzleş vekili linç ettirme"²⁴², "Başbakan Erdoğan CHP lideri Kılıçdaroğlu'nun Dersim katliamı konusundaki suskunluğunu eleştirdi."²⁴³ Bu ifadelerle, Hükümetin söylemlerini haberleştiren gazete CHP Genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun söylemlerini de şu şekilde haberleştirmiştir: "Özür dileyemedi"²⁴⁴, "Dersim için özür dilemesi beklenen CHP lideri Kılıçdaroğlu, 'günahıyla sevabıyla bizim tarihimiz' diyerek bir kez daha tek parti dönemine sahip çıktı"²⁴⁵, "CHP lideri Dersim katliamını Emeni iddialarıyla savundu"²⁴⁶, "CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu, Dersim mağdurlarından devlet adına

²³² Spot, *Vatan*, 04.04.2012, s. 1.

²³³ Başlık, *Vatan*, 24.11.2011, s. 1. (Başbakan Erdoğan'ın söylemidir).

²³⁴ Spot, *Vatan*, 24.11.2011, s. 1.

²³⁵ Spot, *Vatan*, 25.04.2012, s. 1.

²³⁶ Başlık, *Vatan*, 25.11.2011, s. 1.

²³⁷ Spot, *Vatan*, 25.11.2011, s. 1.

²³⁸ Başlık, *Vatan*, 27.11.2011, s. 1.

²³⁹ Spot, *Vatan*, 27.11.2011, s. 19.

²⁴⁰ Üst başlık, *Star*, 25.04.2012, s. 1.

²⁴¹ Başlık, *Star*, 07.03.2012, s. 15. (Erdoğan'ın söylemidir).

²⁴² Başlık, *Star*, 19.11.2011, s. 14.

²⁴³ Üst başlık, *Star*, 19.11.2011, s. 1.

²⁴⁴ Başlık, *Star*, 30.11.2011, s. 1. (Kılıçdaroğlu için ifade edilen söylem).

²⁴⁵ Spot, *Star*, 30.11.2011, s.1.

²⁴⁶ Başlık, *Star*, 23.11.2011, s. 12.

özür dilediği için 'topluma kin ve nefret tohumları eklemekle' suçladığı Başbakan Erdoğan'a dün 'özür dilemen yetmez arşivleri aç' çağrısı yaptı"²⁴⁷, "Dersim katliamı konusunda kararsız bir tutum sergileyen CHP lideri Kılıçdaroğlu ve partisinin kafa karışıklığı son 24 saat içinde zirve yaptı."²⁴⁸ "Dersim katliamı için özür tek Kılıçdaroğlu'nu böldü."²⁴⁹

Bu cümlelerde de görüldüğü üzere *Star* gazetesinin aktif cümle sentaksını kullandığını ancak hükümet yanlısı bir eğilim gösterdiğini söylemek mümkündür. Kemal Kılıçdaroğlu ile ilgili haberlerde, gazetenin tavrının muhalif bir eğilim içerisinde olduğu ve aktif cümle yapısı ile Kılıçdaroğlu'na olumsuz bir vurgunun yapıldığı görülmektedir.

Yenişafak gazetesinde yer alan polemik haberlerinde aktif cümle sentaksının tercih edildiği saptanmıştır. "CHP bin 583 cami ve mescit sattı"²⁵⁰, "Başbakan Erdoğan, CHP'nin karanlık geçmişini meşrulaştırmaya çalışan Kılıçdaroğlu'nun seviye kaybettiğini söyledi"²⁵¹, "Dersim'le ne zaman yüzleşeceksin"²⁵², "iktidar tartışmalarının bitmediği CHP'de şimdi de Dersim krizi çıktı"²⁵³, "treni de kaçırdı otobüsü de"²⁵⁴, "CHP Tunceli milletvekili Hüseyin Aygün'ün 'Dersim katliamının sorumlusu CHP'dir. Atatürk'ün de katliamdan haberi vardı' açıklaması, partinin Kemalist kanadını ayaklandırdı."²⁵⁵ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere gazetenin hükümet yanlısı bir eğilim içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Diğer yandan gazete, polemiklerle ilgili haberlerde yorumlara yer verdiği ve bu yorumlarda CHP ve CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu'nun olumsuz olarak vurgulandığı görülmüştür.

Zaman gazetesi polemik haberleri ile ilgili olarak aktif cümle sentaksını kullanmayı tercih etmiştir. "Belgeleri açıkladı: Tek parti döneminde 513 cami satıldı"²⁵⁶, "Tek parti dönemindeki cami kıyımını 9 belgeyle açıkladı"²⁵⁷, "Dersim katliamının sorumlusu devlet ve CHP'dir"²⁵⁸, "CHP'li Hüseyin Aygün'ün, 'Dersim

²⁴⁷ Spot, *Star*, 25.11.2011, s. 1.

²⁴⁸ Spot, *Star*, 25.11.2011, s. 15.

²⁴⁹ Başlık, *Star*, 28.11.2011, s. 15.

²⁵⁰ Başlık, *Yenişafak*, 25.04.2012, s. 1.

²⁵¹ Spot, *Yenişafak*, 25.04.2012, s. 1.

²⁵² Manşet, *Yenişafak*, 19.11.2011, s. 1.

²⁵³ Spot, *Yenişafak*, 16.11.2011, s. 14.

²⁵⁴ Manşet, *Yenişafak*, 25.11.2011, s. 1. (Bu ifade Kemal Kılıçdaroğlu için kullanılmıştır).

²⁵⁵ Manşet, *Yenişafak*, 17.11.2011, s. 1.

²⁵⁶ Başlık, *Zaman*, 25.04.2012, s. 1.

²⁵⁷ Başlık, *Zaman*, 25.04.2012, s. 13.

²⁵⁸ Başlık, *Zaman*, 10.11.2011, s. 14.

katliamının sorumlusu devlet ve CHP'dir' sözleri partiyi karıştırdı"²⁵⁹, "CHP'deki Dersim krizi büyüyor"²⁶⁰, "Başbakan Erdoğan, tek parti iktidarı döneminde Dersim'de (Tunceli) binlerce insanın öldürüldüğü ve sürgün edildiği acı olaylara ilişkin resmi belgeleri dün kamuoyuyla paylaştı"²⁶¹, "CHP'ye yüz nakli yapıldı ama asıl genleri değişmeli"²⁶², "CHP grup başkan vekili Muharrem İnce, Başbakan Tayyip Erdoğan'ın 'Tek parti dönemi, camileri ahır yaptı' eleştirisini ilginç sözlerle savundu"²⁶³, "Dersim'le ilgili yine özür dilemedi, Başbakan'ı bölücülükle suçladı."²⁶⁴

Zaman gazetesinde CHP'ye ve CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu ile ilgili polemik haberlerinde olumsuz bir vurgulamanın yapıldığı görülmüştür. Hükümetin ve Başbakan Erdoğan'ın söylemlerini de aktif cümle sentaksı ile veren gazete Erdoğan'a yönelik olumsuz bir vurgulama yapmamıştır.

İncelenen polemik haberlerinde, araştırma kapsamındaki 6 gazetenin de aktif cümle sentaksını tercih ettiği görülmüştür. Bu gazetelerden *Star*, *Yenişafak* ve *Zaman* gazetelerinin hükümeti destekler bir haber söylemi kullandığını ve CHP'ye muhalif bir söylemin kurulduğu saptanmıştır. Bu bağlamda aktif cümle sentaksı ile verilen CHP ve CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu'na ilişkin söylemlerin olumsuz bir vurgu taşıdığı görülmüştür. *Hürriyet* ve *Vatan* gazeteleri ise, birbirine benzer şekilde her iki tarafın söylemlerini de olumlu veya olumsuz bir vurgulama yapmadan vermeyi tercih etmişlerdir. *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan polemik haberlerinde ise, Hükümetin söylemlerinde olumsuz bir vurgunun yapıldığı görülmüştür. Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde ise olumsuz vurguya yer verilmemiştir.

2.7. Doğrudan Alıntılar

Cumhuriyet gazetesinde yer alan polemik haberlerinde haber başlıkları, spotları ve haber girişlerinde tek tırnaklı ve tırnaklı ifadelere yer verildiği saptanmıştır. *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan haberlerin gövdelerinde ise genellikle doğrudan alıntı yöntemi kullanılmış ve bu alıntılar tırnaksız olarak verilmiştir. Diğer yandan gazetenin bazı haberlerde özetleme yoluna gittiği de görülmüştür.

²⁵⁹ Spot, *Zaman*, 16.11.2011, s. 15.

²⁶⁰ Başlık, *Zaman*, 17.11.2011, s. 18.

²⁶¹ Spot, *Zaman*, 24.11.2011, s. 1.

²⁶² Başlık, *Zaman*, 07.03.2012, s. 14.

²⁶³ Haber girişi, *Zaman*, 23.04.2012, s. 15.

²⁶⁴ Başlık, *Zaman*, 30.11.2011, s. 14.

"Erdoğan cami polemiğini sürdürdü"²⁶⁵, "Hangi cami ahır yapıldı"²⁶⁶, "Yargı iflas etmiş medya yalaka"²⁶⁷, "Özür diliyorum"²⁶⁸, "CHP tarihiyle yüzleşsin"²⁶⁹, "Hedefin Atatürk'le Hesaplaşmak"²⁷⁰, "Dersim'i silah yaptı"²⁷¹, "Kim bilir kaç dersim yaşandı."²⁷² Bu ifadelerde de görüldüğü üzere, *Cumhuriyet* gazetesinin başlık, spot ve haber girişlerinde tırnaklı ifadelere yer verdiği, haber gövdelerinde ise tırnaksız ifadelere yer verdiği saptanmıştır. Bu bağlamda, hem hükümetin hem de CHP'li milletvekillerinin söylemlerini haberleştiren gazete her iki tarafın söylemlerine de aynı şekilde yer vermektedir.

Hürriyet gazetesinde yer alan polemik haberlerinde gazetenin genellikle haber başlıklarını tırnaksız olarak vermeyi tercih ettiği, haber spotları ve haber girişlerinde tırnaklı ifadelere yer verdiği ve haber gövdesini ise, bazı haberlerde tırnaklı bazı haberlerde ise tırnaksız olarak vermeyi tercih ettiği görülmüştür. Gazete, hem hükümetin hem de CHP'nin söylemlerinde aynı eğilimi göstermiştir.

"Camiler için iftira ediyor"²⁷³, "Onurluysan çıkıp söyle"²⁷⁴, "Onurlu bir Başbakan demem"²⁷⁵, "Dersimden sana ekmek yok"²⁷⁶, "Biz yüzleşiriz özrü sen

²⁶⁵ Başlık, *Cumhuriyet*, 25.04.2012, s. 6. (Başlık gazetenin kendi ifadesidir. Haber girişinde Erdoğan'ın bazı söylemleri tırnaklı verilirken haber gövdesinde Erdoğan'ın söylemleri tırnaksız ve doğrudan alıntı yolu ile haberleştirilmiştir).

²⁶⁶ Başlık, *Cumhuriyet*, 24.04.2012, s. 4. (Başlık CHP milletvekili İhsan Özkes'in ifadesidir ve bu ifade başlıktan tek tırnak içerisinde verilmiştir. Haber gövdesinde de Özkes'in söylemleri tırnaklı olarak verilmiştir).

²⁶⁷ Başlık, *Cumhuriyet*, 18.04.2012, s. 5. (Kılıçdaroğlu'nun ifadesi olan başlık tek tırnak içerisinde verilirken haber gövdesi tırnaksız olarak verilmiştir).

²⁶⁸ Başlık, *Cumhuriyet*, 24.11.2011, s. 6. (Başbakan Erdoğan'ın ifadesi olan başlık tırnaksız verilmiştir. Haber spotunda tırnaklı ifadelere yer verilmiştir ancak haber gövdesi tırnaksız olarak doğrudan alıntı yolu ile verilmiştir).

²⁶⁹ Başlık, *Cumhuriyet*, 19.11.2011, s. 1. (Bu ifade Erdoğan'a aittir ve tek tırnak içerisinde verilmiştir. Haber gövdesinde de Erdoğan'ın söylemleri tırnak içerisinde verilmiştir).

²⁷⁰ Başlık, *Cumhuriyet*, 23.11.2011, s. 5. (Başlık Kılıçdaroğlu'na aittir ve tek tırnak içerisinde verilmiştir. Haber spotu ve haber girişinde tırnaklı ifadelere yer verilmiştir ancak haber gövdesi tırnaksız olarak doğrudan alıntı ile verilmiştir).

²⁷¹ Başlık, *Cumhuriyet*, 25.11.2011, s. 5. (Başlık gazetenin kendi yorumudur. Spot ve haber girişinde Erdoğan'ın söylemleri tırnaklı olarak verilmiştir ancak haber gövdesi tırnaksız olarak doğrudan alıntı yöntemi ile verilmiştir).

²⁷² Başlık, *Cumhuriyet*, 25.11.2011, s. 5. (Bu ifade Bülent Arınç'a aittir ve tek tırnak içerisinde verilmiştir. Haber metninde ise, Arınç'ın söylemleri tırnaklı olarak verilmiştir).

²⁷³ Başlık, *Hürriyet*, 26.04.2012, s. 1. (Kılıçdaroğlu'na ait olan bu söylem, tırnaksız olarak verilmiştir. Ancak, spot ve haber gövdesi tırnaklı olarak verilmiştir).

²⁷⁴ Başlık, *Hürriyet*, 18.04.2012, s. 19. (Kılıçdaroğlu'na ait olan bu söylem başlıktan tırnaksız olarak verilirken spot ve haber girişlerinde Kılıçdaroğlu'na ait ifadeler tırnak içerisinde verilmiştir. Haber gövdesi ise tırnaksız olarak doğrudan alıntı yöntemi ile verilmiştir).

²⁷⁵ Başlık, *Hürriyet*, 25.04.2012, s. 25. (Kılıçdaroğlu'na ait olan bu söylem başlıktan tırnaksız olarak verilmiştir. Haber spotu ve girişinde tırnaklı ifadelere yer veren gazete haber gövdesini tırnaksız olarak vermiştir).

dile"²⁷⁷, "Dersimle yüzleşmeliyiz"²⁷⁸, "Dersim için özür"²⁷⁹, "Başbakan Tayyip Erdoğan, Dersim'de yaşananlar için "eğer devlet adına özür dilemek gerekiyorsa ve böyle bir literatür varsa ben özür dilerim ve diliyorum" diyerek, CHP lideri Kılıçdaroğlu'na, "CHP adına özür dilemesi gereken varsa o da sensin. 'Dersimli olmaktan onur duyuyorum' diyorsun hadi onurunu kurtar" sözleriyle seslendi."²⁸⁰ Bu ifadelerden hareketle *Hürriyet* gazetesinin hükümetin ve muhalefetin söylemlerini aynı şekilde aktardığını söylemek mümkün hale gelmiştir.

Vatan gazetesinde yer alan polemik haberlerinde gazetenin her iki tarafın söylemlerini de aynı şekilde aktardığı görülmüştür. "Kılıçdaroğlu işte belgeler klavuzunu değiştir"²⁸¹, "Devlet adına özür dilerim"²⁸², "Dersim için savaş suçu benzetmesi"²⁸³, "Özür yetmez"²⁸⁴, "Özür yetmez arşivini de aç."²⁸⁵

İncelenen polemik haberlerinde başlıkları tek tırnak içerisinde vermeyi tercih eden *Vatan* gazetesi haber spotlarında ise tırnaklı alıntı yapmayı tercih etmiştir. Haber gövdelerinin genelinde ise tırnaksız aktarma yoluna gittiği görülmüştür.

Vatan gazetesi bazı haberlerde ise tırnaksız ifadeler kullanmıştır. Bu haberlerde hem hükümetin hem de CHP'nin söylemleri tırnaksız olarak verilmiştir. Bu bağlamda *Vatan* gazetesinin her iki tarafın söylemleri için aynı eğilimi gösterdiği görülmektedir. Örneğin, "Devrinizde Kuran kümeste öğretildi!"²⁸⁶ başlığı ile Başbakan Erdoğan'ın söylemini kendi sesi haline getiren *Vatan* gazetesi, "Dersim'den sana ekmek yok hadi

²⁷⁶ Başlık, *Hürriyet*, 23.11.2011, s. 23. (Başlık Kılıçdaroğlu'na aittir ve tırnaksız olarak verilmiştir. Haber gövdesi ise tırnaklı olarak aktarılmıştır).

²⁷⁷ Başlık, *Hürriyet*, 21.11.2011, s. 22. (Kılıçdaroğlu'na ait olan bu ifade tırnaksız olarak verilmiştir. Haber spotu ve haber gövdesi tırnaklı olarak aktarılmıştır).

²⁷⁸ Başlık, *Hürriyet*, 20.11.2011, s. 26. (Bülent Arınç'ın söylemi olan başlık tırnaksız olarak verilirken spot ve haber gövdesi tırnak içerisinde aktarılmıştır).

²⁷⁹ Başlık, *Hürriyet*, 24.11.2011, s. 1 ve 22. (Başbakan Erdoğan'ın Dersim için özür dilemesini haberleştiren gazete "Özür dilemek" fiilini isim haline dönüştürmüştür. Spot ve haber girişinde tırnaklı ifadeler kullanan gazete haber gövdesini tırnaksız olarak aktarmıştır).

²⁸⁰ Spot, *Hürriyet*, 24.11.2011, s. 22.

²⁸¹ Başlık, *Vatan*, 25.04.2012, s. 16. (Başbakan Erdoğan'a ait olan bu ifade başlıktan tek tırnak içerisinde verilirken haber spotunda tırnaklı ancak haber gövdesinde tırnaksız olarak verilmiştir).

²⁸² Başlık, *Vatan*, 24.11.2011, s. 1. (Başbakan Erdoğan'a ait olan bu söylem tek tırnak içerisinde verilmiştir. Haber spotu tırnaklı verilirken haber gövdesi tırnaksız olarak aktarılmıştır).

²⁸³ Başlık, *Vatan*, 01.12.2011, s. 17. (Başlık gazetenin kendi ifadesidir. Hüseyin Çelik'in ifadeleri ise tırnaklı olarak verilmiştir).

²⁸⁴ Başlık, *Vatan*, 25.11.2011, s. 1. (Kılıçdaroğlu'na ait olan bu ifade tek tırnak içerisinde verilmiştir. Spot tırnaksız verilirken haber metni tırnaklı olarak aktarılmıştır).

²⁸⁵ Başlık, *Vatan*, 25.11.2011, s. 17. (Kılıçdaroğlu'na ait olan bu ifade başlıktan tek tırnak içerisinde verilirken haber metni tırnaklı olarak aktarılmıştır).

²⁸⁶ Başlık, *Vatan*, 04.04.2012, s. 16. (Başbakan Erdoğan'a ait olan bu ifade tırnaksız olarak verilmiştir. Haber spotu tırnaklı verilirken haber metni tırnaksız olarak aktarılmıştır).

başka kapıya"²⁸⁷ başlığı ile Kemal Kılıçdaroğlu'nun ifadesini tırnaksız olarak vermiş ve Kılıçdaroğlu'nun söylemini kendi sesine dönüştürmüştür.

Star gazetesinde yer alan haberlerde hükümet yanlısı bir tutum sergilenmiştir. İncelenen haberlerde, Erdoğan'a ait söylemler genel olarak başlıklarda ve haber gövdelerinde doğrudan alıntı yapılarak, tırnaksız olarak verilmiştir.

"CHP döneminde 513 cami bin 70 mescit satıldı"²⁸⁸ başlığında *Star* gazetesi, bu ifadeyi tırnaksız olarak vermiş ve kendi sesine dönüştürmüştür. İncelenen haber spotu ve haber metinlerinde de Erdoğan'ın söylemlerinin tırnaksız olarak verildiği saptanmıştır. Diğer yandan, "Dersim için devlet adına ÖZÜR DİLİYORUM"²⁸⁹ manşeti ile *Star* gazetesi Erdoğan'ın söylemini içselleştirmekte ve kendi sesine dönüştürmektedir. Özür diliyorum ifadesinin büyük harflerle yazılması da gazetenin kendi vurgusudur. "Karanlık geçmişle yüzleşmeliyiz"²⁹⁰, "Hitler sevdalısını tarihinde bulursun"²⁹¹ gibi Erdoğan'ın ifadelerini tırnaksız bir şekilde veren *Star* gazetesi bu ifadeleri de kendi sesine dönüştürmüştür.

Star gazetesi CHP ve CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'na ait ifadeleri de haberleştirmiştir. Gazete, incelenen polemik haberlerinde Kılıçdaroğlu'na ve CHP'li milletvekillerine ait olan söylemleri tırnak içerisinde vermeyi tercih etmiştir. Örneğin, "Cami ahır yapıldı ama içinde silah saklandı!"²⁹², "Özür dileyemedi"²⁹³, "Dersimliler Cumhuriyetle ilk defa 1. sınıf insan oldu"²⁹⁴, "CHP lideri Dersim katliamını Ermeni iddialarıyla savundu"²⁹⁵ gibi haber başlıkları ile verilen haber metinlerinde tırnaklı ifadeler kullanmayı tercih etmektedir. Bu bağlamda hükümetin söylemlerini tırnaksız olarak vermeyi tercih eden gazete aynı eğilimi CHP'nin söylemleri için göstermemiştir.

²⁸⁷ Başlık, *Vatan*, 23.11.2011, s. 17. (Kılıçdaroğlu'na ait olan bu ifade başlıktan tırnaksız olarak verilmiştir. Haber spotu ve haber gövdesi de tırnaksız olarak aktarılmıştır).

²⁸⁸ Başlık, *Star*, 25.04.2012, s. 1.

²⁸⁹ Manşet, *Star*, 24.11.2011.

²⁹⁰ Başlık, *Star*, 24.11.2011, s. 14.

²⁹¹ Başlık, *Star*, 04.04.2012, s. 15.

²⁹² Başlık, *Star*, 23.04.2012, s. 15. (CHP Milletvekili Muharrem İnce'nin açıklamalarından yola çıkılarak başlık atılmıştır. Tırnaksız olarak verilmiştir. Haber gövdesinde ise İnce'nin ifadeleri tırnaklı olarak aktarılmıştır).

²⁹³ Başlık, *Star*, 30.11.2011, s. 1. (Kılıçdaroğlu'nun Dersim ile ilgili özür dilememesi haberleştirilmiştir. Başlık gazetenin kendi yorumudur ve haber metni tırnaklı olarak aktarılmıştır).

²⁹⁴ Başlık, *Star*, 30.11.2011, s. 15. (Kılıçdaroğlu'na ait olan bu ifade başlıktan tırnaksız olarak verilmiştir. Ancak bu başlık haber spotunda tırnaklı olarak ifade edilmiştir. Haber gövdesi de tırnaklı olarak verilmiştir).

²⁹⁵ Başlık, *Star*, 23.11.2011, s. 12. (Kılıçdaroğlu ile ilgili olan bu haberde gazete, başlığı kendi yorumu olarak vermiştir. Haber spotu ve haber metni Kılıçdaroğlu'nun ifadelerinin tırnaklı olarak aktarılması şeklinde verilmiştir).

Yenişafak gazetesinde yer alan polemik haberlerinde iktidar yanlısı bir tutumun sergilendiği saptanmıştır. "CHP'de tersinden Dersim isyanı"²⁹⁶, "Sabahattin Ali'yi CHP öldürttü"²⁹⁷ gibi haber söylemlerinde Kılıçdaroğlu'nun söylemlerini haberleştiren gazete genellikle Kılıçdaroğlu'nun ifadelerini tırnak içerisinde aktarmıştır. Haber başlıkları ise tırnaksız olarak verilmiştir. "CHP camileri ve mescitleri sattı"²⁹⁸, "CHP'de Dersim kıyımı sürüyor"²⁹⁹, "Sen önce Dersim'le yüzleş"³⁰⁰, "CHP tarihinde 'faşist İtalya'ya selam var"³⁰¹, "Führer sevgisi CHP'nin ruhunda"³⁰², "CHP bin 583 cami ve mescit sattı"³⁰³, "Dersimle ne zaman yüzleşeceksin."³⁰⁴ İncelenen haberlerde Erdoğan'ın söylemleri manşetten ve sürmanşetten verilirken tırnaksız olarak kullanılmış, bu bağlamda gazetenin kendi sesi halini almıştır. İncelenen haberlerde haber gövdelerinin bazıları tırnaklı olarak aktarılmıştır. Ancak haberlerin geneli tırnaksız olarak verilmiştir. Kılıçdaroğlu'na ait olan söylemler ise tırnaklı olarak aktarılmıştır. Gazetenin özellikle Erdoğan'ın söylemleri için haberin makro yapı unsurlarından olan başlıklarda tırnaksız ifadeler yer vermesi gazetenin bu söylemleri kendi sesi haline getirdiğini ve vurguladığını göstermektedir.

Zaman gazetesinde bulunan polemik haberlerinde iktidar yanlısı bir tutumun sergilendiği gözlenmiştir. "Tek parti döneminde 513 cami satıldı"³⁰⁵, "CHP'ye yüz nakli yapıldı ama asıl genleri değişmeli"³⁰⁶, "Başbakan, 73 yıl önceki katliamın belgelerini açıkladı."³⁰⁷ İncelenen polemik haberlerinde Başbakan Erdoğan'ın söylemlerinin haber başlıklarından tırnaksız olarak verildiği saptanmıştır. Ancak haber spotu ve haber metinlerinde Erdoğan'a ait ifadelerin tırnaklı olarak aktarıldığı da saptanmıştır.

²⁹⁶ Manşet, *Yenişafak*, 17.11.2011. (Bu haberde CHP içerisindeki 12 Milletvekilinin Hüseyin Aygün'ün açıklamaları için karşı bildiri yayınlaması haberleştirilmiştir).

²⁹⁷ Sürmanşet, *Yenişafak*, 10.02.2012. (Kılıçdaroğlu'nun söylemi olan bu ifade gazete tarafından tırnaksız olarak sürmanşetten verilmiştir).

²⁹⁸ Başlık, *Yenişafak*, 25.04.2012, s. 15. (Bu ifade gazetenin kendi ifadesidir).

²⁹⁹ Başlık, *Yenişafak*, 20.12.2011, s. 14. (Bu ifade gazetenin kendi ifadesidir ve Dersim polemikleri konusunda gazetenin tarafını ortaya çıkarmaktadır).

³⁰⁰ Başlık, *Yenişafak*, 19.11.2011, s. 15. (Gazete bu ifadeyi Erdoğan'ın olmasına rağmen tırnaksız vermiştir. Ancak haber metni tırnak içerisinde aktarılmıştır).

³⁰¹ Başlık, *Yenişafak*, 04.04.2012, s. 13. (Gazete, Erdoğan'ın ifadelerini tırnaksız olarak verdiği bu haberde başlığı da tırnaksız olarak vermiştir).

³⁰² Manşet, *Yenişafak*, 04.04.2012.

³⁰³ Başlık, *Yenişafak*, 25.04.2012, s. 1.

³⁰⁴ Manşet, *Yenişafak*, 19.11.2011.

³⁰⁵ Başlık, *Zaman*, 25.04.2012, s. 1. (Başbakan Erdoğan'ın ifadesidir, tırnaksız olarak verilmiştir).

³⁰⁶ Başlık, *Zaman*, 07.03.2012, s. 14. (Bu ifade Erdoğan'ın ifadesi olmasına rağmen tırnaksız olarak verilmiştir. Ayrıca bu ifadede gereklilik kipinin kullanıldığı görülmektedir. Haber spotu ve haber gövdesinde tırnaklı ifadeler yer verilmiştir. Ancak haberin geneli tırnaksız olarak aktarılmıştır).

³⁰⁷ Üst başlık, *Zaman*, 24.11.2011, s. 1. (Başbakan'ın Dersim olayları ile ilgili devlet adına özür dilediği bu haberde Erdoğan'ın söylemleri tırnaklı olarak aktarılmıştır).

Zaman gazetesi, olaya taraf olan CHP'li vekillerin söylemlerini de haberleştirmiştir. “Dersim katliamının sorumlusu Devlet ve CHP’dir”³⁰⁸, “Nazım Hikmet tutuklandı, Sabahattin Ali bu dönemde öldürüldü”³⁰⁹, “CHP Tuncelili bir başkan seçerek Dersim’le yüzleşti”³¹⁰, “Tek parti döneminde 513 cami satıldı”³¹¹, “Kılıçdaroğlu: Dersim’de insanlık dramı yaşandı”³¹², “Dersim’le ilgili yine özür dileyemedi Başbakanı bölücülükle suçladı”³¹³, “Camilerin ahıra çevrilmesini böyle savundu.”³¹⁴ İncelenen haberlerde CHP'li milletvekillerinin ve Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinin tırnaklı olarak aktarıldığı saptanmıştır. Haberlerin başlıkları genellikle gazetenin kendi yorumudur. Bu bağlamda gazete, CHP'nin söylemlerini olumsuz bir şekilde aktarmıştır.

Özetle, *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan polemik haberlerinde başlık, spot ve haber girişlerinde tek tırnaklı ve tırnaklı ifadeler haber gövdelerinde ise tırnaksız ifadeler kullanılmıştır. Gazete bu eğilimini hem hükümetin hem de CHP'nin söylemleri için uygulamıştır. *Hürriyet* gazetesi haber başlıklarını tırnaksız olarak vermeyi tercih etmiş bu bağlamda her iki tarafın söylemlerini kendi sesi haline getirmiştir. *Hürriyet* gazetesi spot ve haber girişlerinde ise tırnaklı ifadeler yer vermiş, haber gövdelerinde ise tırnaklı ve tırnaksız alıntılama yoluna gitmiştir. Gazete bu tavrını hem hükümetin hem de CHP'nin söylemleri için aynı şekilde kullanmıştır. *Vatan* gazetesi ise, başlıkları tek tırnak içerisinde, spotlar tırnaklı ancak haber gövdelerini tırnaksız olarak vermeyi tercih etmektedir. Bu bağlamda, *Vatan* gazetesi de *Hürriyet* gazetesine benzer şekilde hem hükümetin hem de CHP'nin söylemleri için aynı eğilimi göstermektedir.

Star, *Yenişafak* ve *Zaman* gazeteleri CHP'nin söylemlerini tırnaklı olarak aktarmışlardır. Ancak Hükümetin söylemlerini tırnaksız olarak vermişlerdir. Her üç gazetenin de özellikle haberin makro yapı unsurlarından olan başlıklarda Hükümetin ve Başbakan Erdoğan'ın söylemlerini tırnaksız bir şekilde verdiği görülmüştür. Bu

³⁰⁸ Başlık, *Zaman*, 10.11.2011, s. 14. (CHP'li Hüseyin Aygün'ün söylemi olan bu ifade tırnaksız olarak verilmiştir. Haber spotu ve haber gövdesi ise tırnaklı olarak aktarılmıştır).

³⁰⁹ Başlık, *Zaman*, 12.01.2012, s. 13. (Kılıçdaroğlu'na ait olan bu ifade tırnaksız olarak verilmiştir. Haber gövdesi ise, dolaylı alıntılar yapıldığı ve tırnaklı ifadeler yer verildiği saptanmıştır).

³¹⁰ Başlık, *Zaman*, 29.11.2011, s. 14. (CHP Grup Başkanvekili Emine Ülker Tarhan'ın olan bu söylem başlıktan tırnaksız bir şekilde verilmiş ancak haber gövdesinde tırnaklı olarak aktarılmıştır).

³¹¹ Başlık, *Zaman*, 25.04.2012, s. 1. (Başbakan Erdoğan'ın söylemidir).

³¹² Başlık, *Zaman*, 12.12.2011, s. 13. (Kılıçdaroğlu'nun ifadesi başlıktan tırnaksız verilirken metin içerisinde tırnaklı aktarım yapılmıştır).

³¹³ Başlık, *Zaman*, 30.11.2011, s. 14. (Kılıçdaroğlu'nun konu olduğu bu haberde başlık gazetenin kendi ifadesidir. Kılıçdaroğlu'nun söylemleri ise metin içerisinde tırnaklı olarak verilmiştir).

³¹⁴ *Zaman*, 23.04.2012, s. 15. (Gazete bu ifadeyi Muharrem İnceye yöneltmiştir).

bağlamda, hükümetin ve Başbakan'ın söylemleri her üç gazetenin de kendi sesi halini almıştır.

Bulguların Değerlendirilmesi

AKP ve CHP arasındaki polemikleri merkez-çevre çatışması bağlamında okumayı amaçlayan bu çalışmada, farklı ideolojik referansa sahip altı gazetenin söylemi çözümlenmiştir. Bu bağlamda, *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Vatan*, *Star*, *Yenişafak* ve *Zaman* gazetelerinin 10 Kasım 2011 ile 10 Mayıs 2012 tarihleri arasındaki sayıları incelenmiştir. Bu sayılarda, AKP'nin temel eleştiri odağı olan, CHP'nin tek partili dönemine ilişkin polemik konularının, seçilen gazetelerde nasıl sunulduğu incelenmiştir.

Cumhuriyet, *Hürriyet*, *Vatan*, *Star*, *Yenişafak* ve *Zaman* gazetelerinde yer alan polemik haberlerinde, *Star*, *Yenişafak* ve *Zaman* gazetelerin söylemlerinin benzeştiğini ve bu gazetelerde hükümet yanlısı bir söylemin kurulduğunu söylemek mümkün hale gelmiştir. *Hürriyet* ve *Vatan* gazeteleri de birbirine benzer şekilde hem hükümetin hem de CHP'nin söylemlerini yeniden üretmiş, her iki tarafın söylemlerine de aynı şekilde yer vermişlerdir. Bu bağlamda, diğer gazetelere göre daha dengeli bir eğilim göstermişlerdir. *Cumhuriyet* gazetesi ise polemik haberlerinde hükümete muhalif bir haber söylemi kurmuştur.

Analiz birimi olarak seçilen gazetelerde yer alan polemik haberlerinde öne çıkan aktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, AKP'li milletvekilleri, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ve CHP'li milletvekilleri. Bahsi geçen haber aktörleri incelenen gazetelerin ortak haber aktörleri olarak ifade edilebilir.

Araştırma kapsamında incelenen altı gazetede AKP ile CHP arasındaki polemiklerin temalarını, "Camilerin ahır yapılması", "İnönü ile Hitler arasındaki samimi diyaloglar" ve "Dersim katliamı/polemiği" şeklinde tanımlamak mümkündür. İncelenen altı gazetede bahsi geçen polemik temalarının nasıl sunulduğu incelenmiştir.

Cumhuriyet gazetesinde yer alan polemiklerde, "Camilerin ahır yapılması polemiği", "Cami polemiği" olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, "gerçeklerin Başbakanı yalanladığı", "Seferihisardaki camiye CHP'nin sahip çıktığı", "tek parti döneminde camilerin yıkıldığı, satıldığı yönündeki savların gerçeği yansıtmadığı"

söylemleri kurulmuştur. *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan polemik temalarından "Dersim polemiği" konusunda, "Erdoğan'ın Dersim polemiğini sürdürdüğü", "Dersimi silah yaptığı", "Erdoğan'ın ana muhalefet partisi liderinin etnik kökenini, inancını sorguladığı" söylemi kurulurken, Başbakan Erdoğan'ın "CHP tarihindeki diktatörü görür" söylemi ise "İsmet paşa polemiği" olarak ifade edilmiştir. İncelenen haber söylemlerinden hareketle, *Cumhuriyet* gazetesinin polemik konularında hükümetin söylemlerini desteklemediği, hükümetin söylemlerine karşıt haber söylemlerinin kurulduğu görülmüştür.

Hürriyet gazetesinde yer alan polemik haberlerinde olay tarafı olarak yer alan hükümetin söylemlerini yeniden üreten *Hürriyet* gazetesi CHP'nin söylemlerini de yeniden üretmiştir. İncelenen kategorilerde *Hürriyet* gazetesinde yer alan ve Hükümete ait olan söylemler, "CHP'nin önce genlerinin değiştirmesi gerektiği", "tek parti dönemi zulümleri", "Dersimle yüzleşmenin" bir zorunluluk olduğu, "faciayla CHP yüzleşecek" söylemi ve "CHP'nin Hitler Sevdalı" olduğu söylemi yeniden üretilmiştir. Diğer yandan CHP'ye ait olan söylemleri de yayınlayan *Hürriyet* gazetesi "Camiler için iftira edildiği", "Hiçbir caminin ahır yapılmadığı", "Dersim'den Erdoğan'a ekmek olmadığı" söylemlerini yeniden üretmiştir.

Vatan gazetesinde yer alan polemik haberlerinde de *Hürriyet* gazetesinde olduğu gibi hükümet ve CHP'nin söylemlerinin yeniden üretildiği görülmüştür. "1926 ile 1950 arasında 513 camiye kilit vurulduğu" söylemi ile tek parti döneminde CHP'nin camileri kapattığı, "Dersimde yaşananlar için Devlet adına Özür dilerim" söylemi ile Dersim için Başbakanın özür dilediği söylemleri yeniden üretilmiştir.

Vatan gazetesinde yer alan polemik haberlerinde CHP'nin söylemleri de yeniden üretilmiştir. Polemik konuları ile ilgili olarak "sığ ve kaba siyaset" yapıldığı, olayların "o günün koşullarından soyutlanıp"³¹⁵ ifade edildiği, Erdoğan'ın "hedefinin Atatürk" olduğu, "Dersimin sömürü aracı yapıldığı" ve "ikiyüzlülük yapıldığı" söylemleri yeniden üretilmiştir.

Star gazetesinde yer alan polemik haberlerinde hükümetin söylemlerini destekler nitelikte haber söylemlerine rastlanılmıştır. İncelenen kategoriler bağlamında *Star* gazetesinin hükümetin söylemlerini kendi sesi haline getirdiği saptanmıştır. Bu bağlamda, "CHP döneminde camilerin kapatıldığı", "satıldığı" söylemleri kurulurken,

³¹⁵ *Vatan*, 27.11.2011, s.1. (Kılıçdaroğlu'nun Dersim olayları için değerlendirmesi).

"tek parti dönemi zulmü", "CHP zulmü", "Dersim katliamı" gibi vurgulamaların yapıldığı görülmüştür.

Star gazetesinde yer alan polemik haberlerinde CHP'nin söylemleri karşısında eleştirel bir eğilimin olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, polemik konuları ile ilgili olarak verilen CHP söylemlerinde CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun "tutarsız" olduğu, CHP'nin bir "kafa karışıklığının" olduğu söylemleri kurulmuş, CHP için Dersim'in "sendrom" olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda, Hükümetin söylemlerini kendi sesi haline dönüştüren gazete, CHP'nin söylemleri karşısında eleştirel bir haber söylemi kurmuştur.

Yenişafak gazetesinde yer alan polemik haberlerinde Hükümet yanlısı bir haber söylemi geliştirildiği görülmüştür. İncelenen kategorilerde hükümet yanlısı bir söylem kuran gazete hükümetin söylemlerini genellikle tırnaksız olarak vermiştir. Bu bağlamda, "CHP'nin cami ve mescit sattığı", "CHP'nin Dersimle yüzleşmesi gerektiği", "Dersim'in katliam olduğu", "Führer sevgisinin CHP'nin ruhunda" olduğu, CHP'nin "faşist partilerle organik bağları" olduğu söylemlerinin kurulduğu görülmüştür.

Yenişafak gazetesinde yer alan polemik haberlerinde CHP ile ilgili içeriklere de yer verilmiştir. İncelenen haberlerde CHP'nin olumsuz olarak sunulduğu görülmüştür. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu için yazılan haber içeriklerinde, "Treni de kaçırdı otobüsü de kaçırdı" söylemi ile Kılıçdaroğlu olumsuz olarak sunulmuş, Başbakan'ın "Dersim özrünün" ise Kılıçdaroğlu'nun "kimyasını bozduğu" vurgulaması yapılmıştır.

Zaman gazetesinde yer alan polemik haberlerinde de *Star* ve *Yenişafak* gazetelerinin kurmuş oldukları söylemlere benzer haber söylemlerinin kullanıldığı görülmüştür. Bu bağlamda, "tek parti döneminde cami satıldığı", "tek parti döneminde camilerin kapatıldığı ve ahıra çevrildiği", "Dersim olaylarının katliam olduğu" ve "Dersim katliamının sorumlusunun Devlet ve CHP" olduğu söylemi kurulmuştur.

Zaman gazetesi, CHP ve Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu ile ilgili haber içeriklerine de yer verilmiştir. Ancak verilen haber içeriklerinde Kılıçdaroğlu'nun polemik konuları ile ilgili olarak "sıkıntılı günler geçirdiği" söylemi kurulurken, Kılıçdaroğlu'nun Dersim ile ilgili özür dilememesi öne çıkarılmıştır. Bu bağlamda, Kılıçdaroğlu ve CHP'ye yönelik olumsuz bir haber söyleminin kullanıldığı görülmüştür.

Sonuç olarak araştırma kapsamında incelenen altı gazetenin söylemleri çıkarılmıştır. İncelenen analiz kategorilerinin tümü düşünüldüğünde, *Cumhuriyet* gazetesinin hükümet söylemlerine karşıt bir haber söylemi kurduğu görülmüştür. *Hürriyet* ve *Vatan* gazetelerinde, hem hükümetin hem de CHP'nin söylemlerine yer verildiği görülmüştür. Bu gazetelerin söylemlerinde olumlu ya da olumsuz bir vurgulamanın yapılmadığı saptanmıştır. Bu anlamda, her iki gazete de hem hükümetin hem de CHP'nin söylemlerini yeniden üretmiştir.

Star, *Yenişafak* ve *Zaman* gazetelerinde yer alan polemik haberlerinde her üç gazetenin de Hükümetin söylemlerini içselleştirdiği ve yeniden ürettiği görülmüştür. İncelenen kategoriler bağlamında, her üç gazetenin de Hükümetin söylemlerini kendi sesleri haline getirdiği ve Hükümetin söylemlerini destekler bir eğilim içerisinde oldukları görülmüştür. Bu gazetelerin CHP'nin söylemleri karşısında ise eleştirel bir eğilim içinde olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, CHP'nin söylemleri olumsuz bir bakış açısı ile verilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

AKP ile CHP arasındaki polemikleri merkez-çevre çatışması bağlamında okumayı amaçlayan bu çalışmada ideolojik referansları dolayısı ile seçilen altı gazetenin söylemleri çözümlenmiştir. *Eleştirel söylem çözümlemesinin* kullanıldığı bu çalışmada, merkez-çevre çatışmasının güncel olaylardan hareketle devam edip etmediği sorusuna yanıt aranmıştır.

Merkez-çevre çatışmasının giderek görünür hale gelmesinde önemli bir basamak olan modernleşme olgusu çalışmanın kuramsal kısmında özetlenmiştir. Bu bağlamda, tarihsel süreç içerisinde, modernleşme olgusunun merkez-çevre çatışmasında nereye oturduğu incelenmeye çalışılmıştır. Tarihsel sürecin anlaşılması güncel olayların anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren başlayan batılılaşma olgusu ve devam eden süreçte yeni Türk devletinin kurulması ile batılılaşma, modernleşme olgusunun bir proje olarak hayata geçirilmek istenmesi, toplumsal alanda merkez-çevre kopukluğunun giderek derinleşmesine neden olmuştur. Kuramsal çerçeveye modernleşmenin yerleştirilmesi ve Türk siyasal hayatında merkez-çevre çatışmasının nerede bulunduğu sorunsalı, günümüz siyasetinin anlaşılmasına da olanak vermektedir.

Basının ise bu noktada oldukça önemli bir görevi bulunmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere basın, her türlü uzlaş ve çatışmanın kamusal alana çıkmasını olanaklı hale getirmektedir. Siyasal erki elinde bulunduranların ve bu uğurda mücadele edenlerin kitlelere ulaşması bağlamında önem taşıyan basın, aynı zamanda toplumsal dönüşüm için olanaklı bir mecra anlamı da taşımaktadır. Örneğin, 1950 öncesi basın, dönemin tek partisi olan CHP'nin kontrolü altında olmuştur (Sönmez, 2003: 108). 1946'dan itibaren çok partili hayata geçiş belli başlı noktalarda görece bir özgürlük alanı oluştursa da 1950 sonrasında basının tam anlamıyla iktidardan bağımsız, özgür bir ortam içerisinde olduğunu söylemek kuşkusuz yanlış olacaktır. Bu nedenle, basın her dönem belli sıkıntılar içerisinde ve çoğu zaman iktidarların kontrolü altında olmuştur. Bu durum, AKP iktidarının olduğu günümüzde de farklı olmamıştır. Adaklı (2010: 604)'ya göre "AKP medyayı doğrudan sahiplik stratejisi ile ele almıştır". Bu noktadan hareketle, gazetecilikte bir yandan ekonomik belirleyicilik etkili olurken, bir yandan da

iktidarın kontrolü etkili olmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen 6 gazete de ideolojik referansları ve sahiplik yapıları ile değerlendirilmiştir.

Hükümet ve CHP arasındaki polemiklerin incelendiği bu çalışmada farklı ideolojik referanslı 6 gazetede yer alan söylemler incelenmiştir. Bu bağlamda, *Cumhuriyet* gazetesinin hükümetin söylemlerine eleştirel bir haber söylemi kurduğu ve Hükümetin söylemlerini onaylamadığı görülmüştür. CHP'nin tek parti olarak iktidarda olduğu 1923-1946 arası dönemi konu alan polemik haberlerinde, *Cumhuriyet* gazetesinin hükümetin söylemlerini eleştirel bir eğilimle haberleştirdiği saptanmıştır. *Cumhuriyet* gazetesinde kurulan haber söylemi, gazetenin ulusalcı ideolojik referansı ile uyumluluk göstermektedir.

Araştırma kapsamında incelenen *Hürriyet* ve *Vatan* gazetelerinin polemik konularında birbirine benzer bir eğilim içinde olduğu görülmüştür. Hem hükümetin hem de CHP'nin söylemlerine yer veren her iki gazete de olumlu ya da olumsuz bir vurgulama yapmadan haberlerini şekillendirmiştir. İncelenen polemik konularında hükümetin söylemlerini olduğu gibi aktaran her iki gazete de CHP'nin söylemleri için de aynı eğilimi göstermiştir. Bu bağlamda her iki gazete de polemik konularında hem hükümetin söylemlerini hem de CHP'nin söylemlerini yeniden üretmiştir.

Araştırma kapsamında *Star*, *Yenişafak* ve *Zaman* gazetelerinde yer alan polemik haberleri incelenmiştir. İncelenen haberlerde, üç gazetenin de birbirine benzer bir haber söylemi kurduğu görülmüştür. İncelenen polemik haberlerinde, hükümetin söylemleri karşısında olumlu bir eğilim gösteren gazeteler CHP'nin söylemleri karşısında eleştirel bir eğilim sergilemişlerdir. Her üç gazetenin de polemik konularında CHP'nin tek parti dönemine ilişkin eleştirileri onayladığı görülmüştür. Bu bağlamda, Hükümetin söylemlerini haberleştiren gazeteler bu söylemleri tırnaksız alıntılar yolu ile kendi sesleri haline dönüştürmüşlerdir. İncelenen polemik haberlerinde CHP'nin söylemleri ise olumsuz ifadelerle verilmiş, incelenen kategorilerde her üç gazetenin de CHP'ye eleştirel bir haber söylemi kurduğu görülmüştür. Bu söylemler her üç gazetenin de muhafazakar ideolojik referansına uyumluluk göstermektedir.

İncelenen polemik haberlerinde Hükümetin, CHP'nin 1923-1950 arasında iktidarda olduğu dönemi eleştirdiği görülmüştür. Bu söylemlerin *Star*, *Yenişafak* ve *Zaman* gazetelerinde yeniden üretildiği ve olumlu bir şekilde aktarıldığı görülmüştür.

Bu anlamda, çevrenin kültürel değerlerini bünyesinde barındıran hükümetin söylemleri aracılığı ile merkezi eleştirdiği saptanmıştır.

Güncel siyasetin anlaşılır bir zeminde irdelenmesi için olayların tarihsel arka planına bakmak gerekmektedir. Merkez-çevre çatışmasının da güncel olaylardan hareketle devam edip etmediği tarihsel bir bakış açısıyla cevaplanmalıdır. Çalışmanın kuramsal kısmında tarihsel arka plan verilmiştir. CHP yeni kurulan Türk Devletinin ilk partisidir. 1923 ile 1946 yılları arası tek başına iktidar olan parti, modernleşme olgusunu bir proje olarak hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, ulus-devletleşme, Türklük ve Sekülerlik anlamında radikal adımlar atılmıştır. Bu anlamda CHP merkez paydasında yer alan bir siyasal parti olmuştur. Yeğen (1999: 74-75)'in ifadesiyle 1923 merkeziyetçilik politikasının mutlak zaferidir ve bu tarih itibarıyla toplumun her kademesi denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Örneğin Din ve gelenek geçmişin sembolleri olarak görülmeye başlanmıştır (Yeğen, 1999: 53). Bu bağlamda Mardin'den hareketle, Osmanlı ve Türkiye'deki İslamcılık giderek çevreye kaymış ve taşralı bir kimliğe bürünmüştür (Mardin, 2005c: 27).

Yeni kurulan Türk devletinde 1924 ve 1930 yıllarında çok partili hayata geçiş denemeleri yapılmıştır. Yeğen (1999: 76), bu oluşumlara gösterilen yoğun ilgiyi yeni rejimin merkeziyetçiliği karşısında gösterilen muhalefet ve hoşnutsuzluğun dolaylı siyasal ifadesi şeklinde yorumlamıştır. Mardin (2004: 61) ise, 1924'te kurulan partinin merkeziyetçilikten kurtulma özlemini temsil ettiğini ifade etmiş 1930'daki siyasal oluşumu da "taşra", "siyasal partiler" ve "dinsel gericiliği" birbirine bağlayan ikinci bir sarsılma olarak nitelemiştir.

Çok partili hayata geçiş denemesi 1946 yılında DP'nin Türk siyasal hayatına dahil olması ile gerçekleşmiştir. Mardin Demokrat partinin dinsel törenlere ve camilere büyük ilgi göstermesi gibi "kültürel ve sembolik aksesuar" nedeniyle laiklik bağlamında sert eleştirilere maruz kaldığını ve çevre kültürü ile özdeş olarak görüldüğünü ifade etmektedir (Mardin, 2004: 72). Gönenç, bu dönemle birlikte merkez-çevre ilişkisindeki gerilim eksenleri ve çatışma mekanlarının yeniden tanımlandığını vurgulamış ve bu dönemde siyasi toplumun inşasıyla merkez-çevre çatışmasının siyasal alana kaydığını ifade etmiştir (Gönenç, 2006: 138-139).

Demokrat Parti ve sonrasında kurulan siyasal oluşumlar çevresel bir destek görmüş ancak merkezin tepkisine maruz kalmıştır. Merkezin önemli aktörlerinden biri

olan ordu'yu Gönenç (2006: 139) merkezin kadim sakini olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda ordu Türk siyasal hayatının şekillenmesinde aktif rol alan bir kurum olmuştur. 1960, 1970 ve 1980 döneminde yaşanan askeri muhtıra ve darbeler her defasında siyasal hayatın yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Ahmad (1996: 198), bu dönemleri yapısal krizler olarak tanımlamakta ve bu dönemlerin Kemalizm'e dönüş anlamı taşıdığını ifade etmektedir.

TCF, SF ve DP'nin kuruluş itibariyle merkezden çıktığını ancak zamanla "uzak çevre" içerisine kayarak merkezin tepkisini çeken partiler halini aldığını vurgulayan Gönenç AKP'nin ise bunların tersine RP gibi uzak çevrenin İslami unsurlarını temsil eden bir partiden gelerek yakın çevreye talip olduğunu ifade etmiştir (Gönenç, 2006: 148). Tabi bu dönemde yaşanan 28 Şubat süreci önemli bir noktaya oturmuştur. 28 Şubat süreci Kemalist merkezi değer sistemini kuvvetlendirirken milli görüş çizgisinde de parçalanmalara yol açmış ve AKP yakın çevrenin talibi olarak ortaya çıkmıştır (Gönenç, 2006: 148).

Gelinen son dönemde AKP Türk siyasal hayatına hakim olan ve son üç dönemden itibaren siyasal iktidarı elinde bulunduran bir siyasal oluşumdur. Merkez-çevre çatışmasında çevresel bir destek gören AKP sıklıkla merkez-çevre çatışması okumasına olanak verecek söylemler kurmaktadır. Bu anlamda çalışma kapsamında incelenen gazetelerde yer alan söylemler de merkez-çevre çatışması okumasına olanak vermektedir.

Çalışma kapsamında AKP ile CHP arasındaki polemikler incelenmiş ve AKP'nin temel eleştiri konuları olarak belirlediği üç tema öne çıkmıştır. "Camilerin CHP döneminde yıkıldığı, satıldığı", "CHP'nin Hitler'le ilişkisi", "Dersim katliamı" temalarını vurgulayan AKP, söylemleri ile 1923-1946 arası CHP iktidarı dönemini eleştirmektedir. Farklı ideolojik referanslı altı gazetede yer alan söylemlerde de AKP ile CHP arasında merkez-çevre çatışması okumasına olanak veren polemiklerin yaşandığı görülmüştür. Bu bağlamda, Cumhuriyet gazetesinin ulusalcı ideolojik referansına uyumlu bir haber söylemi kurduğu, Hürriyet ve Vatan gazetelerinin ise her iki tarafın söylemlerini de yeniden ürettiği görülmüştür. Star, Yenişafak ve Zaman gazeteleri ise muhafazakâr ideolojik referansları ile uyumluluk gösteren bir haber söylemi kurmaktadır.

Sonuç olarak, güncel siyasetten hareketle AKP-CHP arasındaki polemik konularının merkez-çevre çatışması okumasına olanak verdiğini ve incelenen

gazetelerdeki söylemlerden hareketle merkez-çevre çatışmasının devam ettiğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Adaklı, G. (2010). 2002-2008 Türk medyasında AKP etkisi. *AKP kitabı bir dönüşümün bilançosu*. (Der.: İ. Uzgel ve B. Duru). Ankara: Phoenix yayınevi, ss. 559-613.
- Ahmad, F. (1996). *İttihatçılıktan kemalizme*. (Çev.: F. Berkay Baltalı). (3. Basım). İstanbul: Kaynak yayınları.
- Akşin, S. (2004). *Ana çizgileriyle Türkiye'nin yakın tarihi*. (5. Baskı) Ankara: Kırilangıç yayınları.
- Anderson, B. (2011). *Hayali cemaatler milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*. (Çev.: İ. Savaşır). (6. Basım). İstanbul: Metis yayınları.
- Aydın, S. (2000). *Modernleşme ve milliyetçilik*. (2. Basım). İstanbul: Gündoğan yayınları.
- Aydın, S. (2002). İki itihat-terakki iki ayrı siyaset. *Modern Türkiye'de siyasi düşünce Cilt 1. Cumhuriyete devreden düşünce mirası Tanzimat ve meşrutiyetin birikimi*. (Cilt ed.: M. Ö. Alkan). (4. Basım). Ed.: T. Bora ve M. Gültekingil. İstanbul: İletişim yayınları, ss. 117-128.
- Aykol, H. (2009). *Türkiye'de siyasi parti kapatmanın tarihi*. Ankara: İmge kitabevi.
- Bayar, C. (2010). *Başvekilim Adnan Menderes*. (Der.: İ. Bozdağ). İstanbul: Truva yayınları.
- Çavdar, T. (1999). *Türkiye'nin demokrasi tarihi 1839-1950*. (2. Baskı). Ankara: imge kitabevi.
- Çavdar, T. (2000). *Türkiye'nin demokrasi tarihi 1950-1995*. (2. Baskı). Ankara: İmge kitabevi.
- Çavdar, T. (2007). *İz bırakan gazeteler ve gazeteciler*. Ankara: imge kitabevi.
- Dağtaş, B. ve Tazegül, M. (2005). Modernleşmeyi okumak. *Kültür ve iletişim*, 8 (2), 75-100.

- Dikme, H. (2012). Tanzimat sonrası Türk gazeteciliğinde “halk” kelimesinin kullanımı ve halka yönelik faaliyetler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (20), 31-40.
- Doğaner, Y. (2012). Hürriyet ve modernleşme enstrümanı olarak Osmanlıda basın. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 29 (1), 109-121.
- Dursun, Ç. (2004). Türkiye’de işçi sınıfı kimliğinin medyada temsili 1970–1997. *Haber hakikat ve iktidar ilişkisi*. (Der.: Ç. Dursun). Ankara: Elips kitap, ss. 309–354.
- Elmas, E. ve Kurban D. (2011). *İletişimsel demokrasi demokratik iletişim*. İstanbul. Tesev yayınları.
- Ertan Keskin, Z. (2004). Türkiye’de haber incelemelerinde Van Dijk yöntemi. *Haber hakikat iktidar ilişkisi*. (Der.: Ç. Dursun). İstanbul: Elips kitap, ss. 391-405.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London: Longman.
- Georgeon, F. (2006). Bir kimlik arayışı Türk milliyetçiliği. *Osmanlı Türk modernleşmesi*. (Çev.: A. Berkay). İstanbul: Yapı Kredi yayınları, ss. 1-23.
- Gezgin, S. (2004). Gazeteciliğin ve Türk yazılı basınının kısa tarihsel perspektifi (bölüm II). *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 19, 11-24.
- Göle, N. (2011). *Melez desenler İslam ve modernlik üzerine*. İstanbul: Metis yayınları.
- Gönenç, L. (2006). 2000’li yıllarda merkez çevre ilişkilerini yeniden düşünmek. *Toplum ve Bilim*, no: 105, ss. 129-152.
- Güneş, İ. (2012). Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Siyasi Yapılanma (1920-1923) 6. Ünite. *Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi I*. Ed.: C. Erarslan. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, ss. 162-187.
- Gürkan, N. (1998). *Türkiye’de demokrasiye geçişte basın 1945-1950*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Heper, M. (2006). *Türkiye’de devlet geleneği*. (2. Baskı). (Çev.: N. Soyarak). Doğubatı yayınları.

- Heper, M. (2010). *Türkiye’de devlet geleneği*. (3. Baskı). (Çev.: N. Soyarı). Doğubati yayınları.
- İnal, A. (1996). *Haberi okumak*. İstanbul: Temuçin yayınları.
- Kabacalı, A. (1994). *Türk basınında demokrasi*. Ankara: Kültür bakanlığı.
- Kaliber, A. (2002). Türk modernleşmesini sorunsallaştıran üç ana paradigma üzerine. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce Cilt 3: Modernleşme ve batıcılık*. (Cilt Ed.: U. Kocabaşoğlu). Ed.: T. Bora ve M. Gültekingil. İstanbul: İletişim yayınları: 107-124.
- Kanlı, T. (2006). *Medya ve modernleşme: 1945–1960 döneminde national geographic dergisi’nde Türkiye’nin sunumu*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Karpat, H. K. (2002). *Osmanlı modernleşmesi*. (Çev.: A. Z. Durukan ve K. Durukan). Ankara: İmge kitabevi.
- Karpat, H. K. (2010a). Modern Türkiye. *Osmanlıdan günümüze asker ve siyaset*. (Çev.: G. Ayas). İstanbul: Timaş yayınları.
- Karpat, H. K. (2010b). Osmanlı devletinin dönüşümü. *Osmanlıdan günümüze asker ve siyaset*. (Çev.: G. Ayas). İstanbul: Timaş yayınları.
- Keyder, Ç. (1990). Türkiye demokrasisinin ekonomin politiği. *Geçiş sürecinde Türkiye*. (Der.: İ. C. Schick ve E. A. Tonak). İstanbul: Belge yayınları.
- Keyder, Ç. (1995). *Türkiye’de devlet ve sınıflar*. (4. Baskı). İstanbul: İletişim yayınları.
- Koçak, C. (1992). Siyasal tarih 1923-1950. *Türkiye tarihi 4 çağdaş Türkiye 1908-1980*. (3. Basım). (Yay. Yön.: S. Akşin). İstanbul: Cem yayınevi, ss. 83-173..
- Koçak, C. (1987). Siyasal Tarih 1923-1950. *Türkiye tarihi 4 çağdaş Türkiye 1908-1980*. (Yay. Yön.: S. Akşin). İstanbul: Cem yayınevi, ss. 83-173.
- Koçak, C. (2002). Yeni Osmanlılar ve birinci meşrutiyet. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce Cilt 1: Cumhuriyete devreden düşünce mirası Tanzimat ve*

meşrutiyetin birikimi. (Cilt Ed.: M. Ö. Alkan). (4. Basım). Ed.: T. Bora ve M. Gültekingil. İstanbul: İletişim yayınları: 72-87.

Koloğlu, O. (1992). *Osmanlıdan günümüze Türkiye'de basın*. İstanbul: İletişim yayıncılık.

Kurban D. ve Sözeri C. (2012). *İktidarın çarkında medya Türkiye'de medya bağımsızlığı ve özgürlüğü önündeki siyasi yasal ve ekonomik engeller*. İstanbul: Tesev yayınları.

Lewis, B. (2008). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (Çev.: B. B. Turna). Ankara: Arkadaş yayınevi.

Mardin, Ş. (1995). Türk siyasasını açıklayabilecek bir anahtar merkez çevre ilişkileri. *Türkiye'de toplum ve siyaset makaleler 1*. (Der.: M. Türköne, T. Önder). İstanbul: İletişim yayınları, ss. 34-76.

Mardin, Ş. (2004). Türk siyasasını açıklayabilecek bir anahtar merkez-çevre ilişkiler. *Türkiye'de toplum ve siyaset*. (14. baskı). İstanbul: İletişim, ss. 35-77.

Mardin, Ş. (2005a). Türkiye'de din ve laiklik. *Türkiye'de din ve siyaset makaleler 3*. (11. Baskı). (Der.: M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim yayınları, ss. 35-77.

Mardin, Ş. (2005b). Modern Türkiye'de din ve siyaset. *Türkiye'de din ve siyaset makaleler 3*. (11. Baskı). (Der.: M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim yayınları, ss. 113-143.

Mardin, Ş. (2005c). İslamcılık cumhuriyet dönemi. *Türkiye'de din ve siyaset makaleler 3*. (11. Baskı). (Der.: M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim yayınları, ss. 23-33.

Mardin, Ş. (2007). Batıcılık. *Türk modernleşmesi makaleler 4*. (Der.: M. Türköne, T. Önder). İstanbul: İletişim yayınları, ss. 9-19.

Mardin, Ş. (2011a). Batıcılık. *Türk modernleşmesi makaleler 4*. (20. Baskı). (Der.: M. Türköne, T. Önder). İstanbul: İletişim yayınları, ss. 9-19.

- Mardin, Ş. (2011b). Türkiye’de gençlik ve şiddet. *Türk modernleşmesi makaleler 4*. (Der.: M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim, ss. 249–287.
- Mardin, Ş. (2011c). Tanzimattan sonra aşırı batılılaşma. *Türk modernleşmesi makaleler 4*. (Der.: M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim, ss. 21–79.
- Mardin, Ş. (2011d). 19. yüzyılda düşünce akımları ve Osmanlı devleti. *Türk modernleşmesi makaleler 4*. (Der.: M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim, ss. 81-100.
- Mardin, Ş. (2011e). Türkiye’de iletişimin modernleşmesinin erken bir safhası üzerine bazı notlar. *Türk modernleşmesi makaleler 4*. (Der.: M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim, 141-174.
- Mardin, Ş. (2011f). Türkiye’de muhalefet ve kontrol. *Türk modernleşmesi makaleler 4*. (Der.: M. Türköne ve T. Önder). İstanbul: İletişim, 175-192.
- Mert, Y. L. (2008). *Cumhuriyet döneminde kapatılan siyasi partiler kapatma davaları gerekçeleri ve sonuçları*. Ankara: İlkin basım.
- Ortaylı, İ. (2005). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. (21. baskı). İstanbul: İletişim yayınları.
- Önderoğlu, E. (2003). Cumhuriyetin ilanından günümüze basın özgürlüğü. *Türkiye’de gazetecilik*. (Der.: L. D. Tılıç). Ankara: ÇGD yayınları, 64-89.
- Özdemir, H. (1987). Siyasal tarih 1960-1980. *Türkiye tarihi 4 çağdaş Türkiye 1908-1980*. (Yay. Yön.: S. Akşin). İstanbul: Cem yayınevi, ss. 189-260.
- Özer, Ö. (2011). *Haber söylem ideoloji*. Konya: Literatürk yayınları.
- Özkorkut, N. Ü. (2002). Basın özgürlüğü ve Osmanlı devletindeki görünümü. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51 (3), 65-84.
- Öztürk, F. (2004). Cumhuriyet ve ütopya. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce Cilt 3 Modernleşme ve batıcılık*. (3. baskı). (Cilt ed.: U. Kocabaşoğlu). Ed.: T. Bora ve M. Gültekingil. İstanbul: İletişim yayınları, ss. 488-498.

- Sönmez, M. (2003). Türkiye medyasında yeni sahiplik yapısı, cepheler ve profiller. *Türkiye’de gazetecilik*. (Der.: L. D. Tılıç). Ankara: ÇGD yayınları.
- Teo, P. (2000). “Racism in the news: a critical discourse analysis of news reporting in two australian newspaper”. *Discourse&Society*, 11 (1), ss. 7-49.
- Topuz, H. (2003). *Türk basın tarihi*. (2. Basım). İstanbul: Remzi kitabevi.
- Tunaya, Z. T. (1959). *Hürriyetin ilanı*. İstanbul: Baha matbaası.
- Tunç, M. (1957). Gazetecilik ve bizde ilk gazete. *Türk kütüphaneciliği*, 6 (3), 45-50.
- Ünüvar, K. (2002). İttihatçılıktan kemalizme ihyadan inşaya. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce Cilt 1. Cumhuriyete devreden düşünce mirası Tanzimat ve meşrutiyetin birikimi*. (Cilt ed.: M. Ö. Alkan). (4. Basım). Ed.: T. Bora ve M. Gültekingil. İstanbul: İletişim yayınları, ss. 129-142.
- Van Dijk, T. A. (1983), “Discourse analysis: Its development and application to the structure of news”. *Journal of communication*, 33 (2), ss. 20-43.
- Van Dijk, T. A. (1988a), *News As Discourse*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Van Dijk, T. A. (1988b), *News Analysis case studies of international and national news in the press*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Van Dijk, T. A. (2003). Söylem ve ideoloji çokalanlı bir yaklaşım. (Çev.: N. Ateş). *Söylem ve ideoloji*. (Haz.: B. Çoban ve Z. Özarslan). İstanbul: Su Yayınevi, ss. 13-112.
- Van Dijk, T. A. (2005). Söylemin yapıları ve iktidarın yapıları. *Medya iktidar ideoloji*. (Çev. ve Der.: M. Küçük). Ankara: Bilim ve sanat yayınları, ss. 315-375.
- Yeğen, M. (1999). *Devlet söyleminde Kürt sorunu*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Yeğen, M. (2002). Türk milliyetçiliği ve kürt sorunu. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce Cilt 4: Milliyetçilik*. (Cilt Ed.: T. Bora). Ed.: T. Bora ve M. Gültekingil. İstanbul: İletişim yayınları: 880-892.

Zürcher, E. J. (1995). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim yayınları.

Zürcher, E. J. (1999). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. (4. Baskı). (Çev.: Y. S. Gönen). İstanbul: İletişim yayınları.

Zürcher, E. J. (2002). Kemalist düşüncenin Osmanlı kaynakları. (Çev.: Ö. Gökmen). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce cilt 2: Kemalizm*. (Cilt ed.: A. İnsel). (2. Basım). Ed.: T. Bora ve M. Gültekingil. İstanbul: İletişim yayınları: 44-55.

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi, 10 Kasım 2011 - 10 Mayıs 2012.

Hürriyet Gazetesi, 10 Kasım 2011 - 10 Mayıs 2012.

Vatan Gazetesi, 10 Kasım 2011 - 10 Mayıs 2012.

Star Gazetesi, 10 Kasım 2011 - 10 Mayıs 2012.

Yenişafak Gazetesi, 10 Kasım 2011 - 10 Mayıs 2012.

Zaman Gazetesi, 10 Kasım 2011 - 10 Mayıs 2012.

İnternet kaynakları:

Demir, V. (2008). Türk medyası ve demokrasi. *Köprü*, Güz (104).
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=956>. (Erişim Tarihi: 16.04.2013).

<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o39.htm> (Erişim Tarihi: 22.04.2013).

<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o41.htm> (Erişim Tarihi: 22.04.2013).

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2002MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisi.pdf>. (Erişim Tarihi: 21.10.2012).

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2007MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisi.pdf>. (Erişim Tarihi: 21.10.2012).

<http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2011MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisi.pdf>. (Erişim Tarihi: 21.10.2012).

<http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/05/25/erdogan.mansetle.gelen.mansetle.gider/577603.0/index.html>. (Erişim Tarihi: 14.12.2012).

http://www.cukurovaholding.com.tr/medya_grup.asp. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

<http://www.cinergroup.com.tr/medya>. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

<http://www.calik.com.tr/iletisim/medya>. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

http://www.dogusgrubu.com.tr/web/23-92-1-1/dogus_grubu_-_tr/sektorler/medya/dogus_yayin_grubu. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

<http://www.ihlasyayinholding.com.tr/Default.aspx?q=llH7QcKB1h>. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

<http://ik.zaman.com.tr/ik/mainAction.action>. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

<http://www.albayrak.com.tr/Sektorsirket>. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

<http://www.doganholding.com.tr/yatirimlar/medya.aspx>. (Erişim Tarihi: 21.03.2013).

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.51b7126d755283.90171343. (Erişim Tarihi: 11.06.2013).

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5174d9abb239f4.49667190. (Erişim tarihi: 22.04.2013).